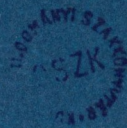

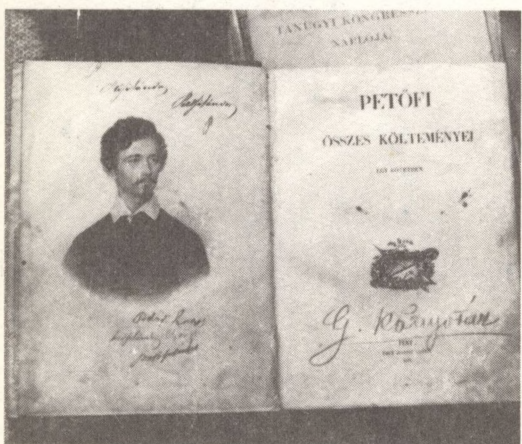
φ 400(2)

'91|2

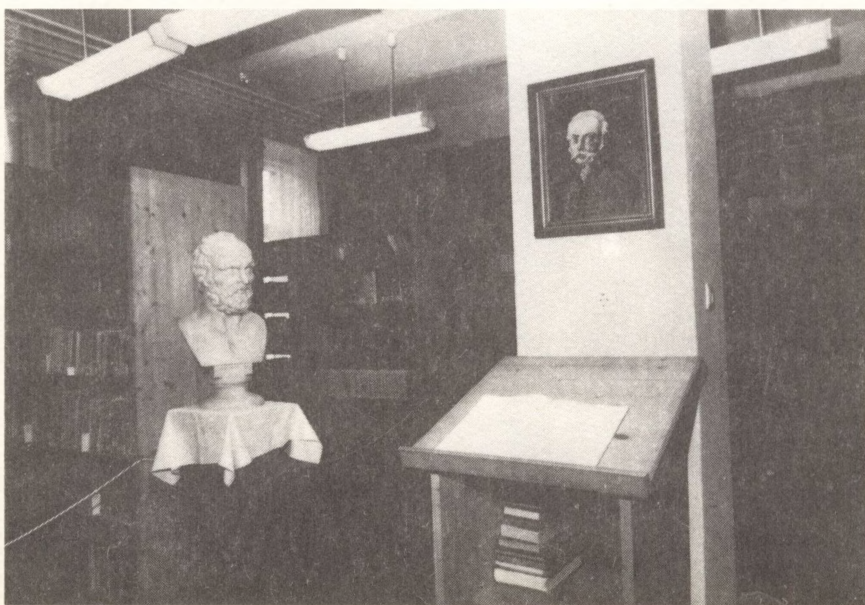

Könyvtáros

**Képek a csurgói gimnázium
könyvtáráról
Híradásunkat lásd
a 97. oldalon
(Révész András felvételei)**

41. évfolyam, 2. szám
1991. február

Könyvtáros

TARTALOM

Bereczky László	Megjegyzés néhány írásunkhoz	59
Vidra Szabó Ferenc	Könyvtárak rendszerváltás előtt és után	61
Somkuti Gabriella	Haraszthy Gyula emlékülés megemlékezése	67
Ferenczy Endréne	A hungarikakutatás alakulása a nemzeti könyvtár tevékenységében	69
Berke Barnabásné	A patriotika irodalom a kurrens nemzeti bibliográfiai rendszerben	75
Kovács Ilona	A hungarikabibliográfiák jövője	79
Korompai Gáborné	Beszámoló a bibliográfiai bizottság munkájáról (1973–1990)	82
Bényei Miklós	Kérdések és gondolatok a második országos bibliográfiai értekezlet után	85
	Időszerű könyvtárügyi tennivalók (Vitaanyag)	91

HOLMI 97

LÁTÓKÖR

Török Bálint	56 és az utolsó sztrájk az Országos Széchényi Könyvtárban	98
	Szemelvények az Esmélet című „ős-szamizdat”-ból, 1956 decemberéből	100
Mezey László Miklós	Magyar könyvtárak a Felvidéken (1919–1989). Cseh-szlovák Köztársaság	103
Sonnevend Péter	Magyar könyvtáravátás Váradon	108
Vargha Balázs	Kunszentmiklóstól Debrecenig és tovább... (IV.)	111
	„Rendezni végre közös dolgainkat...” (mkt)	115
	Lapozgató	116
	A szerkesztő postájából	117
Vajda Kornél	Zvolszky Zita (<i>A Könyvtáros galériája</i>)	118
	A Világ repertórium P. Gy. (<i>Könyvtári kiadványok</i>)	119

SAKMAI FOLYÓIRATOK – HÁLÓZATI HÍRADÓK 120

A lapunk e számában közölt grafikák Zvolszky Zita alkotásai

Из содержания

Ferenc Vidra-Sabó: Библиотеки до и после изменения системы (61);
Памятное заседание *Льюла Харасты*. (Воспоминания и доклады *Габриэлла Шомкути*, *Эндренэ Ференци*, *Барнабаинэ Берке* и *Илона Ковач*) (67);
Актуальные задачи библиотечного дела. (Материал, составленный Обществом венгерских библиотекарей для дискуссии) (91).

From the contents

Ferenc Vidra Szabó: Libraries – before and after the change of the political system (61);
Memorial session for *Gyula Haraszthy*. (Commemorations and lectures by *Gabriella Somkuti*, *Mrs. Endre Ferenczy*, *Mrs. Barnabás Berke* and *Ilona Kovács*) (67);
Actual things to do in librarianship. (Theses for discussion by the Hungarian Library Association) (91).

Aus dem Inhalt

Ferenc Vidra Szabó: Die Bibliotheken vor und nach der Wende (61);
Sitzung in Memoriam *Gyula Haraszthy*. (Erinnerungen und Vorlesungen von *Gabriella Somkuti*, *Frau Endre Ferenczy*, *Frau Barnabás Berke* und *Ilona Kovács*) (67);
Aktuelle Aufgaben des Bibliothekswesens. (Diskussionsmaterial des Vereins der Ungarischen Bibliothekare) (91).

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Debreceni Megyei Könyvtár főmunkatársa; *Bereczky László*, a Könyvtáros főszerkesztője; *Berke Barnabásné*, az OSZK fősztályvezetője; *Ferenczy Endréné*, az OSZK fősztályvezetője; *Korompai Gáborné*, a KLTE Központi Könyvtárának főmunkatársa; *Kovács Ilona*, az OSZK osztályvezetője; *Mezey László Miklós*, az OSZK KMK munkatársa; *Somkuti Gabriella*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Somvevend Péter*, az OSZK fősztályvezetője; *Török Bálint* újságíró; *Vajda Kornél*, a Könyvtáros munkatársa; *Vargha Balázs* író; *Vidra Szabó Ferenc*, az OSZK KMK munkatársa

TANÁCSADÓ TESTÜLET

Futala Tibor, Horváth Tibor, Huszár Ernőné, Kiss Jenő, Marót Miklós, Maróti Istvánné, Nagy Attila, Nagy Ferenc, Pogány György, Surján Miklós és Takács Miklós

KÖNYVTÁROS

FŐSZERKESZTŐ:
BERECZKY LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe: 1145 Budapest, Róna (Lumumba) u. 207.

Telefon: 251-6700; 251-6660; 251-6460/14. és 15. mellék

Kiadja az **Arany János Lap- és Könyvkiadó Kft.**

1055 Budapest, Szalay u. 10–14. Tel.: 112-7870

Felelős kiadó: **Szabó B. István** ügyvezető

Szedte a Fényszedő Központ Kft. (910241/20)

Petőfi Nyomda – 90/120066 Kecskemét, 1990

Felelős vezető: **Birkás Béla** igazgató

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a **Művelődési Minisztérium** **Osvát Ernő Alapítványától** és a **Magyar Hitelbank Kurátor Alapítványtól**.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hirlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hirlapüzletében és a Hirlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/a. –1900–, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 219-98636, 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj 1 évre 624, ½ évre 312, ¼ évre 156 forint. Egy szám ára 52 forint. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1389 Budapest, Postafiók 149.

Megjegyzés néhány írásunkhoz

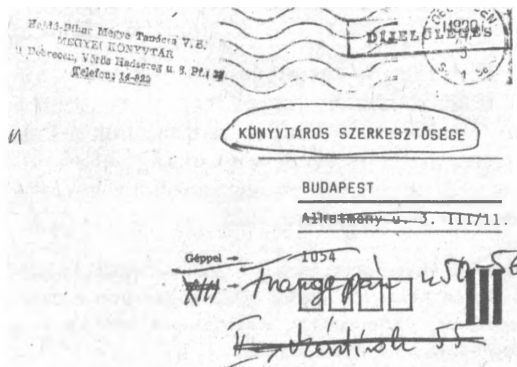
Az utóbbi hónapok gyakorlatától eltérően most nem aktuális (vagy annak vélt) könyvtárpolitikai témával kívánok foglalkozni ebben a bevezetőben, hanem amolyan *Így állt össze...* stílusban februári számunk néhány írásához fűzök kommentárt.

Mindenekelőtt a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége *Időszerű könyvtárügyi tennivalók* című vitaanyagára hívom fel a figyelmet. Az MKE nemrég leköszönt elnöksége két dologgal mindenesetre emlékeztessé teszi működését: az egyik az egyesület új alapszabálya, amely vélhetőleg hosszú időre biztosíthatja a szakmai fórum szerepkörét és érdekvédő funkcióját, a másik pedig a könyvtárügy jelen helyzetét reálisan felmérő helyzetképet és kibontakozási programot tartalmazó vitaanyag, amelynek összeállítását széles körű közvéleménykutatás előzte meg. Most már csak az kell, hogy minél több érvelő-vitázó hozzászólás támogassa, illetve tagadja a vitaanyag egyes megállapításait, a stratégiai célkitűzéseket. A *Könyvtáros* örömmel ad helyet ennek a vitának, s remélhetően az MKE frissen megválasztott új elnöksége is örülni fog ennek, s

eredményeit mindnyájunk javára fogja hasznosítani. Várjuk tehát a cikkeket.

Érdekesnek, sőt izgalmasnak tartjuk *Török Bálint* beszámolóját az Országos Széchényi Könyvtár 1956-járól. Bizonyítékként arra, hogy a nemzeti könyvtár nem csak munkabeszüntetéssel vette ki részét a forradalmi harcból, két írást is közlünk abból az *Eszmélet* című „ős-szamizdat”-ból, amelyet a Széchényi Könyvtár dolgozói éppen abban az időben szerkesztettek, részben írtak, stencillel sokszorosítottak, összehordtak, postáztak. Nem érdektelen a két írás szerzője sem. A november 23-i néma tüntetésről *Szabó István*, a korán elment nagyszerű novellista tudósított, a vers költője pedig *Eörsi István*, a mai magyar irodalmi és közélet jeles képviselője, akkoriban mindketten huszonötéves ifjú emberek. A szerkesztők, „nyomdászok” és postások is nagyjából ilyen korúak voltak, és őszintén remélték, hogy még minden jóra fordulhat. Reményeikben csalatkozniuk kellett, de annál nagyobb az öröm, hogy eljött az idő, amikor nem kell titkolni a múltat. Persze a kötelességteljesítéssel nincs mit dicsekedni, ez a természetes. Tudtommal ez a két írás most jelent meg először legális periodikumban.

Amint arról a *Könyvtáros* 1991/1. számában hírt adtunk, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesületének társadalomtudományi szekciója, a könyv- és könyvtártörténeti bizottsággal közösen *Haraszthy Gyula* emlékülést szervezett. Az emlékülés nem afféle formális, főhajtó megemlékezés volt, hanem – méltóan az ülés hőiséhez – igazi tudományos összejövetel. Akkor csak hírt adhattunk róla, most az előadások szövegét is közöljük. *Somkuti Gabrielláét*, *dr. Ferenczy Endrénéét*, *Berke Barnabásnéét* és *dr. Kovács Ilonáét*. Az előadások magukért beszélnek, minden olvasónk tapasztalhatja, hogy a Haraszthyra emlékezők nemcsak emlékezni tud-

nak, folytatják is – méghozzá színvonalasan – a nagy előd, mester munkásságát.

Még a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tisztújító ülése előtt, küldöttgyűlést tartott az MKE bibliográfiai munkabizottsága is. Lemondott tisztségéről *Lisztés László* elnök és *Korompai Gáborné* titkár. Az új tisztségviselők, akiket a résztvevők egyhangúlag választottak meg, *Bényei Miklós* (elnök), *Nagy Zsoltné* és *Vajda Kornél* (titkárok). (Mindhármuknak szívből gratulálunk!) Ez alkalommal, az új MKE alapszabályzatával összhangban, a gyűlés arról is döntött, hogy munkáját a jövőben szekcióként végzi. Reméljük, hallunk még, hallat még magáról a jövőben az új szekció. Ezúttal a frissen megválasztott elnök programbeszédét és a búcsúzó – volt – vezetőség beszámolóját hozzuk. (Meg kívánom jegyezni, hogy hasábjaink az új titkárok rendelkezésére is állnak. Kíváncsian várom, hogy a nagyszabású elnöki programot milyen operatív eszközökkel kívánják megvalósítani a titkárok.)

*

Néhány szót „háztáji” ügyeinkről. Legutóbbi számunkban már elmondtam, hogy vándorló szerkesztőségünk kálváriája továbbra is tart. Alig tíz hónap után az angyalföldi Frangepán utcából átköltöztettek bennünket a zuglói Róna utcába. (Egyre kevesebb időt töltünk egy helyen.) Azóta – bizonyíthatóan – tizenöt kéziratot tartalmazó levél „kallódott el”. Az „egyszerű” leveleknek se szeri, se száma. Nem kell magyarázni, mit jelent ez számunkra. A sok költözés postai következményeit jól példázza annak a levélnek a borítékja, amelyben *Arató Attila* nyugállományba vonulásáról értesítő levelét küldte el. Amennyiben a fakszimile nem adna elég támpontot, akkor külön is elmondom a levél bolyongását. Tehát: az eredeti címzés a pesti V. kerületi Alkotmány utcába szólt (ott 1987–88-ban volt lakásunk), innen átküldték a budai, II. kerületi Mártírok útjára (itt tanyáztunk 1989-ben), majd az angyalföldi Frangepán utcába vette útját a levél (1990-es tartózkodási helyünk, bár megjegyzem, hogy a zárójelben közölt évek nem kerek esztendőnek számítanak, költöztünk már farkasordító hidegben és tomboló kánikulában), és csak ezután került legújabb tartózkodási helyünkre, a zuglói Róna (azelőtt Lumumba, még azelőtt Róna) utcába. Mind-

ehhez persze kellett összesen négy tisztességes postás, aki nem dobta bele a problémás levelet az első kukába, vagy nem írta rá, hogy „Címzett ismeretlen helyre költözött”.

A sűrű költözésekből származó bosszúságokért minden kedves szerzőnktől és olvasónktól elnézést kérünk. Még talán annyit a gondjainkról, hogy legújabb rezidenciánkba már kétszer törtek be egyelőre ismeretlen zsványok. Nem sok mindent zsákmányoltak. Elvittek egy 240 perces videokazettát és sok frissen vásárolt cellulot. A könyvekhez nem nyúltak, így maradt meg a lemezkazettánk, benne a negyedévi ellátmányunkkal, mivel jó szimattal a Révai-lexikon mögé dugtuk. Miután ország-szerte nagyon elharapóztak a könyvtár-betörések, s a csibészek zsákmánya többnyire videolejátszó, computer vagy lemezjátszó, talán nem haszontalan felhívni a könyvtárak figyelmét, hogy a könyv védelmet nyújt, a rabló urak nem nagyon pepecselnek az irodalommal (ezzel az értéktelen lommal). Azért merek ilyen nyílt tanácsot adni, mivel szent meggyőződésem, hogy bűnözőink nem olvassák a *Könyvtárost*. **Bereczky László**

P. S. Utólagos keresgéléseink során jöttünk rá, hogy jó néhány fontos iratunk is eltűnt a betörések során. Például nem találjuk a Pallas harmadik negyedévi gazdasági elszámolását. A legbecsesebb kéziratok (a kevésbé becsek is) megmaradtak!

A cikkek és ismertetések szerzőik véleményét tükrözik, és nem képviselik szükségszerűen a szerkesztőség álláspontját. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Könyvtárak rendszeráltás előtt és után

1987-ben és 88-ban három városi könyvtárban, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik kerületi főkönyvtárában vizsgáltuk a könyvtár és a társadalom kapcsolatát. Elsősorban arra a kérdésre kerestük a választ, *milyen hatással van a könyvtár a környezetére, illetve, hogy a környezet mennyiben határozza meg a könyvtár működését.* Az elmúlt két-három évben azonban alaposan megváltozott a társadalmi háttér, ezért fontosnak tartottuk, hogy ismét felkeressük korábbi helyszíneinket és megnézzük, hogy mi változott az elmúlt időszak alatt. Hogyan élték meg a könyvtárak a rendszeráltás nehéz hónapjait, milyen gondokkal küszködnek, hogyan látják a saját jövőjüket?

Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár

A városi könyvtár 1952-ben létesült, 1959 óta van a jelenlegi helyén, a várkastély keleti, emeleti szárnyában. Sajnos az épület egykori pompája eltűnt: kívülről és belülről egyaránt szomorú képet mutatott. Cserépkályhával fűtöttek, a falak pizkosak voltak, festésre vártak, az egyébként hangulatos folyosón a mennyezetről ormótlan neonsövegek lógtak. A legnagyobb gondot az olvasóterem rendbehozatala jelentette, éppen ebben az időben renoválták.

Korábban a könyvtár pezsgő közművelődési tevékenységéről volt híres, a rendezvények szervezése mellett azonban sajnos háttérbe szorult az egyéb irányú fejlesztés. Nemcsak a technikai jellegű területek fejlődése maradt el, kevés pénz jutott az állománygyarapításra is, az alkalmazottak bérezésére is.

Dr. Hermann István 1986-ban vette át az intézmény irányítását. Két év alatt 20–25 százalékos bérkorrekciót sikerült elérnie (még a központi bérrendezés előtt), de egyéb területeken is sok változás történt. Korábban a gépesi-

tést egyetlen mikrofilmleolvasó készülék jelentette, ezen kívül semmilyen technikai berendezésük nem volt.

„Nekem meggyőződésem – mondta *dr. Hermann István* –, hogy az olvasók megtartásához nagyon gyors, naprakész információt kell nyújtanunk. Az információra nem várakozhat az olvasó. Ezt ma egyetlen módszerrel lehet megoldani: számítógép segítségével. Két olyan monoton és mechanikus munka van, amit szerintem gépre lehet vinni: az egyik a leltározás, a másik pedig a kölcsönzés adminisztrációja. Mind a kettő géppel történik ma már. Van fénymásoló berendezésünk is. Először – anélkül, hogy kérték volna –, küldtem mindig a város vezetőinek azokról a cikkekről egy-egy másolatot, amelyekről úgy gondoltam, hogy érdekelheti őket. Nem vártam semmilyen reakciót, csak küldözgettem őket rendszeresen. Eltelt vagy 3–4 hónap, mire az első telefon megszólalt: most már ők kértek valamiről másolatot. Tehát sikerült felkelteni az érdeklődést, sikerült tudatosítani azt, hogy a könyvtárban történik valami!”

*

1990 őszén, a helyhatósági választások két fordulója közötti időben, a várkastély első ránézésre ugyanolyan képet mutat, mint korábban: vizes falak, málladozó vakolat, korszerűtlen fűtés. Időközben azonban befejeződött az olvasótermeknek helyet nyújtó kápolna restaurálása, melynek során előkerült egy addig ismeretlen freskó (ld. erről a *Könyvtáros* 1989/9. számát).

Egyéb változások is történtek az elmúlt időszakban. Beindították a nyomdát, amelyben a könyvtári kiadványokon kívül jelentős bér munkát végeznek. Vásároltak még egy számítógépet, és a Soros-alapítvány támogatásával megvették a második gyorsmásológépet is. Ezen

kívül féláron hozzájutottak egy telefax készülékhez.

„Attól tartok – kezdi a beszélgetést *dr. Hermann István* –, hogy az egy párti állam helyett most a több párt állama lesz. Az lenne az ideális, ha a könyvtár gyakorlati irányításába sem az egy, sem a több párt nem próbálna beleszólni. Vezetőjének a kiválasztását hagyják az ott dolgozókra. Ajánlások, javaslatok, egyetértések nélkül. A könyvtár jövőjét én mindenképpen összekapcsolnám az ilyen Pápa nagyságú városok jövőjével. Mindenképpen meg kell szabadulni a megye gyámkodásaitól, a megyei alárendeltségtől. A negyvenes években még a megye második legnagyobb városa voltunk, amit alátámasztott gazdasági és kulturális szerepünk is. Ezt a szerepet vissza kell szerezniünk, és ebben a küzdelemben részt kell vállalnia a könyvtárnak is. Egyrészt azzal, hogy a város valódi szellemi műhelyévé válik. Ez a műhely-szerep abból áll, hogy bázisa lesz a helytörténeti és a helyismereti kutatómunkának, biztosítja a lakosság számára azokat a könyveket, amelyeket az nem tud megvenni. Másrészt abban segíthetünk a városnak, hogy felvállaljuk az információs szerepkört. Ahhoz viszont, hogy információt tudjak szolgáltatni, először nekem kell, nekem van szükségem az információra. Az információt gyorsan és pontosan kell rendezni. Nem öncélúak azok a számítógépek, amelyek nálunk vannak, viszont nem tudjuk megoldani a rendszerbe szervezést. Nem látom a könyvtárügyben, hogy ezeket a közepesnek mondható városi könyvtárakat valaki is szervezni igyekezze. Lehetne szervező intézmény a KMK, lehetne a minisztérium... De mindenképpen kellene egy konnektor, amelyikhez a számítógépeimet csatlakoztatni tudnám...!”

Esztergom: Babits Mihály Városi Könyvtár

Esztergomban a városi könyvtár 1967-ben épült, egyike volt azon kevés intézményeknek, amelyeknek az épületét az adott célra építették. A könyvtár legendás igazgatója, *Martsa Alajos* 1972-ben ment nyugdíjba, röviddel ezután vált méltó örökösévé *Nagyfalusi Tibor*, aki a városban az esztergomiságot, a helytörténetet, a mindezekkel kapcsolatos publicitást, a helyi színjátszást jelentette. Az ÁMK vezetője így jellemezte: „Az ember szívének felüdülés

nézni azt, hogy ebben a világban, ahol mindent olyan kegyetlenül racionálisan próbálnak csinálni, ebben a kegyetlen, hajtós világban, ahol nincsenek emberi kapcsolatok, csak egyre szétbomlóbb erkölcsök vannak – ebben a társadalmi klímában az ember találkozik egy olyan típusú vezetővel, akinek a legfontosabb a személyes kapcsolat.”

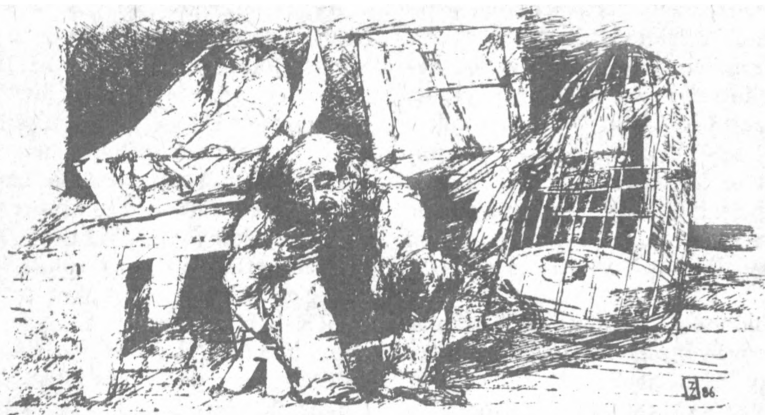
Nagyfalusi Tibor véleménye szerint a jó könyvtár: „az a műhely, ahol az általános emberi kultúra közvetítése a legbiztosabb értékek alapján, a legszemélyesebben, a leginkább demokratikusan és a legmódszerezesebben folyhat”. Véleménye szerint a jó könyvtáros „elszántan önpazarló értelmiségi, aki mindenekelőtt pedagógus-pszichológus készségekkel és módszerekkel közvetíti az önmaga számára nélkülözhetetlennek felismert értékeket”.

1988-ban így fogalmazza meg a könyvtárral kapcsolatos hitvallását: „Nekem dolgozószobám, ahol legalább felerészt olyasmivel foglalkozom, amikhez semmiféle önazonos, önépítő késztetésem nincs. Ám ezt fordítva is lehet fogalmazni: másik felerészt a város kulturális közéletének műhelymunkájában veszek részt, intézményestül. Olyan munkában, amely jelent s tán jövőt formál, épít valamennyire. (S magamat is!)”

*

1990 októberének derekán látogattam ismét Esztergomba, két nappal azután, hogy a helyhatósági választásokon *Nagyfalusi Tibort*, független jelöltként, beválasztották a helyi önkormányzati testületbe.

Most is, akárcsak két évvel ezelőtt, vezetői koncepciójáról, könyvtárosi hitvallásáról kérdezem, ám újra meg újra a gazdasági nehézségekhez tér vissza, arról beszél, hogy miként lehetne átvészelni az eljövendő éveket: „A mi könyvtárunk 1964 és 1967 között épült, és akkor ez nagyon korszerű, jól eleresszített könyvtárnak számított. Csakhogy a fenntartó már a hatvanas évek közepére úgy érezhette, hogy a könyvtár ügye meg van oldva, el van intézve, le lehet venni a napirendről. Azok a könyvtárak viszont, amelyek később épültek, vagy később költöztek új helyre, mint új létesítmények korszerűbb eszközökhöz jutottak azzal, hogy később áldoztak rájuk nagy összegeket. Köztudott ugyanis, hogy mindenfajta új helyre költözés mindig megnyitja a fenntartók pénztárcáját. Nálunk ez túl korán ment végbe, és ennek következtében a mára igencsak ros-

szul eleresztett könyvtárak közé tartozunk. Ennek a jellemzéséül csak annyit, hogy nincs másológépünk, hogy az egész audiovizuális technikánkat 77-ben telepítettük. Audiovizuális technika gyanánt csak vackaink vannak, amivel csáberőt kellene kifejtenünk!

Mit lehet ebben a helyzetben tenni? Akkor, amikor sem központi támogatásra nem számíthatunk, sem a helyi önkormányzatnak nem lesz pénze fejlesztésre. Megpróbáltam a legközvetlenebb védelmet megszervezni, olyképp, hogy benne legyek abban az önkormányzatban, amelyik majd dönt a majdan fejlett polgári társadalom számára nélkülözhetetlen értékek átmeneti sorsáról. Ez a törekvésem, hogy bekerüljek a városházára, sikerült.

A másik, amit teszünk, hogy az úgynevezett szórakoztató műveket kivesszük az állományból, külön állománycsoportot hozunk létre, és ezeket a könyveket a jövőben csak azok kölcsönözhetik, akik hajlandók belépni egy most megalakult olvasóköri egyesületbe, és hajlandóak ezért a tagságukért évente 400 vagy 200 forintot fizetni, aszerint, hogy van-e kereső foglalkozásuk, vagy nincs. Ezt az állományrészlet teljes egészében átadjuk az olvasókörnek, ettől kezdve ők kezelik, a tagdíjából és az esetleges kölcsönzési díjakból gyarapítanak, a saját döntéseik szerint.

Tavaly, 1989 decemberében készültünk el az épületbővítéssel, a könyvtáráépület árkádos részét beépítettük. Az így nyert 70 négyzetméteres területet átadjuk az olvasóköri egyesületnek. A lépcsőfeljáró alatti rész beépítésével is nyertünk egy 27 négyzetméteres helyiséget, amit viszont bérbe fogunk adni valamilyen üzlet céljára, három vagy öt évre. Elég jó

helyen vagyunk, nagy a kereslet. Megítélésünk szerint évente 300–500 ezer forintot nyerünk így, aminek egy részét könyvbeszerzésre fordítjuk, a többitől pedig próbálunk kiépíteni egy korszerű nyomdát, amivel már komolyabb vállalkozásba lehet fogni. Tehát amire egy önfenntartást segítő bevételt lehet alapozni.

Muszáj úgy berendezkednünk, hogy két-három évig kibírjuk, amíg ez a sarokbaszorított önkormányzat valahogy talpra áll. Ez a jelenlegi vezetői koncepcióm lényege”.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár IX. kerületi főkönyvtára

A József Attila lakótelep könyvtára kétszintes, nagy üvegfelületű, a hatvanas években modernnek számító épületben található, társbérletben a rendőrkapitánysággal és az IKV-val. Alapterülete 540 négyzetméter, 1988-ban csaknem 72 ezer kötete volt és 2600 beiratkozott olvasója.

Az épületet 1964-ben adták át. Akkoriban a Szabó Ervin hálózat túlnyomó része lepusztult bérházak földszintjén működő, sötét, szűkös, könyvekkel és olvasókkal túlszűfolt könyvtárakból állt, így ennek az épületnek a tágassága, világossága, modernsége évekig követendő példa volt.

Az eltelt évtizedekben több koncepcióváltás követte egymást. Jött a szakrészleg, a főkönyvtári részleg, majd a kétfedeles könyvtár. Ez utóbbi váltotta ki a legnagyobb vihart.

Havas Katalin már a kész helyzetbe érkezett, amikor átvette a könyvtár vezetését:

„Először teljesen rosszul lettem az egészszről. Hetente többször is előfordult, hogy kértek valami teljesen banális könyvet, amit 5–6 helyen is meg kellett nézmem, hogy bent van-e. Az elején borzasztó sok zavart okozott, amikor azt mondtam, hogy pillanat, mindjárt megnézem – és akkor az olvasó már az első forduló után könyörögve kérte, hogy őerte ugyan ne fáradjak! Nincs meg az a biztonságérzet, ami régen volt, hogy nincs a polcon, nincs a raktárban, kész.

Csodálatos módon valóban családok számára is használhatóvá váltunk, rájöttek arra, hogy ide eljőhet úgy egy öttagú család, hogy itt mindenkinek van mit csinálnia. A mama a Burdából másol, a papa a sportkönyveket nyálazza, a kisgyerek hason csúszik a gyermekkönyvtárban, a 10–15 éves meg megkeresi azt, amit feladtak neki az iskolában. Többen meg is fogalmazták, hogy ez az egyetlen hely, ahová a család együtt el tud menni!

Jár ide vagy húsz-harminc teljesen vad tinédzser. Ők végképp nem használják a könyvtárat, csakis a lemeztárat, azt viszont nagyon! Mégis, változatlanul az a szent meggyőződésünk, hogy itt a helyük. Megpróbáltunk valami programot szervezni nekik, de abban a pillanatban, amint programszerű szagot éreznek, hogy jön valaki velük törödni, rögvést eltűnnek. Amikor megérezték, hogy megint szabad a levegő, akkor visszajöttek.

Az olvasók egy részét borzasztóan zavarta az a nyüzsgés, ami itt volt, és el is szoktak innen jó néhányan. Zavarta őket, hogy meglehetősen sokan dohányoznak lent, aminek a füstje felszáll. Zavarta őket az is, hogy itt nem lehet csendben olvasgatni, mert mindig történik valami, vagy a tinédzserek vonulgatnak, vagy az egyik óvodáskorú kisgyerek nyafog, vagy egy nagyothalló bácsi kedvéért kell kiabálva beszélni. Mások viszont megértették, hogy ez egy ilyen könyvtár...”

*

Az eltelt időszakban a társadalmi háttér alaposan megváltozott, de a lakótelep könyvtárának életében lényegi változás nem történt: „Az utolsó fél évben a tanács teljesen elbizonytalanodott, szinte meg is szűnt működni. Nem volt munkatárs azon a vonalon, ahová nekünk kellett volna kapcsolódnunk. A párt teljesen megszűnt, aztán a választások előtti időszakban megkezdődött a szintéri küzdelem. A pártokat egyrészt mi cserkészttük be, másrészt maguktól is idetaláltak.

Az országgyűlési választások előtt először az MDF jelent meg, napi ügyeletet tartottak, aztán megjött az SZDSZ és a FIDESZ is, de ők már csak hetente egyszer jöttek, az MSZP pedig tartott két vagy három toborzó ülést. Az MDF is tartott néhány nagyrendezvényt, olyan 60-80 főset, és látni kellett volna azt az őszinte rácsodálkozást, amit ott rendeztek:

– Jé, itt könyvek is vannak...?!

Ezek kerületi lakosok voltak és főleg értelmiségiek! Az ő számukra a könyvtár az OSZK-ból állt, meg a nagy tudományos könyvtárakból. A közművelődési könyvtárakba ők be nem tették a lábukat. Azon is elcsodálóztak, hogy nálunk újságok is vannak. Valahogy teljesen diszfunkcionális a szemükben az ilyen intézmény. Végképp nem fogták fel, hogy ez milyen terep is valójában. Elég sokat bele kellett verni az orrukot abba, hogy ez jó szintér, jó lehetőség. A végére aztán teljesen ki voltunk plakatirozva, mindenki ide hordta a kis vacakjait. De a kampány után, mint olvasó, csak töredékük jött vissza!

Mint mondtam, az utolsó egy évben teljesen magunkra voltunk hagyva. A régi tanácsülés megszavazott nekünk 200 ezer forint támogatást, de egyszerűen nem volt olyan ember, aki ezt nekünk kiutálja! Mire megtaláltam azt a személyt, aki le tudta futtatni az ügyet, addigra már csak a felét adták ide, mert a másik felét elrakták arra a célra, hogy az új önkormányzat ne üres zsebbel induljon.

Szakmailag korábban se szóltak bele a dolgunkba, de jelen voltak az életünkben, és számoltak is velünk. Kérdés, hogy ez a teljesen új garnitúra mit fog egy olyan intézménnyel csinálni, amelyikről fogalma sincsen! Volt olyan kerület, ahová elmentek az MDF-esek, és azt mondták, hogy *mi ez a sok szemét a polcokon? Amit az elmúlt 30-40 év alatt meg kellett venni, ezt akarják most itt tartogatni? Mi szükség van erre? Várható, hogy ilyenfajta „tartalmi” belezsolás lesz a dolgokba.*

Nálunk mindenféle társadalmi probléma pillanatok alatt megjelenik. Például az a totális elbizonytalanodás, amit a tanárok éreznek tankönyv híján, a saját tapasztalat és tudás híján. Gondoljunk bele, hogy ugyanaz az ünnepségkészítő kényszer tört rájuk október huszonharmadika alkalmából, mint korábban november hetedike előtt. Kis versikéket, dalocskákat, lemezmellékleteket és szemelvényecskéket kérnek a gyerekek 56-ról. Az embert kiveri a hideg, hogy semmi nem változott. Ugyanúgy küldi el a gyereket, eligazítás, segítségnyújtás,

magyarázat nélkül, mint eddig. De erre régebben fel voltunk készülve, mindenhol ott voltak az antológiák meg miegymások, amiket odaadtunk, megmutattuk a gyerekeknek, hogy mit válasszanak ki, mi az, amelyik elég rövid és elég szép. De ha egy hatodikos gyerek bejön, és azt mondja, hogy valami Nagy Imréről kellene...!

Holott előbb a tanárnak kellene megjelennie a könyvtárban, megnézni, hogy mi újság – ha már arra nem hajlandó, hogy ő mesélje el a gyerekeknek, hogy ki volt Nagy Imre?

Egy ilyen könyvtárnak, mint a miénk, mindenképpen közösségi térnek kellene lennie. Annál is inkább, mert a művelődési házak egyre inkább az üzleti tevékenység színterévé váltak. Most már a világon senkit nem érdekel, hogy az emberek össze tudnak-e jönni valahol. A könyvtárban még megvan ez a lehetőség, de alig használják ki. Azt a fórumlehetőséget, ami egy normálisan működő oktatási rendszerben a pedagógus és a könyvtáros, a pedagógus és a könyv között létezne...”

Orosháza: Városi Könyvtár

Ezt az intézményt is az ötvenes évek elején alapították, elsősorban a Negyvennyolcas Olvasókör saját könyvállományára támaszkodva. Ideiglenesen egy frissiben államosított épületet jelöltek ki a számukra, ám, mint ahogy ez lenni szokott, az ideiglenes helyet újabb átmeneti megoldások követték, így az elmúlt évtizedek alatt többször is költözniük kellett. A régi művelődési ház leégett, és az új kultúrházhoz kapcsolódva épült volna meg az új könyvtár is, miáltal a város központja igazi művelődési centrummá válhatott volna. A tervekből azonban csak a művelődési központ valósult meg, az új könyvtárépület terve végleg lekerült a napirendről. A többszöri költözés után, úgy látszik, véglegesnek mondható helyet találtak a hajdani szolgabíróház, majd járási hivatal helyén, igaz, a központtól némileg távol.

Itt beszélgettünk 1987 tavaszán, majd 1990 őszén az igazgatóval, *Varga Zoltán*nal. Az akkori beszélgetéseinket példaértékűnek ítéltém, többször idéztem is belőle cikkeimben. A könyvtárrosságról, a vezetői koncepciójáról vallott nézeteit nem árt újra feleleveníteni:

„A könyvtár olyanfajta önkéntes jelenléti formát követel meg az olvasótól, amelyben van egyfajta belső igény arra, hogy ezen a falusi horizonton túltekintsen. Próbáljon meg olyanfajta kultúrában gondolkodni, amelybe nem-

csak Orosháza, nem csak a szocializmus, hanem egész Európa és az egész emberiség belefér. Ez egy működési elv, ars poetica – amely nyilván nem funkcionál jól, mert a nemzeti könyvtárunkban sem biztos, hogy teljesíthető. De ilyen szempontból az ember mindenféleképpen a maximalizmus felé kell, hogy mozduljon. Az ideális olvasótól én ezt várnám el. Jár a könyvtárba ilyenfajta olvasóból körülbelül 8-10. Az én elgondolásom szerint egy könyvtárnak úgy kell működnie, hogy akinek gyors információra van szüksége, az megkaphassa. Ezt azért tartom fontosnak, mert az intézmény presztízse azáltal mérhető, tudnake reagálni az igényekre. Ehhez a működési elvhez persze olyan könyvtár kellene, ahol számítógép van, video van, jól megfizetett, ambiciózus, kiegyensúlyozott, érzékeny könyvtárosok dolgoznak. Ez nincs meg.

Mielőtt elvállaltam volna ezt a pozíciót, nagyon komolyan felkészültem rá. Maszek alapon kimentem Svédországba, Göteborgba. Tudtam, hogy a svéd könyvtárak jók. Megnéztem többet is. Göteborg elővárosában van egy könyvtár, egy Kádár Péter nevű magyar férfi vezeti. Megkérdeztem tőle:

- Péter, munkatervet szoktál csinálni?
- Mi az a munkaterv...? Ne viccelj már! Teljesen belesápadtam.
- Munkaterv nélkül dolgozol?... És beszélőket szoktál írni?
- Miért írnék? Évente egyszer eljönnek a tanácstól, mit mondjak: 8-10 ember. Itt vannak egy-két órán keresztül, körülnéznek, leülnek, kapnak egy teát. Megkérdezik, hogy van-e valami panaszom. Akkor előadom, hogy kellene 4000 koronával több. Ezt megbeszéljük, és akkor a következő évben annyival többet kapok.
- Ennyi?
- Ennyi!

...Hogy a fenébe csinálják? És jól működik az egész? Ezt nálunk nem lehet elképzelni. Amiről nincs jelentés, ami nem szerepel a munkatervben, az nem létezik...!”

*

A legnagyobb karriert Varga Zoltán futotta be: 1990 tavaszán, az MDF jelöltjeként, egyéni listán bekerült a parlamentbe. Mivel a korábbi hadakozásai idején mindenre volt ideje, csak arra nem, hogy megfelelő utódot kineveljen, megtartotta könyvtárvezetői állását is. Általában vasárnap este utazik fel a fővárosba, és

szerdán este vagy csütörtök este jön vissza. Havonta egyszer vagy kétszer péntekenként fogadónapot tart a városházán – gondolhatjuk, hogy a könyvtár irányítására mennyi ideje és energiája marad!

Péntek délben beszélgettünk, a délelőtti és a délutáni fogadóórák közötti ebédszünetben, a városházán lévő irodájában, egy pár virsli és egy kávé társaságában:

„Ez a választási győzelem nem tett elbizakodottá, de van valami történeti kihívás abban, amit meg kell próbálni. Májusban elmentünk a Parlamentbe, felballagtunk a lépcsőn, megálltunk áhitattal, és elkezdődött valami, amiről fogalmam se volt, hogy mi lesz. Egész más dolgokra voltam felkészülve... Azóta minisztériumokba járok, bizottsági üléseken veszek részt, ügyeket intézek. Sokat foglalkozom a könyvtárüggyel is, több könyvtárosegyesületi meghívásnak tettem már eleget, és nagyon szeretném, ha a minisztériumban a könyvtárügy megfelelő reprezentánsokkal erősödne... Persze ami a könyvtárak körül most van, ezt a válságot, az egész kulturális tárcának a válsága fokozza. Nagyon bízom, hogy rövidesen megfelelő szakemberek kerülnek ezekre a posztokra.

A mi könyvtárunk változatlanul egy kedves, kisvárosi könyvtár, megbízható törzsolvasói közönséggel. A kollégák közül néhányan elmentek szülni, ami azt jelenti, hogy a hároméves távollétüket nehéz áthidalni. Szakképzettekkel pedig szinte reménytelen.

Nagyon szegényletes, amit mondok, de mostanában nagyon kevés időt töltök el a könyvtárunkban, nem a könyvtáros koncepciómon töröm a fejem, mert most inkább nemzeti aggodalmaim vannak. Azt hiszem, hogy ebben a nagy gazdasági válságban, amikor a könyvtárak vészhelyzetbe kerültek, valahol fel kell értékelődnie a munkájuknak. Ha az önkormányzatok igazán igényesek lesznek, akkor a könyvtárakat, mint információs lehetőségeket, maximálisan igénybe fogják venni. Gondolok például sajtófigyelésre, szakkikkek gyűjtésére, mert ezekhez az önkormányzatokban nincs megfelelő szakembergárdájuk, nincs megfelelő ellátottságuk. Lehet, hogy túl idealisztikus, amit mondok, de ennek két-három éven belül be kell következnie! Ha az önkormányzat azt akarja, hogy tisztában legyen saját helyzetével, ha a következő választáson is nyerni akar.

Vannak különböző külföldi segélyprogramok, amelyeket rövidesen megpályázhatnak a könyvtárak, és amelyekhez az önkormányza-

tok ajánlása szükséges. Az egyik az Európai Gazdasági Közösségnek a segélycsomagja, amelyet környezetvédelemre, infrastruktúrára, és minden olyan képzésre szánnak, amely alkalmassá teszi az adott települést arra, hogy megfelelő módon fogadhasson külföldi tőkés érdekeltségeket. Ebbe a programba például a nyelvtanulás bőven belefér, és a nyelvtanulás egyik bázisa nyugodtan lehet a könyvtár.

A másik az amerikai kongresszus segélyprogramja, ami bennünket azért érint, mert van itt egy amerikai–magyar vegyes vállalat, az üvegyár. Ebben is próbálok lépni, mert nemrég járt itt a gyár tulajdonosa, akit elvittem két miniszterhez, és sikerült kiharcolni nemcsak a gyár fejlesztését, hanem azt is, hogy jövőre korszerűsítik a Szentes–Orosháza közötti utat, mert különben nem lehet megoldani a kész üveglapok biztonságos szállítását.

Van még egy nagy tervem: a volt szovjet repülőtér privatizációja. Ez az amerikai üzletember a saját gépével átrepülte az óceánt, Ferihegyről helikopterrel jöttünk le, és ugyancsak azzal mentünk vissza. Nekik nincs idejük arra, hogy Budapesten aludjanak, gépkocsiba szálljanak, oda-vissza hat órát utazzanak, hanem szeretnének egyből Orosházán landolni, elintézni az ügyeket, és még aznap visszarepülni. Látszólag ez nagyon vad dolog, de ez a jövő útja. Na most, ha van egy repülőtér, amit sikerült létrehozni, akkor az nem mindegy! Az élelmiszeriparnak, a mezőgazdaságnak sem. Az este leszdedett ribizlit hajnalban már a bécsi piacon lehet árulni! Ez nyilvánvalóan sokkal nagyobb jelentőségű annál, mint ahogy most beszélgetünk róla...”

*

Mivel zárhatnánk dolgozatunkat? Mi más, mint hogy kívánjuk, hogy a pápaiak találják meg számítógépeikhez a csatlakozás lehetőségét. Esztergomban sikerüljön kedvező bérleti díjért kiadni az üzlethelyiséget, a IX. kerületben örizzék meg a nyitottságot és családiasságot, hogy Orosházán épüljön meg a korszerűsített országút, és nyerjenek elegendő összeget a külföldi segélyprogramokból. Csak reménykedni tudunk abban, hogy két év múlva ilyen, és ezekhez hasonló változásokról tudunk majd beszámolni a *Könyvtáros* hasábjain – ha lesz még akkor *Könyvtáros*, és ha lesznek még könyvtárak, illetve ha lesz még KMK, amely intézmény fedezni tudja a fáradt szociográfus utazási költségeit.

Vidra Szabó Ferenc

Haraszthy Gyula emlékülés

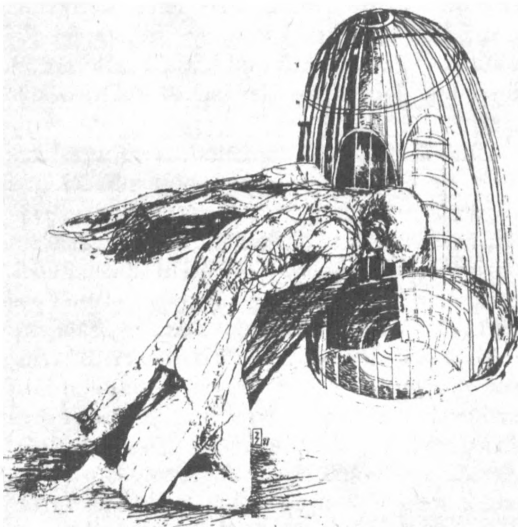
Tisztelt közönség, kedves kollégák!

Kettős céllal jöttünk ma itt össze. Mindenekelőtt szeretnénk megemlékezni *Haraszthy Gyuláról*, aki az idén távozott körünkből. Második célunk egy tudományos gyűlés keretében meg tárgyalni a külföldi hungarikumok számbavételének kérdéseit. Úgy gondoltuk, *Haraszthy Gyula* emléke előtt úgy tiszteleghetünk méltó módon, ha folytatjuk azt a munkát, aminek előbbreviteléhez ő jelentékenyen hozzájárult.

Elmúlt korok jeles embereiről bizonyára könnyebb a megemlékezés. Életüket, tetteiket az idő távlata már keretbe foglalta, az utókor nyugodt szívvel szemlélheti a képet, objektíven méltathat, tanulságokat meríthet. De mit tegyen az, aki kortársról emlékezik? Amikor az eleven jelenlét erősebb még, mint az eltávozó utáni csönd? Hiszen a kortárs élete a mi életünk is volt, emlékei, élményei a mi emlékeink,

a mi élményeink is, küzdelmei, megpróbáltatásai közősek a mieinkkel, mégha kinek-kinek némi időbeli eltolódással is, a korkülönbség okán. Nem beszélhetünk tehát az eltávozott kortársról úgy, hogy a magunk életéről, a magunk múltjáról is ne emlékeznénk meg egyszersmind. A közös múltrol, amelynek már ő is része lett. Engedjenek meg tehát egy kissé rendhagyó, kissé szubjektív visszaemlékezést *Haraszthy Gyulára*.

Tanári katedrán láttam először, az ötvenes évek elején. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi tanszékének vezetőjeként oktatott bennünket, leendő könyvtárosokat. Lelkesen beszélt könyvtárszervezésről, könyvtárpolitikáról, a jövő távlatairól. Szavainak hitele volt, hiszen tudtuk róla, hogy egyidejűleg a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, amely könyvtárat szinte a semmiből hívta életre s szervezte meg az akkor még újdonságnak számító hálózati elv alapján. A könyvtárak fejlesztésének extenzív időszakát éltük akkor, az állam még bőven ontotta a pénzt a kultúrára, s a terület nem nélkülözhetette azok munkáját, akik szakértelmüket, képességeiket már 1945 előtt is bizonyították. Paradox helyzet, hogy az úgynevezett szocialista könyvtárügyet nagyrészt a „réggi” értelmiség alakította ki, építette fel. És tette ezt – tanú vagyok rá – hittel és lelkesedéssel, nagyon sok és nagyon lelkiismeretes munkával, a kötelező és szabványos ideológiai indokolást kénytelen-kelletlen természetesen mindig hozzátéve. De nem ez volt a lényeg. A lényeg az volt, hogy új könyvtárak szerveződtek falun és városban, hogy intézményesült az egyetemi fokú könyvtárosképzés, hogy kialakultak az addig szűk körű szakmának szélesebb körei, s megújodott a könyvtárak belső feldolgozó munkája. És *Haraszthy Gyula* mindenütt ott volt, a könyvtárszervezéstől a könyvtárosképzésig, a katalogizáló-szakozó-bibliografizáló munka megújításától a könyv-

tárak tudományos műhellyé válásáig. És mindenütt az első vonalban, szervezve és tanítva szóval és tollal, a magas színvonalú elméletet mindig a gyakorlati cselekvéssel párosítva.

Pedig talán nem is egészen erre készült. A dunántúli értelmiségi családból származó ifjú Budapesten magyar–német–esztétika szakon végzett, irodalomtörténettel, kritikával foglalkozott, ilyen irányú tanulmányai jelentek meg. De a harmincas évek filoszainak nem sok elhelyezkedési lehetőségük volt, s még szerencsésnek mondhatta magát az, aki egy nagykönyvtár vonzaskörébe kerülhetett. *Haraszthy Gyula* 3 évi fizetetlen tanársegédi működése után az Egyetemi Könyvtár munkatársa lett, ahol a szükséges szakmai ismereteket hamarosan elsajátította, s meg is szerette a könyvtári munkát. Jó szervezőképességét nem sokkal később egy országos akcióban bizonyíthatta: 1940 őszétől ő irányította a Magyarországhoz visszacsatolt észak-erdélyi területek magyar könyvekkel való ellátását.

A háborús évek katonáskodása, majd szovjet hadifogság után újra az Egyetemi Könyvtárban dolgozott *Haraszthy Gyula*. Ekkor már véglegessé vált, hogy az irodalomtörténeti helyett a könyvtárosi pályát választja. „Életutam másfelé is kanyarodhatott volna – mondotta 1987-ben a *Bereczky Lászlónak* adott interjúbán –, de ismét hangsúlyozom, hogy az irodalom, a könyv, a tudomány szeretete vitt a könyvtárba.” Ez a vonzódás tartotta meg a pályán, s mondatta vele azt a már idézett interjúbán: „Annyi szép, a közösség érdekét szolgáló munka vonzott, hogy a könyvtár mellett kellett döntenem, és ezt nem bántam meg.”

Könyv, tudomány, közösség szolgálata, humanitás – *Haraszthy Gyula* életében meghatározó fogalmak. Ezek jegyében élt és szolgált, hihetetlenül nagy aktivitással.

Második találkozásom *Haraszthy Gyulával* már az Akadémiai Könyvtárban történt. Ő akkor – 1955-ben – ott volt igazgató, s ugyanakkor a szakma országosan is elismert tekintélye, a könyvtárügy egyik irányító személyisége. Én gyakorló időmet töltöttem az Akadémiai Könyvtárban, s tanúja lehettem annak, ahogyan *Haraszthy Gyula* vezetése alatt a sok tekintetben elmaradt intézmény modern szerkezetű könyvtárrá vált, s a magyar tudomány szolgálatában elfoglalta az őt megillető helyet.

Nem sokkal később mindnyájunk életét meghatározó, befolyásoló események történtek. 1956 forradalma vízvázalató volt: aki azokban a napokban a nemzet *valós* érdekeinek

védelmében szólt és cselekedett, annak később bűnhődnie kellett. *Haraszthy Gyula* nem volt harcos alkat, de mint a könyvtár forradalmi bizottságának tagja, részt vett és engedélyezett olyan akciókat, amelyekért ma csak a legnagyobb tisztelettel illelhetjük. Fellépett az akadémiai belső iratok megsemmisítése ellen, s engedélyezte a szovjet beavatkozás elleni tiltakozó táviratok feladását a külföldi könyvtárakhoz, társintézményekhez, kérve azok morális támogatását. Utóbb – tetemes anyagi „kárterítés” kötelezettsége mellett – igazgatói állásával fizetett a nehéz napokban tanúsított magatartásáért.

Szakértelmét azonban a magyar könyvtárügy nem sokáig nélkülözhetette. 1960-tól a Széchényi Könyvtár munkatársaként új feladatok vártak rá. Ettől kezdve – magam is a Széchényi Könyvtár munkatársaként – már közelről lehettem tanúja, sőt résztvevője is az általa irányított munkának. Ez a tevékenység igen sok irányú volt: a külföldről beszerzett irodalom országos nyilvántartásának és közzétételének megszervezése, a Széchényi Könyvtár katalógusreformja, a nemzeti bibliográfiai rendszerben a külföldi hungarikumok bibliográfiai feldolgozásának megalapozása. Ez utóbbi területért különös felelősséget érzett. Húsz évvel ezelőtt megfogalmazta már, hogy a könyvtárosoknak kötelességük számon tartani a határon túl élő magyarság szellemi termékeit. Ezért is választottuk mai tudományos ülésünk témájául a külföldi hungarikumok bibliográfiai számbavételének kérdéseit. 1961-ben Gödöllőn az első országos bibliográfiai értekezleten *Haraszthy Gyula* még aktív résztvevő volt, a másodikat, az idei debreceni konferenciát már nem érthette meg. Széchényi könyvtári utolsó aktív éveiben a különgyűjtemények főosztályát vezette, értő gonddal és féltő szeretettel foglalkozva minden egyes gyűjtemény-nyel.

Amikor 1973-ban nyugalomba vonult, kedvéré való és szép feladatot kapott a Széchényi Könyvtár vezetésétől. *Dezsényi Béla* 1972-ben bekövetkezett halálával gazdátlan maradt a Széchényi Könyvtár 1918 utáni történetének megírása. *Haraszthy Gyula* nagy ambícióval fogott hozzá ehhez a munkához. „Szellemi örömet ad – mondotta a már idézett interjúbán –, hogy a nemzeti könyvtár legújabb kori történetét a művelődéstörténet kereteibe kell elhelyeznem.” Mintha a régi irodalomtörténész támadt volna fel benne, egymás után jelentek meg a könyvtár évkönyveiben mives

gonddal készült, szép tanulmányai, egyesítve a történelmi precizitást a stílus eleganciájával. A könyvtár története e korszakának megírása nem is kerülhetett volna jobb kezekbe, hiszen *Haraszthy Gyula*ban az említett erények még a kortársi élmény ismereteivel is párosultak. A Széchényi Könyvtár azonban rosszul sáfárkodott a kinccsel. Még a hetvenes évek végén – anyagi okokra hivatkozva – megvonta *Haraszthy Gyula* kutatásainak támogatását. Öt év veszett el így, öt visszahozhatatlan év. A később újra megindított támogatás már későn érkezett, a hátralévő idő nem volt elegendő a munka befejezéséhez.

Haraszthy Gyula csendben, észrevétlenül távozott közülünk, négy nappal nyolcvanadik születésnapja előtt. Akik hosszú évtizedeken keresztül mint munkatársai ismerték őt, egyszerűre emlékszünk a kiváló szakemberre és a melegszívű emberre, akinek mindenkihez volt barátságos szava, s aki nem ismerte az itélkezés, csak a megértés gesztusait. A Széchényi Könyvtár egykori munkatársainak pályáját felrajzoló tanulmányait lapozgatva ezek a nevek tűntek elém: *Halász Gábor*, *Honti János*, *Hevesi András*, *Sárkány Oszkár*. Véletlen volna-e, hogy valamennyien olyan írók és tudós könyvtárosok voltak, akiknek életét és pályáját az erőszak törte derékba? Egy rossz korban volt számukra menedék a könyvtár, de az végül mégsem menthette meg őket. Talán *Haraszthy Gyula* számára is olyan életter volt a könyvtár, ahol a kiteljesedésre az elmúlt fél évszázadban a legtöbb lehetősége kínálkozott. Ő maga megerősítette, hogy választását nem bánta meg – próbáljuk ezt elhinni neki.

Rossz korban élt tudós könyvtárosokról szóltam. *Haraszthy Gyula* könyvtártörténeti

kutatásai során tárta fel, hogy *Fitz József*, a Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója milyen nagy aktivitással harcolt munkatársáért, a később a fasizmus áldozatává lett *Halász Gábor*ért. És amikor 1945 után is rossz idők következtek, *Haraszthy Gyula*, mint a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, hasonlóképpen cselekedett. Az emberség szavára hallgatva, saját biztonságát is kockáztatva indított akciót, hogy kitelepített munkatársát megmenthesse. Beadványokat írt, személyesen is eljárt kollégája érdekében, s magánleveleiben tartotta benne a lelket. Engedjék meg, hogy az egyik levélből néhány mondatot felolvassak: „Ne képzeld, hogy egyetlen percre is megfedlek Rólad. Ennek jegyében élek, ez a feladatom, e nélkül a munkám harmad- vagy negyedmunka. Itt a könyvtárban – talán mondanom sem kell – nagyon hiányzol.”

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének még egy oka van arra, hogy *Haraszthy Gyula*-tól különösen nehéz szívvel búcsúzzék. *Haraszthy Gyula* ugyanis alapító tagnak számít, megalakulásától, 1935-től tagja volt a jogelőd szervezetnek, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének. Ma már 55 éve ennek – tudunkkal ő volt az utolsó eltávozó az alapító tagok közül.

Nem fejezhetném be méltóbban ezt a megemlékezést, mint *Áprily Lajos* soraival. *Haraszthy Gyula* életét mintegy keretbe foglalta ez a négy sor: ifjú korában Áprilyról írt tanulmányában is idézte, és kérésének megfelelően temetésén is elhangzott: „Mit is keresnénk árva ketten, / Hol éjig ér a gyűlölet? / Én gyűlöletre nem születtem, / És itt szeretni nem lehet.”

Somkuti Gabriella

A hungarikakutatás alakulása a nemzeti könyvtár tevékenységében

Megemlékező és visszatekintő gondolataim címében a „kutatás” kifejezést a legtágabban értelmezem, és a témát mint nemzeti könyvtári alaptevékenységet szeretném vizsgálni. Jogosnak érzem ezt az értelmezést, hiszen az UNESCO 1958-as bécsi nemzeti könyvtári szimpóziumának közismert, sokat idézett definíciója is leszögezte, hogy minden nemzeti

könyvtár összes többi funkcióját megelőző elsődleges feladata a nemzeti irodalom gyűjtése, feltárása és megőrzése. E megfogalmazás szerint a nemzeti irodalom komplex fogalmában egyformán fontos az adott országban írt vagy előállított dokumentumok köre, és az országra vonatkozó külföldi írott emlékek gyűjteménye. Ennek a feladatmegjelölésnek továbbgondolá-

sából az is nyilvánvalóvá válik, hogy pusztán patriotika – a magyar nemzeti könyvtár esetében: hungarika – gyűjtési programról beszélni nemigen lehet. A hungarikagyűjtés a hungarológiai kutatások olyan szerves alkotóeleme, amely nem szűkíthető pusztán a könyvtári gyarapítómunka adminisztratív teendőire. Hiszen a gyűjtőmunkát meg kell előznie a kutatásnak, nem csak a dokumentum hollétére vonatkozóan, hanem szaktudományi ismeretek és tudományos intuíció alapján a magyarsággal való kapcsolatának megállapításában is, majd a megszerzést, a gyűjtést követi a feltárás, amely ismét nem korlátozódhat szabvány szerinti bibliográfiai leírási ismeretekre, hanem tartalmi megközelítést jelent, a magyarságtudomány kutatási szempontjainak érvényesítését. És ekkor újfent elérkeztünk ahhoz a tudományos munkához, amellyel az így felfedezett, megszerzett és feltárt hungarikum további, újabb kutatási eredmények forrása lehet. Ezért nem tekinthető a hungarikák gyűjtése, bibliográfiai regisztrálása és kutatása horizontálisan egymás mellé helyezett tevékenységnek, hanem inkább olyan spirális folyamatnak, amely a szervesen összefonódó résztevékenységek révén mindig magasabb szintű kutatási eredményekhez vezet, de amely tevékenységet még egy-egy személy munkáján belül sem lehet mindig szétválasztani, nemhogy egy intézmény programjában külön-külön vizsgálni. Így bár a címben jelzett hungarikakutatás ezen összetett értelmezése szerint a hármas tevékenység (gyűjtés, feltárás, kutatás) a nemzeti könyvtár történetének egyes korszakaiban eltérő prioritással jelentkezett, ennek ellenére mindenkori együttes jelenléte nem tagadható.

Amikor mai emlékülésünk témájának, a külföldi hungarikumok számbavételére vonatkozó koncepcióknak bevezetéseként a múltat idézzük, ez annak hangsúlyozását is jelenti, hogy hungarikaprogramról, feladatokról nem beszélhetünk úgy, hogy csak a jelen és jövő terveit körvonalazzuk, hiszen ez a program – korszakonként változó tartalommal és intenzitással ugyan, de – nemzeti könyvtárunk egész történetén végigvonul, csakúgy, mint tágabb értelmezésben a magyarságtudományi kutatás is – szintén változó elnevezéssel és irányultsággal, de – az egész magyar tudományosság történetében nyomon követhető. Hungarológiai és hungarikakutatásról gondolkodni úgy, hogy csupán az elmúlt néhány év eredményeire és a jövő nagyszabású terveire

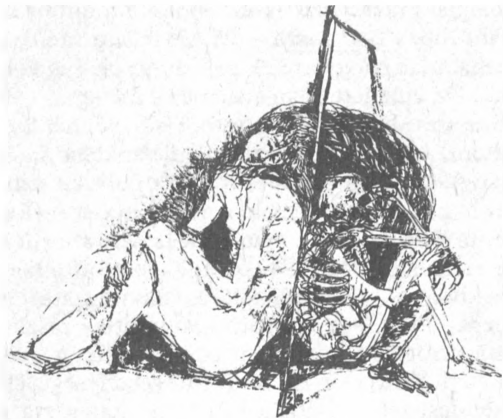
utalnánk, mintegy jelenünk számára sajátítanánk ki e kutatás fontosságának felismerését, nem csak a magyar tudománytörténet meghamisítása lenne, hanem veszélyeztetné azt a folyamatosságot is, melynek elismerése és ismerete nélkül a hungarikakutatás „fehér foltjai” sem tűnethetők el és nemzet tudatunk alakulásának valós képe is eltorzulna.

A „hungarikakutatás” terminusának összetett értelmezése és történeti kontinuitásának hangsúlyozása mellett kiemelten szeretnék arra is utalni, hogy a hungarika fogalma mindenkor tágabb értelmű volt, mint a mai nemzetközi szakirodalomban gyakran használt *exteriorika* kifejezése. Tudatosan épült és épül bele a területi hungarikum (a magyarországi publikáció) kategóriája, tehát nem pusztán a külföldi magyarságra vonatkozik, hanem a hazai és külföldi magyarságot összetartó egységnek tekintti, mint ahogy a hungarológiai kutatások is erre az egységes szemléletre kell alapozódnak, anélkül, hogy akár hazai, akár külföldi forrásanyagát és kutatási területét preferálná a másikkal szemben. Ezt azért tartom szükségesnek kiemelni, mivel jelenlegi előadásaink is csupán gyakorlati okból, a tárgyalt téma körülhatárolhatósága érdekében szorítkoznak a külföldi hungarikumok kérdéskörére, de vallják a négy kategória szerves egybe tartozását.

A kutatások korszakai

Mindezen szempontok előrebocsátása után talán nem tanulság nélküli a jövő feladatainak megtervezéséhez sem, ha e létező és elismert történeti folyamatot nem csupán időrendben tekintjük át, hanem azt vizsgáljuk, hogy a nemzeti könyvtár hungarikakutató tevékenységében milyen korszakok körvonalai rajzolódnak ki, a hungarikagyűjtés, -feltárás, -kutatás triászából mely korszakban melyik tevékenység dominált, és végül hogyan nyert nagyobb hangsúlyt, vagy szorult háttérbe az egyes hungarikumkategóriák jelentősége e történeti folyamatban.

A Széchényi Könyvtár történetének egészére alkalmazható merev korszakhatárok keretei közé témánk nem szorítható. De hangsúlyait tekintve megkísérelhetjük négy nagy korszakának jellemzését: az alapítástól, 1802-től az 1860-as évekig terjedő időszakét; az 1860-as évek végétől a századforduló utáni, pontosabban az I. világháború éveig tartó korszakét;

ezt követően az 50-es években záruló szakaszt; végül az 1960-as évektől kezdődő, második virágkort, amely két ütemben, 1975 után ismételtlen kiteljesedett.

Az első korszak a hungarikumkoncepció megszületésének és kibontakozásának évtizedeit jelentette. Az alapító, *Széchenyi Ferenc* már „collectio librorum per Hungaros et Hungaria” – a magyarok által és Magyarországról írt könyvek gyűjteményének – összeállítására törekedett, a hungarika definíciót a legszélesebb körben értelmezve, amint azt *Denis* a Széchenyi-féle gyűjtemény katalógusához írt előszavában is hangsúlyozza: terjedelemre és tartalmi értékkelő válogatásra való tekintet nélkül. Erre az értelmezésre utal a *Magyar Hírmondó* 1802-ben, az alapítás évében közölt híradása is, amely üdvözli a biliothekát, „melyben minden tudós hazafi jövendőben megtalálhatja nagyobb részt mindazt, ami eddig hazánkról és hazánk fiairól íratott”. A korabeli dokumentumok alapján *Széchenyi Ferenc* gyűjtésének motivációja és további célja is nyomon követhető. *Berlász Jenő* a nemzeti könyvtár 1867-ig terjedő korszakáról írt kitűnő munkája alapján Széchenyi hármas célkitűzése így összegezhető: célja megmenteni és a következő nemzedékre átörökíteni a magyar szellemi örökséget, bizonyítani, hogy az európai tudomány és kultúra fejlődésének Magyarország is szerves része, és tudományos bázist teremteni a 18–19. század fordulóján már bontakozó hungarológiai kutatás számára. Napjaink hungarikakutatásának célkitűzése, ha összetettebb, árnyaltabb megfogalmazásban is, de lényegében összecseng az alapító célkitűzésével. A hungarikakonceptió hármasságának

összefüggésében a tudományos kutatás jelentése már a könyvtár történetének kezdetét is jellemezte. Elég talán a Széchenyi Könyvtárból kifejlődött Magyar Nemzeti Múzeum első kiadványára, az 1818-ban megjelent *Acta Musei Nationalis Hungarici* első kötetére utalnunk (melynek folytatása pénzügyi nehézségek miatt már csak kéziratban maradt fenn). Az ebben közzétett tanulmányok a nemzeti gyűjtemény értékeinek feltárására vállalkoztak, ugyanúgy, mint a könyvtár első öregek, *Miller Jakab Ferdinánd*nak egész tudományos tevékenysége: a könyvtár kéziratkatalógusának kiadása és a könyvtárban őrzött történeti források közzététele. És a könyvészeti számbavételt jelentő katalógusok mellett 1861-ben már a hungarikabibliográfia igénye is megfogalmazódik *Kubinyi Agostonnak*, a Nemzeti Múzeum igazgatójának az országgyűléshez intézett emlékiratában, melyben a könyvtár tennivalói között első helyen említi, hogy „tárgy- és évrend szerint össze kell állítani hazánk történetére vonatkozó egykorú és közel egykorú külföldi munkák jegyzékét”.

Ez a több mint félévszázados kezdeti korszak, mely a magyar történelem nemzeti tudatalakulásának, önálló nemzetvélelési törekvésének, valamint a nemzeti tudományok kibontakozásának korszaka (gondoljunk itt csak az 1830-ban alakult Magyar Tudós Társaság kezdeményezésére összegyűjtött és kiadott magyar irodalmi, nyelvi, történeti, néprajzi emlékanyagra), ez a korszak a Széchenyi Könyvtár hungarikaprogramjában kezdetben természetszerűleg a külföldi hungarikaanyag felkutatását és gyűjtését, valamint a gyűjteményből táplálkozó magyar nemzeti tudományok kutatását helyezte előtérbe. A bibliográfiai feltárás szükségességének felismerése csak első korszakunk végén jelentkezett.

A 19. század második felét, az 1860-as évek végétől már a gyűjteménytörténet szempontjából új szakaszként tartjuk számon, amikor a polgárosodással és a polgári tudományosság fejlődésével összhangban, annak egyik előfeltételét megteremtendő, a Széchenyi Könyvtár – a nagy európai tudományos könyvtárak példáját követve – a hungarikumok gyűjtését az egyetemes és általános gyűjtőkör irányába szélesítette ki. De, bár a gyűjtőkör ilyenén tágításának indítéka éppen a fejlődő magyar tudományosság hazai kutatási bázisának megteremtése volt, ez mégsem szoríthatta háttérbe a nemzeti tudományok forrásanyagának előbbségét. Ezt 1881-ben, a könyvtár munkáját

felülvizsgáló országos bizottság változatlanul alapkötelezettségként határozta meg a nemzeti könyvtár számára: „be kell, hogy szerezzék mindazon munkákat, melyek magyarországi tudósok által bármely nyelven írva, külföldön nyomattak, vagy külföldiek által írva, de Magyarországra vonatkoznak”. Majd 20 évvel később, a könyvtáralapítás 100. évfordulójára a Magyar Nemzeti Múzeumról megjelent album szavai is e gyűjtési törekvést erősítik: „megszerezni mindent, ami Magyarországra... közvetlenül vagy közvetve vonatkozik”. Ebben, a témánk szempontjából másodikként tekintett korszakban a komplex értelmezésű hungarikaprogramban bizonyos hangsúlyeltolódás jelentkezik. Az általános, egyetemes gyűjtőkori törekvés felzárkózik a hungarikumgyűjtés mellé, ha deklaráltan nem is szoríthatja azt háttérbe. Egyre fokozódó jelentőségűvé válnak közben a könyvtár tudós munkatársainak a külföldi gyűjteményekben végzett hungarológiai kutatásai, melyeknek eredményeit a Széchényi Könyvtár folyóirata, a *Magyar Könyvszemle* folyamatosan közli is. A hungarikakoncepció hármasságában ez idő tájt a kutatás dominál, melyet sorrendben a gyűjtés követ. És bár 1877-től a *Magyar Könyvszemle* állandó rovatot szentel a *Hazánkat érdeklő külföldi munkák* kurrens felsorolásának, de ebből a könyvészeti csirából mégsem a Széchényi Könyvtár égisze alatt bontakoztak ki a valódi hungarikabibliográfia első termései.

A századvégi, századfordulós harmadik korszak kezdetére a már megalapozott nemzeti gyűjtemény forrása és megtermékenyítője lett a bibliográfiai számbavétel kiteljesedésének. E korszak hungarikakutatását olyan alapvető, máig is forrásértékű könyvészetek jellemzik, mint *Kertbeny Károly*, *Szabó Károly*, *Apponyi Sándor* munkái, majd a 20. század első felében *Kont Ignác*, *Gragger Róbert*, *Ballagi Aladár*, *Hankiss János* bibliográfiái.

A nemzeti könyvtár tevékenysége

A hungarikakutatás hármasságának értelmezéséből a megalapozó bibliográfiai tevékenységet a nemzeti könyvtár azonban akkor nem tudta vállalni, amint e korszak későbbi éveiben, a két világháború között jelentkező új tudományos diszciplinának, a magyarságismeretnek sem lett belső műhelye a nemzeti gyűjtemény. A könyvtár történetének e több mint félévszázados korszakát a korszerű hungarika-hunga-

rológiai kutatás szempontjából – a múltéhoz és a jövőhöz viszonyítva – pangás jellemezte. Vitathatatlan, hogy ennek gazdasági okai is voltak. De emellett talán érdemes a folyamat változásaira abból a szempontból is figyelmet fordítani, hogy történelmi fejlődésünkben valahányszor a nemzeti törekvések a politika színterén háttérbe szorultak, a nemzettudat szellemi továbbörökítése nem csak bekényszerült a nemzeti könyvtár falai közé, hanem ott e korszakban a hungarikakutatás felvirágzását is megérlelte. És megfordítva: a politika zászlajára tűzött nacionalizmus korszakaiban a Széchényi Könyvtár ez irányú tevékenysége elcsöndesedett. Nyilván ez is meghatározta a 20. század első felének szempontunkból pangónak nevezett időszakát, de e visszahúzódas nem érintette a nemzeti gyűjtemény gyarapítására irányuló erőfeszítéseket. Külföldi hungarikagyűjtési programját a Széchényi Könyvtár a nagy történelmi átalakulások folyamatában is töretlenül igyekezett továbbfejleszteni. Nem csak gyakorlatban, de könyvtárelméleti megalapozásában is. *Goriupp Aliz*, a nyomtatványtár egykori vezetője 1938-ban aktuális kérdés-ként elemezte a könyvtár hungarikagyűjtési tevékenységét, megkísérelve már megvonni a gyűjtés formai-tartalmi küszöbét is, ami az előző évszázadhoz képest megnövekedett nyomtatványadatban új gondként jelentkezett.

A külföldi hungarikumok gyűjtőmunkája e korszakban is – miként a könyvtár egész története során – politikai irányoktól, szélsőségektől mentesen tudta teljesíteni az utókorral szembeni elsődleges kötelezettségét: a magyarság írott dokumentumainak megszerzését és megőrzését a jövő kutatása számára. Elég utalnunk azokra a tudatosan szervezett, külföldi gyűjtőmunkálatokra, melyekkel az 1919-es Tanácsköztársaság külföldi bírálatát tükröző publikációk beszerzésére ugyanúgy törekedett, miként a Tanácsköztársaság utáni kommunista emigráció legális vagy illegális megnyilatkozásainak megszerzésére; vagy miként a trianoni békeszerződés értelmében elszakított magyar területek hungarikadokumentumait a két világháború közötti időszakban, legálisan meghirdetett gyűjtőmunkával felkutatta, az 1950-es években pedig a gyűjtőkori szabályzat burkolt átalakításával, a szomszéd országok kultúrájának, történetének megismerési programjába rejtve.

A hungarikakutatás történeti vázlatának utolsó korszaka – melyet az alapítást követő

évtizedek első felvirágzása után, második virágkornak nevezünk – az 1950-es évek végén kezdődött. E korszakot nem csak a fellendülés, de új jellegzetességek feltűnése is jellemezte. Talán ismét nem véletlenül: az eddig elfojtott nemzeti eszme és tudat útkeresésének legjobb talaja, menedéke a könyvtár, a könyvtári munka lett. Mivel a magyarságtudományi kutatás nyíltan elismert teret nem nyerhetett, a nemzeti gyűjtemény töretlen gyarapítása mellett a hungarikumok bibliográfiai számbavételének szükségességéért és lehetőségéért szállt sikkra a szakma és a nemzeti könyvtár. Azzal a törekvéssel, hogy legalább a könyvészetek, politikai álláspontoktól mentes, száraz adatközlései révén nyíljk lehetőség a határon kívüli hungarikumok megőrkítésére és a magyar kultúra szellemi áramlatába kapcsolására. A korszak újként említett jellegzetességeinek egyike éppen ebből fakad: a hungarikakutatás hármas célkitűzéséből a nemzeti könyvtár tevékenységében ettől kezdve minden ediginél erőteljesebb hangsúly esik a bibliográfiai számbavételre. A korszak másik jellegzetességét a hungarikumkategóriák rangsorának változása tükrözi. A három korszakra osztott előző, mintegy másfél évszázad során, ha visszaidézzük az eddig hivatkozott hungarikakutatási eredményeket és programokat, a három kategória közül szinte mindvégig a tartalmi és szerzői kategóriák domináltak. A célok megfogalmazásában a Magyarországra vonatkozó, vagy magyar szerző által írt külföldi munkák gyűjtése, feltárása és kutatása kiemelt hangsúllyal szerepelt. És amikor most az utolsóként elemzett korszakunkhoz érkezünk, a 60-as évektől, különös nyomatékokat kap a nyelvi hungarikumok jelentősége és bibliográfiai feltárásának igénye.

A nyelvnek a magyar kultúrfejlődésben betöltött szerepét, kohéziós erejét felismerve követelte e korszak, hogy bekerüljön a magyar nemzeti bibliográfia rendszerébe mindazok alkotásainak megőrkítése, akik, akár a szomszéd országok államhatárai között, akár nyugati emigrációban magyarul szólaltak meg. Annak felismerését jelentette ez, hogy – *Illyés Gyula* szavaival – ápolni kell „egy egészséges szabad közösséget, amelyben a magyar nyelv kerengeti az embervédő eszméket”, vagy más megközelítésben, *Márai Sándor* szavaival: „nemzet csak ott van, ahol él a nemzeti nyelv öntudata”.

A nemzeti könyvtárban e korszak kezdetén, ha nem is szervezeten, de különböző részleteiben elszórtan már éltek vagy újonnan születtek

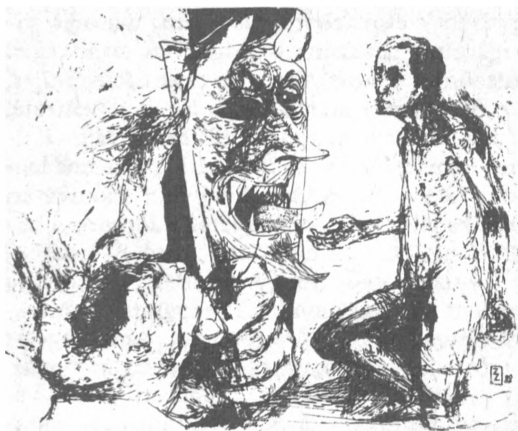
a múlttól örökölt hungarikakutatási munkálatok. Külföldi gyarapítása a háborút követő évtized visszaesése után ismét szerteágazó, személyes kapcsolatrendszerrel építve, terebélyesedett ki. Mái is gazdagodó, ún. személyi hungarika katasztere, azaz a külföldön élő magyarok nyilvántartása nem pusztán a könyvtári gyarapító-feldolgozó munka belső, adminisztratív segédlete, hanem az élő személyekkel és intézményekkel való folyamatos együttműködés bázisa. Külföldi magyarokkal, akiknek szemében – és ezt a nemzeti gyűjtemény építése szempontjából különösen jelentősnek ítéljük – a Széchényi Könyvtár, ha felülről befolyásolt országos könyvtárügyi szolgáltatásaival nem is, de gyűjteményét tekintve a mindenkori politikai-ideológiai irányoktól független nemzeti intézménynek számított, amely a magyarság írott emlékeinek átörökítésével a nemzeti kontinuitást szolgálja.

Bibliográfiai próbálkozások és eredményeik

A gyűjtőmunka mellett a könyvtár tevékenységében megjelentek már az egyre erőteljesebben követelt hungarikabibliográfia próbálkozásai is. Ehhez jogcímet és indítékot jelenthetett a kelet-európai országok 1957-es varsói bibliográfiai tanácskozása is, amely nem annyira a kölcsönös adatszolgáltatás idővel féltelmetesen áttekinthetetlen cédatömegével hatott ösztönzően, mint inkább a nemzeti bibliográfia fogalmának elvi tisztázása szempontjából volt jelentős, legalizálva annak keretében a külföldi patriotikabibliográfiát. Ilyen előzmények után és adottságok közepette bizta meg a könyvtár főigazgatója 1969-ben *Haraszthy Gyulát* az intézmény különböző területein folyó hungarikakutatások felmérésével, elemzésével és a távlati teendők felvázolásával. Ennek alapján alakult meg 1971-ben, ugyancsak *Haraszthy Gyula* vezetésével, a Hungarika Koordinációs Bizottság. Feladata, a könyvtár történetében első ízben, valamennyi hungarikakutató tevékenység koordinálása és fejlesztése, nem pusztán adminisztratív szerveként, hanem az intézményben dolgozó és az intézményen kívüli szakértőkkel, tudósokkal való folyamatos kapcsolattartás, a feladatoknak az elvárásokhoz igazodó rangsorolása révén. A hungarikakutatás ügye az elméleti alapok kimunkálására alkalmas és emellett opera-

tív testület kezébe került. A szervezetté vált munka gyümölcse is rövidesen beérett. Az 1971-ben, majd 1972-ben beindított kurrens hungarika bibliográfiai regisztrációk (a *Hungarika Külföldi Folyóiratszeme*, későbbi *Hungarika Irodalmi Szeme*, illetve a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium*a, a későbbi *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok*) mellett a külföldi magyar nyelvű időszaki kiadványoknak *Németh Mária*, valamint *Kemény G. Gábor* összeállításában megjelent összefoglaló bibliográfiai kötetei, majd a cseh-szlovákiai, romániai, jugoszláviai magyar nyelvű könyvek könyvészeti anyaggyűjtésének megindítása. Mindezek bizonyítják, hogy a koordinációs bizottság működése révén a könyvtár hungarikatevékenysége a korábbi évek ösztönös, sporadikus mozzanataiból tudatos, szervezett feladatvállalássá nőtt fel. Ennek jelentőségét, eredményeit és a továbblépés útját *Haraszthy Gyula* már 1973-ban *Hajszálgyökerek és a hungarika-bibliográfia* című előadásában foglalta össze. Csupán néhány évnek kellett tehát eltelnie ahhoz, hogy a nemzeti könyvtár valóban a hungarikák ügyének hivatott gazdájává váljék, és magasabb szintre emelve vigye tovább elődeinek ez irányú örökségét. Ezt a folyamatot kívánta továbbfejleszteni az 1976-ban, *Havasi Zoltán* vezetésével újjászervezett Hungarika Koordinációs Munkabizottság is, mely mintegy 10 éves működése során, az előbbi évek úttörő jelentőségű bibliográfiai munkáira alapozva, ismét a hungarikakutatás tágabb értelmezésének: gyűjtés-feltárás-kutatás hármasságának, a megváltozott körülmények közötti elméleti megalapozására, adósságainak feltérképezésére és a feladatvégzés szervezetségének fokozására törekedett. A bizottság az előző évek tanulmányaira építve dolgozta ki máig is érvényesen a könyvtári dokumentumok magyar vonatkozásainak meghatározását (közkeletű nevén: a hungarikadefinió), majd a dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának sokat idézett kerettervét.

A nemzeti könyvtári hungarikakutatás kiteljesedésének e korszakában kétségtelenül kedveztek azok az országos kutatási irányzatok, melyekhez a Széchényi Könyvtár szervesen kapcsolódni tudott. Így a „Kulturális és történelmi emlékeink, hagyományaink feltárására, nyilvántartására és kiadására” szervezett kutatási főirány, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság hungarikaprogramja, majd 1985-től az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartozó,

de szervezetileg önálló Magyarságkutató Csoport, majd Intézet tevékenysége. Mindez megfelelő kereteket és lehetőségeket teremtett a könyvtáron belüli hungarikakutatás magasabb szintre emeléséhez. Bár változatlanul első helyen a gyűjtőmunka és a könyvészeti feladatok szerepeltek, de egyre erőteljesebben fellelhetők a hungarológiai kutatási eredmények is, melyeknek tudományos publikációit részben az akkor még megjelenő OSZK Évkönyv egykorú kötetei is tükrözik.

Az újrafogalmazott hungarikadefinió értelmében ismét egyenlő hangsúlyt kapott mindhárom hungarikakategória: bizonyítja ezt a figyelmét a magyar szerzők munkásságára (az előzőleg visszaszorult szerzői hungarikumra) irányító, 1975-ben megjelent *Magyar szépirodalom idegen nyelven* című bibliográfia, melynek folytatólagos szerkesztése is folyamatban van, vagy az 1801 előtt élt külföldi hungarikaszerzők „œuvre”-jének a 80-as években indult számbavétele. Ezek a példák, valamint a külföldi gyűjteményekben őrzött hungarikakéziratok kataszterének *Windisch Éva* által vezetett munkálatai arra utalnak, hogy hungarikakutatási programunk látószögébe egyrészt ismét visszakerült a kategóriák teljes köre, másrészt megtöri a friss, napi tájékoztatás kizárólagosságát, kibővülve ismét a történelmi szemlélettel.

Talán túl rózsásnak tűnik a kép, amelyet e negyedik korszak eredményeinek vázolósa mutat. Ünneprontás szándéka nélkül, inkább jövőbeni tanulságainak érdekében e korszak negatívumaira is rá kell mutatnunk. Mint az elmondottakból kitűnt, a gyarapító munka folyamatossága mellett a nemzeti könyvtár külföldi hungarikakoncepciójában a bibliográfia

kapott első helyet. De ez a körülmény magában rejtette annak veszélyét is, hogy e tevékenység túlzottan „könyvtártudomány”-centrikussá válik, melyben a formai, könyvtártechnológiai elemek veszik át a vezetőserepet, a hungarikum kérdésének érdemi, tudományos megközelítése helyett. E veszély valódiságát már az is jelezte, amikor a Széchényi Könyvtár kurrens patriotikabibliográfiáinak visszhangját 1970-ben kizárólag könyvtári felmérések, kérdőívek alapján próbálta elemezni, mintegy kifejezve ezzel, hogy inkább könyvtári műszert kíván teremteni, mintsem hungarológiai kutatási bázist. Ez az irányzat, tovább élven, 1981-ben – akkor első, de nem utolsó ízben – már a patriotikabibliográfiák létjogosultságát is megkérdőjelezte, a korszerűbb informatika térhódításával, a folyamatos bibliográfiai és faktográfiai gyorstájékoztató, az SDI-szolgáltatás tetszetősebbnek tűnő vállalkozása felé hajolva, és a nemzeti tudományok történeti hungarika-szemponjtait háttérbe szorítva. Ugyancsak érezte visszahúzó hatását a nemzeti könyvtár évről évre duzzadó feladatnövekedése a könyvtárügy országos szolgáltatásai terén, melyek között a főhatósági irányítás is a hagyományos, korszerűséget kevésbé reprezentáló hungarikakutatás helyett inkább az országos feladatok ellátását preferálta. Ebben a malomban a könyvtár véges erői gyakorta felőrlődtek, hiszen olykor megkérdőjeleződött még tájékoztató munkájának hagyományosan egyértelmű

iránya is, mely szerint ennek a nemzeti könyvtári funkcióból eredő elsődleges területe a hungarikatájékoztató, és az ehhez szükséges szakértelmet és tudományos felkészültséget nem szoríthatja második helyre az egyébként vitathatatlanul fontos országos forrástájékoztató vállalkozása sem. Végül nem hagyható figyelmen kívül a hungarikakutatás szerveztségének az utóbbi években bekövetkezett visszaesése sem, hisz a bizottság elhalásával e munka gazdátlanlanná, tervszerűtlenné vált.

*

E történeti visszatekintés a teljesség igénye nélkül, inkább tendenciáiban, mintsem konkrétumaiban kívánta felvázolni a nemzeti könyvtár hungarikaprogramjának alakulását. Eredményeit és hiányosságait sem hallgathatta el, mert – bár a jelen és a jövő körvonalazása már nem ennek az előadásnak a feladata, de – meggyőződésem, hogy a távol és közelmúlt elemzése nem lehet tanulságok nélküli. Talán ráirányítja a figyelmet arra, hogy a hungarikakutatás legtágabb értelmezésben a nemzeti könyvtár elsődleges, alapfeladatát jelenti, amelynek ellátásával kapcsolatos kötelezettséget sem másra át nem háríthatja, sem egyéb feladataival háttérbe nem szoríthatja. És talán ennek hangsúlyozásával tudunk *Haraszthy Gyula* munkásságára méltón emlékezni is.

Ferenczy Endréné

A patriotika irodalom a kurrens nemzeti bibliográfiai rendszerben

Úgy gondolom, illik megmondanom Önöknek, hogy kicsit illetéktelennek tartom magam az emlékülésen való szereplésre, minthogy nem voltam *Haraszthy Gyulának* sem tanítványa, sem közeli vagy távoli munkatársa, csak munkájának ismerője, cikkeinek olvasója, életművének tisztelője.

Be kell vallanom azonban, azt is, hogy a *Haraszthy Gyula* tiszteletére rendezett emlékülést a közelmúltban lezajlott debreceni II. Országos Bibliográfiai Értekezlet folytatásaként fogom fel. Az emlékülés olyan témát választott, amelyet, mint *Haraszthy Gyula* is, szorososan a magyar nemzeti bibliográfiai rendszerbe tartozónak ítélek, de amelyről a bibliog-

ráfiai értekezleten – idő hiányában – érthetően, nem volt alkalmam részletesen, elemző módon szólni.

Mivel a debreceni konferenciára összefoglaló előadást készítettem a kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszeréről, bőségesen tanulmányoztam a külföldi szakirodalmat, hogy a hazai nemzeti bibliográfiai műhely munkáját és teljesítményeit össze tudjam hasonlítani a világ hasonló műhelyeiben elért eredményekkel, azok szolgáltatásaival és célkitűzéseivel. Megállapításaim, pozitív vagy negatív értékeléseim csak így lehettek megközelítően helytállóak.

Anyaggyűjtésem azonban nemcsak az Egye-

temes Bibliográfiai Számbavétel nemzetközi programjára és annak előrehaladására terjedt ki, hanem – mintegy melléktermékként – számos információt, adatot kaptam a patriotika, más néven exteriorika irodalom bibliográfiai számbavételének kérdéseiről is. Ez indított arra, hogy az emlékülés szervezőjének, *Somkuti Gabriellának* felkérését elfogadjam, s megkíséreljek áttekintést adni a külföldi helyzetről, majd ennek kapcsán megfogalmazni néhány következtetést, amely itthoni törekvéseinket látszik igazolni.

A párizsi konferencia programja és eredményei

Mielőtt az áttekintésre sort kerítenék, megint csak, mint Debrecenben, vissza kell térnem a „kályhához”, az 1977-es, a nemzeti bibliográfiák ügyét nemzetközi és magas színvonalon tárgyaló párizsi konferenciához, illetve az IFLA által meghirdetett Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel programjához. (Ez a program ma már kibővült, UBC-ből UBICIM-mé, azaz Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel és Nemzetközi MARC Programmá alakult.)

Röviden összefoglalom a program és a párizsi konferencia eredményeit. Akkor egy világméretű, közös katalógizálási rendszer kiépítését tűzték ki célul, abból a logikus feltételezésből kiindulva, hogy ha minden nemzet, ország vagy régió számba veszi és leírja a területén megjelenő dokumentumokat – a nemzetközileg elfogadott előírásoknak megfelelő adattartalommal és formában –, és ezeket a bibliográfiai tételeket más országok és régiók számára is hozzáférhetővé teszi, akkor egy bizonyos egyedi dokumentum feldolgozására csak egyszer van szükség, s ráadásul az adott tétel a legautentikusabb forrásból meríthető. A konferencia, egyrészt tanulmányok és elemzések formájában, részletesen áttekintette a bibliográfiai munka akkori nemzetközi állapotát, másrészt kidolgozta a program gyakorlati megvalósításához elengedhetetlen feltételeket, követelményeket, eszközöket, módszertani és szervezeti megoldások egész rendszerét. Bár ezeknek szinte egyikét sem érheti kritika, s az azóta eltelt 13 esztendő nagyon komoly eredményeket hozott a kurrens bibliográfiai információ mennyiségi, minőségi és szolgáltatásai területén, sem akkor nem volt, sem most nincs és a

közeljövőben sem lesz megvalósítható a munkamegosztásnak a program által kitűzött mértéke és színvonala. Meg merem kockáztatni, azt is, hogy a program kiteljesítése esetén sem válnak majd feleslegessé azok az erőfeszítések, amelyeket a nemzetek, illetve az arra hivatott könyvtárak a patriotika irodalom feltárására tesznek.

Állításomat alátámasztandó, arról számolhatok be, hogy bár a párizsi ajánlások azt tartották legfontosabbnak, hogy a nemzeti bibliográfiai központok a nemzeti impresszum feldolgozásával foglalkozzanak – s abban egyetérthetünk, hogy ez helyes –, nem csökkent, hanem gyarapodott a patriotikairódmal ilyen vagy olyan szinten feltáró nemzeti bibliográfiák, bibliográfiai rendszerek száma sem. Az 1976–1977-es felmérésekben, amelyek *Beaudiquez*, *Cheffins* és *Pomassl* nevéhez fűződnek, kb. 90 nemzeti bibliográfiáról voltak adataink. *Cheffins* 60 nemzeti bibliográfiát részletesen elemző adattárában azt látjuk, hogy közülük 4 az adott ország nyelvén, 14 a nemzethez tartozó szerzők tollából, 21 pedig az adott országról szóló, külföldön megjelent irodalmat közli. Az akkori vizsgálatok még nem terjedtek ki arra a kérdésre, hogy a patriotika irodalmat leíró tételek a belföldi irodalmat feltáró tételek közé sorolva vagy azoktól elkülönítve, esetleg megjelölve kerülnek-e közlésre. Erről csak azokban az esetekben számolnak be, ha az országra vonatkozó irodalmat elkülönített sorozatban jelentették meg.

Bell kézikönyve

1986-ban, tehát tíz évvel Párizs után jelent meg *Barbara Bell* amerikai bibliográfus több mint 400 oldalas munkája: *An annotated guide to current national bibliographies* címmel. Ez a kézikönyv messze kiemelkedik az összes korábbi felmérés és elemzés közül, valóságos kincsestára a nemzeti bibliográfiákról összegyűjtött információknak. Nem kevesebb vállalkozott, mint valamennyi létező nemzeti bibliográfia vagy annak tekinthető kiadványok: gyarapodási jegyzékek, kiadói vállalkozások vagy terjesztett formában hozzáférhető központi katalógusok bemutatására. Regisztrálja azt is, hogy a világ mely országaiban nincs még nemzeti bibliográfiaként használható kiadvány.

A kézikönyv minden egyes kurrens nemzeti bibliográfiáról közöl bibliográfiai leírást a következő adatokkal: cím, párhuzamos címek,

angol nyelvű címfordítás, számozási adatok, megjelenési hely, közreadó testület, tényleges megjelenési év, periodicitás, illetve annak változásai, ISSN vagy annak hiánya. Megadja a szerkesztőség nevét és címét, s hogy honnan lehet a kiadványt beszerezni. Részletesen leírja a gyűjtőkört, s közli, hogy a bibliográfia milyen mértékben és szinten tárja fel a patriotika-irodalmat. Ismerteti a bibliográfiák szerkezetét, a kötelespéldány-szolgáltatásra vonatkozó adatokat, a bibliográfiai leírások alapjául szolgáló szabványokat, felsorolja a leírások adatelemeit, az indexeket vagy azok hiányát, a közreadott anyag frissességét. A megjegyzés rovatba részletesen elemzi az adott bibliográfia, illetve bibliográfiai rendszer sajátosságait, többek között azt is, hogy mennyire felelnek meg a párizsi konferencia ajánlásainak, milyen gondokkal küzd az adott terület, hogyan lehetne felhasználói szempontból hatékonyabbá tenni a bibliográfiai szolgáltatást. Végül lábjegyzetben felsorolja, a hivatkozott irodalmat, és külön csoportosításban az adott bibliográfiáról megjelent cikkeket, közleményeket. A kötetet a nemzeti bibliográfiákról megjelent irodalom 49 oldalas válogatott bibliográfiája zárja.

Nos, ennek a kézikönyvnek az alapján készítettem elemzésemet, melynek tárgya a patriotikairodalom feltárása a kurrens nemzeti bibliográfiai rendszerekben. *Bell* adatait összevettem Domay Bibliographie der nationalen Bibliographien címmel 1987-ben megjelent kézikönyvével is, amely azonban, bár rendkívül alapos, felépítése miatt nehezen használható.

Bell adatai szerint a vizsgált 160 ország közül 108 rendelkezik önálló kurrens nemzeti

bibliográfiával vagy azt helyettesítő kiadvánnyal, 7 régióban van közös bibliográfiája, és 5 régióból a *Library of Congress* ad ki gyarapodási jegyzéket.

Átvizsgálva a gyűjtőköri leírásokat, jelenleg 64 nemzeti bibliográfia tárja fel valamilyen szempont szerint a patriotikairodalmat. Ezek csoportosításának eredménye, hogy a német nemzeti bibliográfiák csak a nyelvi szempontot veszik figyelembe, 5 bibliográfia csak a szerzői, 20 pedig csak a tartalmi szempontot. Legtöbb azoknak a bibliográfiáknak a száma, amelyek a szerzői és a tartalmi patriotikairodalmat is regisztrálják: 33 tartozik ezek közé, kettőt találtam, amely nyelvi és szerzői szempontot vesz figyelembe, és 3 olyant, amely nyelvit, szerzőit és tartalmat is – ezek egyike a magyar nemzeti bibliográfiai rendszer.

Természetesen egyikről sem mondható el, hogy teljességgel képes regisztrálni a választott és fontosnak tartott szempont szerinti, külföldön megjelent irodalmat, hiszen pontosan a területi elv szerint közölt nemzeti bibliográfiák válogatási szempontjai, késedelmes megjelenésük, illetve a dokumentumok tartalmi feltárásának hiányosságai, a közölt művek szerzői névalakjának nem szabványos feltüntetése miatt, szinte lehetetlenség csak ezek segítségével a szükséges információkhoz, tételekhez hozzájutni.

Folytatva az elemzést, földrajzi megoszlás szerint: a 64 bibliográfia közül Európában jelenik meg 19, Dél- és Közép-Amerikában 7–7, Észak-Amerikában 1, Dél-Afrikában 5, Nyugat-Afrikában 7, Kelet-Afrikában 5, Észak-Afrikában 1, Délkelet-Ázsiában 4, Délnyugat-Ázsiában és Óceániában szintén 4–4.

A népesség nagysága szerint: 100 ezernél kevesebb a lakosság száma 3 országban, 100 ezer és 1 millió közötti 9 ország esetében, 1 és 10 millió közötti 28 országé (ez a legnagyobb kategória), 10 és 30 millió közötti 16 ország esetében, 30 és 100 millió között van 6 országban és meghaladja a 100 milliót 2 országnál – mindkettő Délkelet-Ázsiában van.

Az 1977 után indult nemzeti bibliográfiák közül – 11 ilyen ismerünk – 8 törekszik a patriotikairódomal közlésére; többségük a fejlődő országok, illetve az ún. harmadik világ országai kategóriájába tartozik. Ezek számára ugyanolyan fontos a nemzeti azonosságtudat erősítése, vagy esetenként az ország határain túl kiművelt nemzeti szerzők munkáinak a számontartása, mint egy több mint ezeréves európai nemzetnek a nemzetközi tükörbe való bepillantása: vajon e tükör szerint hogyan változnak, torzulnak-e vagy szépülnek-e vonásai, mélyülnek vagy kisimulóbán vannak-e ráncai.

Visszatérve a szakmai elemzésre, a követelményrendszer egy szempontjához: *Bell* leírásai arra is kiterjednek, mennyire felelnek meg a nemzeti bibliográfiák a párizsi ajánlások egyes pontjainak. Ezek egyikét idézem: „Ha a nemzeti bibliográfiai központok nyelvi, kulturális vagy más megfontolások alapján olyan kiadványokat is regisztrálnak, amelyek nem képezik a nemzeti kiadványtermés részét, ezeket a tételeket meg kell különböztetni.”

A patriotikai szempontok érvényesítése

Nézzük most meg, mennyiben felel meg a 64 bibliográfia e követelményeknek?

12 esetben a patriotikairódomalt önálló bibliográfiai sorozatban vagy sorozatokban adják közre (ezekből 9 Európában jelenik meg, közöttük az OSZK hungarika bibliográfiái is); 5 esetben egy vagy többéves külön kumulációban jelennek meg (ezekből 4 európai); 9 olyan bibliográfia van, amely a törzsrésztől elválasztva, külön fejezetben, részben vagy függelékben közli a patriotikairódomalt (ezek közül kettő európai); 19 bibliográfia a törzsrészbe sorolja a patriotikumokat, de egyértelmű jelöléssel (pl. csillaggal, karikával, négyzettel) megkülönbözteti őket a hazai impresszumtól (ezek közül 3 európai megjelenésű); 8 bibliográfiánál hívja fel *Bell* a figyelmet arra, hogy a belföldi és a külföldről származó irodalom semmilyen módon sincs megkülönböztetve

(egyetlen európai van közöttük, az egyik legújabb, az 1983-ban indult *Máltai Nemzeti Bibliográfia*); 11 esetben nincs információ sem a megkülönböztetésről, sem annak hiányáról (ezek között nincs európai).

Nem tudtam elemezni, hogy a patriotikai feldolgozások mely kiadványtípusokra terjednek ki, minthogy különálló adatsorok vonatkoznak a gyűjtőkörre és a feldolgozásba bevont kiadványtípusokra. A kettő összefüggéseire csak részleges információkat találtam. Annyi azonban bizonyos, hogy általában a feldolgozásba bevont típusok közül legtöbb a monografikus kiadvány, ezt követik a folyóiratcikkek.

A nemzeti bibliográfiákról összegyűjtött adatok, amelyekkel itt most terjedelmi okokból nincs lehetőségünk foglalkozni, és a patriotikafeltárás jelenlegi helyzetének elemzése alapján szeretnék néhány következtetést megfogalmazni, ha nem is minden esetben újakat, de a régebben megfogalmazottakat megerősítőket.

Először: A patriotikairódomal valamilyen szintű vagy szempontú feltárását a létező nemzeti bibliográfiák közel 60 százaléka tartja feladatának. Európában ennek különösen nagy hagyományai vannak.

Másodszor: A bibliográfiák többsége – 70 százaléka – megfelel az 1977-es párizsi konferencia azon követelményének, hogy a patriotikátételeket különböztessék meg vagy különítse el a belföldi impresszum leírásaitól.

Harmadszor: A belföldi kiadványtermés feltárása a nemzeti bibliográfiák többségében egyrészt nem teljes, ami legtöbbször a kötelepéldány-szolgáltatások hiányosságaira vezethető vissza, más esetekben arra, hogy a periferikusnak, efemer jellegűnek ítélt, de más nemzetnek esetleg fontos kiadványok be sem kerülnek a nemzeti bibliográfiába. Erre gyarapítási tapasztalatokból bőségesen lehet példákat találni.

Negyedszer: Néhány jelentős bibliográfiai adatbázisból történő automatikus hungarika-válogatásra van már remény nálunk is, de a szerzői hungarikumokat ezután is csak a legtapasztaltabb szakértők hosszas munkájának eredményeként szűrhetjük ki.

Ötödször: A külföldi folyóiratok magyar vonatkozású közleményeinek a mi igényeink szerinti feltárását rajtunk kívül senki el nem végzi, végezheti.

Hogyan, milyen módszerekkel és eszközökkel, és főként miből folytatjuk a kurrens magyar patriotikairódomal feltárását, a feltárás kiteljesítését és az információk gyors közre-

adását? Mi legyen a hungarikabibliográfiák sorsa?

Ezek a kérdések nem tartoznak ugyan dolgozatom témájához, de éppen a nemzeti bibliográfiák széleskörű áttekintése, ezen belül a patriotikafeldolgozások elemzése, valamint saját gyarapító és feldolgozó tevékenységünk napi figyelemmel kísérése, szervezése, ésszerűsítése késztetnek arra, hogy a feltett, egyáltalán nem költői kérdésekre válaszoljunk is.

Az 1989-es év végével lezárult két kurrens hungarikabibliográfiát tartalmilag, formailag, szerkezetileg megújítva, a feldolgozási folyamatokat nagymértékben ésszerűsítve újra meg kell jelentetni. Szeretném, ha ezek az újra induló bibliográfiák magukon viselnék a Magyar Nemzeti Bibliográfia közös címet, minthogy a kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszerébe tartoznak.

Az OSZK tervezett integrált számítógépes könyvtári rendszere – a NEKTÁR – lehetőségeit ki kell használni arra, hogy a gyarapítási deziderátumoktól a beérkezett dokumentumok teljes feldolgozásáig ne történjen párhuzamos adatbevitel, de a tételek több célra is felhasználhatók legyenek. Azaz az OSZK-ba kerülő külföldi hungarikumok feldolgozásának eredményei közvetlenül épülhessenek be az azokat feltáró bibliográfiákba.

Végül szeretnék ismertetni Önökkel egy tervet, amelyet, ha sikerül megvalósítani, remélhető, hogy részben megoldódik az egyik legsúlyosabb gondunk, nevezetesen az, hogy miből, milyen anyagi eszközökből tarthatók fenn a hungarikabibliográfiák és szolgáltatások.

Az 1988-ban megalakult és feladataiban megerősített hungarika dokumentációs osztály meghatározott költségvetési kerettel, jobban mondva bérkerettel rendelkezik. Ez az összeg csak az állandó munkatársak és néhány szerződéses munkatárs fizetésére elegendő. Az osztály alapvető feladatait eddig is csak úgy volt képes ellátni, hogy különböző támogatásokból, pályázatok vállalásával szerzett összegekből foglalkoztatta külső, főként anyaggyűjtő, feltáró munkatársait. Ezek a zsebek – sajnos pénzeszsákokról nem beszélhetünk – 1990 végére kiürülnek. Nem látok más lehetőséget e műhely tevékenységének fenntartására, mint támogatók felkutatását, akiknek segítségével „Hungarika Alapítványt” lenne kívánatos életre hívni. Remélve, hogy nem csak hírünk, hanem híveink is vannak a világban, akik fontosnak tartják a hungarikainformáció és bibliográfiák létét, meg kívánjuk tenni a kezdő lépéseket egy erre a célra felállítandó alapítvány létrehozására. Ha sikerül, úgy gondolom, a munka folytatásának gyümölcsét mindazon hazai és külföldi kutatók, szakemberek élvezni fogják, akiknek elengedhetetlenül szükségük van a minél teljesebb, gyorsabban hozzáférhető külföldön megjelent hungarikairodalomra.

Ha mind Önök, mind szakmai vezetőink megerősítik törekvéseinket, amelyek megfogalmazásához a kurrens nemzeti bibliográfiáról, s ezen belül a patriotikabibliográfiákról szerzett ismereteink is hozzájárulhatnak, akkor képesek leszünk kiteljesíteni a *Haraszthy Gyulától* ránk hagyott örökséget.

Berke Barnabásné

A hungarikabibliográfiák jövője

Miközben a hungarikabibliográfiák perspektíváit szeretnénk felvázolni, megalapozásképpen szükséges szót ejtenünk az előzményekről is. A külföldi hungarikumok tudatos bibliografizálásának tradíciói a múlt század nagy vállalkozásai óta követhetők nyomon. Közismert *Szabó Károly*, *Petrik Géza*, *Kubinyi Ágoston*, *Apponyi Sándor*, *Ballagi Aladár*, *Gragger Róbert* (etc) példaként említhető vállalkozása. Ők azonban elsősorban retrospektív regisztrációt végeztek. Az első rendszeres, folyamatos és dokumentumtípus -, valamint hungarikumkategóriák szempontjából teljes-

ségre törekvő kurrens vállalkozás az a két hungarikabibliográfia volt, amely az 1970-es évek elején jött létre *Szentmihályi János* és *Haraszthy Gyula* ösztönzésére, s amely 1989-ig látta el a külföldi hungarikumok kurrens regisztrálását. Az említett két bibliográfia a *Hungarika Irodalmi Szemle* (1977-) és a *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* (1977-), illetve elődei (*Hungarika Külföldi Folyóiratszemle* (1971-) és a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium*a (1972-). A két bibliográfia *Szentmihályi János* majd *Szerb Judit* és *Orvos Mária* szerkesztésében jelent meg.

Volumenét tekintve a feladat hatalmas, a teljességre törekvés sem a múltban nem volt reális, sem a jövőben nem lesz az. Csak prioritások felállításával lehetséges egy viszonylagosan átfogó megoldás. A számítógépes technika megjelenésével egy évtizede megindult a kísérlet a külföldi hungarikumok regisztrálásának modernizálására, és egy korszerű számítógépre alapozott információs szolgáltatás kialakítására. Ez a törekvés számos kérdést vetett fel a bibliográfia jövőjét illetően. Vitássá vált a kétféle szolgáltatás egymáshoz való viszonya, és felmerült a bibliográfiák létjogosultságának kérdése. A feltételek és technikai lehetőségek világosabb körvonalazódása, a nemzeti könyvtár számítógépes fejlesztésének felgyorsulása a 80-as évek közepétől lehetővé tett egy másfajta megközelítést, a bibliográfiai regisztráció és az információs funkciók integrálását és egy *integrált számítógépes rendszer* kialakítását. Így elsődleges céljá válhatott egy olyan *bibliográfiai adatbázis* létrehozása, amely egyformán megfelel az *online* rendszerű *információs szolgáltatás*, és a *nemzetközi előírásokat követő bibliográfiai rendszer* követelményeinek. A számítógépes lehetőségeket az IBM kompatibilis PC és a MICRO-ISIS adatbázis kezelőrendszer, a bibliográfiai leírás követelményeit az ISBD analitikus szabványtervezet, a további igényeket a tervezett szolgáltatások rendszere, valamint az OSZK fejlesztési irányai határozták meg.

A fenti követelményeknek megfelelő számítógépes rendszer *Horváth Ádám* fejlesztő munkájának eredményeként 1989-ben elkészült. 1990 a kísérleti üzemeltetés és az adatbázis feltöltésének éve volt. Ma, 1990 novemberében, az OSZK hungarika dokumentációs osztályán létrehozott adatbázis csaknem 6000 tételet tartalmaz.

A hungarika adatbázis ismérvei

Mik tehát az adatbázis ismérvei, amelyek alapvetően meghatározzák a *hungarikabibliográfia jövőjét*?

Az adatbázis szerkezete. Az adatbázis két, egymást *részben átfedő adatállományból*, az információs, valamint a bibliográfiai célokat szolgáló adatállományból épül fel. Az adatállomány jelentős része közös célt szolgál (egyébként ez indokolja az integráció folyamatát). Az adatállománynak emellett van olyan tartománya, amely kizárólag az információ számára, és

van olyan tartománya, amely kizárólag a bibliográfia számára hasznosul.

Az adatbázis forrásai. Az adatbázis forrását jelenleg a külföldi magyar és idegen nyelvű *időszaki kiadványok* adják elsősorban. Felmérésünk szerint a potenciális források köre 2000 időszaki kiadvány. Mivel feladatunk elsősorban a kutatás igényeinek ellátása és mivel volumenét tekintve a feladat egésze meghaladja lehetőségeinket, a napilapokat általában (néhány indokolt kivételtől eltekintve) nem, vagy csak kivételes esetekben soroltuk be a rendszeresen figyelt forrásaink közé. Anyagi lehetőségeinket számba véve 2000 időszaki kiadvány közül kiválasztottuk azt az 500 címet, amelyek megítélésünk szerint a legfontosabb és legszínvonalasabb forrásoknak tekinthetők a hungarikakutatások szempontjából. Ezek feldolgozását kezdtük meg. *Forrásbázisunkat jelenleg ez az 500 cím képezi, amelynek folyamatos karbantartása, vagyis új címek felvétele, illetve a megszűnt címek, vagy szükség esetén a változó profilú címek kiiktatása, különösen a minket körülvevő változó világban elengedhetetlen.* A források *feldolgozásának módszere* a kiválasztott címek folyamatos és szisztematikus feltárása. A kutató szempontjából ez a garancia a megbízható bibliográfiai és információs szolgáltatásra. Ezen a ponton merül fel a kérdés, hogy az adatbázis a meghatározott forrásanyagon túlmenően fogadhat-e és milyen mértékben fogadhat *szórványinformációkat*. Ennek vannak elvi és gyakorlati szempontjai. A gyakorlati szempontok mindenki számára világosak és egyértelműek. Ezek lényegében a rendelkezésre álló anyagi eszközök. Az elvi szempontok már bonyolultabbak. A kutató számára minden plusz információ érték, tehát a szórványinformáció is. A kutató számára azonban az is rendkívül fontos, hogy tisztázódjék, a kapott információ kimerítette-e a forrás minden lehetőségét, vagy csupán jelzi azt, és további kutatásokat kell végezni.

Úgy gondoljuk, a szórványinformáció fogadása megfelelő szabályozás esetében növeli az adatbázis, és így a belőle előállítandó produktum információs értékét, ezért szervezetten törekszünk más információs szolgáltatások (pl. közgazdasági információ) „lefőlözésére” és nemzetközi együttműködés kiépítésével szórványinformációk fogadására (pl. európai hungarológiai központok). Ebben a vonatkozásban az információk minőségéről a kutatót azonban megfelelő módszerrel tájékoztatni kell (pl. a rendszeresen figyelt források jegyzékével). Az

adatbázis *kiegészítő forrása* az önálló monografikus kiadványokról és az analitikus feldolgozásokról az OSZK feldolgozásából és a Központi katalóguson keresztül érkező jelentések.

Mivel az önálló hungarikumok zöme beérkezik a Széchényi Könyvtár gyűjteményébe, az OSZK számítógépes rendszerének kiépítésével ezek az információk egy sokkal korábbi fázisban, az előrendelések és feldolgozás fázisában átvehetők lesznek.

Az adatbázis tartalma. Dokumentumtípus szerint az adatbázis zömében analitikus tételekből áll, vagyis cikkekből, ismertetésekből, időszaki kiadványokban közzétett hírekből (esetenként jegyzetekben közölt hivatkozások leírásából); kisebb számban önálló dokumentumok tételeiből, vagyis könyvek, zeneművek, hangzó dokumentumok (lemezek), időszaki kiadványok (induló számából) tételeiből áll.

Hungarikumtípus szerint az adatbázis valamennyi külföldi hungarikumtípust tartalmaz, vagyis a nyelvi és a szerzői (személyi/intézményi) és a tartalmi hungarikumokat. *Szakterület szempontjából:* valamennyi tudományterületet gyűjti az alkalmazott tudományok erős szelekciójával.

Az adatbázis szolgáltatási rendszere. Mint említettük, az adatbázis szolgáltatásainak rendszere kettős célt szolgál. A Széchényi Könyvtár központi számítógépes rendszerének fejlettsége és a felhasználói közeg felkészültségének üteme szerint az adatbázisra alapozott szolgáltatások rendszere előreláthatólag két fázisban tervezhető. Az *első fázis* a jelenlegi feltételek között kialakítható szolgáltatási rendszer, a *második fázis* feltételei akkor alakulnak ki, amikor az OSZK központi számítógépére az adatbázis áttelepíthető lesz, és mind az OSZK-n belül, mind pedig az OSZK-n kívül közvetlen kapcsolat teremthető. Ez az állapot az OSZK-ban 2-3 év múlva várható.

Vegyük tehát sorra a szolgáltatások lehetőségeit a megfelelő periódusokban. *Információs szolgáltatások:* a hungarikumok köréből a tartalmi hungarikumokat, tehát a magyar és idegen nyelvű, magyar vonatkozású közleményeket; a *dokumentumtípusok* köréből a cikkeket, ismertetéseket (könyv, zenemű, lemez, cikk), híreket, alkalmilag bibliográfiai hivatkozásokat veszi át. Tehát tartalmi szempontból aktuális információkat közvetítő tájékoztató szolgáltatás, amely elsősorban a társadalomtudományok köréből, illetve egyéb területekről a tudománytörténeti anyagot válogatja. Éppen

ezért az információs tételeknél a tartalmi feltárás módszere a hagyományos bibliográfiai eszközökénél részletesebb. A tartalmi feltárást deskriptorok, az Egyetemes Tizedes Osztályozás és rövid tartalmi kivonatok együttesen segítik.

Az első fázisban a negyedéves *kurrens* hungarikaszolgáltatás szerepét azok az információs szolgáltatások töltik be, amelyek kiadvány + információs cédulák (ill. mikrolapok), valamint floppy formájában szerezhetők be. Ezek teljes és főtémákra bontott formában egyaránt előfizethetők.

A második fázisban a szolgáltatás terjesztése csupán gépi adathordozón (floppy) történik, vagy online férhető hozzá. A kiadványi forma megszűnik, illetve igény szerint az index fenntartható. A szolgáltatás teljes, főtémák szerinti, saját profil, ad hoc és retrospektív keresés formájában használható.

A bibliográfiai szolgáltatások a hungarikumok köréből: felveszi valamennyit (nyelvi, szerzői, tartalmi), *de* a tartalmi hungarikumok köréből nem veszi át a híreket, az informatív értékű, *de* a bibliográfiai lejegyzés szempontjából küszöb alatti közleményeket. A *dokumentumtípusok köréből* valamennyit (cikk, tanulmány, ismertetés, könyv, zenemű, hangzó dokumentumok, időszaki kiadványok) felveszi.

A fejlesztés első fázisában a bibliográfiát éves bibliográfiaként ágazatonként tervezzük megjelentetni. A magyar nemzeti bibliográfia szerkezetébe beillesztve a könyvek (és ismertetések) bibliográfiájaként, illetve a cikkek és egyéb analitikus leírások repertóriumaként.

A fejlesztés második fázisában a könyvbibliográfia analitikusan előállított kumulációinak bevezetését tervezzük, országonként, illetve

regionális bontásban (pl. Csehszlovákia, könyvek), amely csatlakozik az eddigi, *Orvos Mária* szerkesztésében megjelent ciklusbibliográfiához, s megújítja azt a hagyományt folytatja.

Távlatilag tervezhető a teljes bibliográfiai rendszer kifejlesztése, amely valamennyi hungarikum és dokumentumtípus feldolgozását felöleli *éves szinten*, dokumentumtípus szerinti bontásban, *kumulációs szinten* az önálló dokumentumokat országonként, illetve régiókként, a magyar és idegen nyelvű anyagot összefogla-

ló kötetekben. A további elgondolásokat feltétlenül meghatározza a határon túli magyarság saját bibliográfiai programja és a bontakozó európai hungarológiai információs hálózat igényei. Ezek a perspektívák megkívánják a külföldi hungarikumok 1970-es években felállított prioritási sorrendjének (nyelvi, személyi, tartalmi) újraértékelését és előtérbe helyezik a tartalom és a teljességre törekvő áttekintés kérdését.

Kovács Ilona

Beszámoló a bibliográfiai bizottság munkájáról (1973–1990)

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének bibliográfiai bizottságában viselt titkári tisztemmel járó kötelességem beszámolni Önöknek eddigi munkánkról. Abban, hogy nem csak a legutolsó tisztújítás óta eltelt időszakról szólok, része van annak a felismerésnek, hogy jelen összetételében – a hagyományos szervezeti keretek között – a bibliográfiai bizottság alighanem utoljára ülészik. A jövőben lehetőség nyílik arra, hogy e tevékenység megújított módon, s remélhetően kedvezőbb szervezeti formában folytatódjék.

Mielőtt lezárulna múltunk egy fontos szakasza, kérem engedjék meg, hogy felidézsem – idestova két évtized távlatából – a megalakulás előzményeit, körülményeit: az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején a könyvtáros szakmán belül a bibliográfiai munkát hivatásának tekintő kollégák egy szűkebb csoportja megtalálta helyét, szervezeti kereteit a Magyar Könyvtárosok Egyesületében. A szakma magára találásának, az eredmények és lehetőségek felmérésének, a célok és feladatok megfogalmazásának, vállalásának meggyőző példáját adta már 1961-ben a gödöllői bibliográfiai konferencia. És adott valami mást is, amiről eddig nem beszéltünk: a megbecsülésnek és a társadalmi hasznosságnak a tudatát. Így és ezzel segítette a bibliográfusokat önbecsülésük visszanyeréséhez.

Ebben a körben nem kell példákkal illusztrálnom, hogy hány kiváló tudós elrhe – alkotó-

ereje teljében, pályaszélre szorítva – éppen a bibliográfiai munkában találta meg a tudományos tevékenység egyetlen lehetséges módját. Nagyra hivatottakból lettek pályatársaink, akik a nehéz években szerényen meghúzódva valamelyik könyvtár vagy tudományos intézet viszonylagos védettségében, kiváló felkészültségükkel bibliográfiai alapművek létrehozásán fáradoztak. Munkájuk eredménye: maradandó becű bibliográfiák sora mellett *emberi tartásuk példája*. Az értékek számontartása, a megbecsülés kifejezésének szándéka, a bibliográfia legavatottabb szakértőinek és a bibliográfiai munkával foglalkozók szélesebb körének szakmai közösséggé szervezése adta az indítékot a bibliográfiai bizottság létrehozásához. *Fügedi Péterné* kezdeményezésére és szorgalmazására *Csűry István* vette kezébe az ügyet, akinek – mivel emberileg is, szakmailag is kiemelkedő személyiség volt – sikerült összehoznia a bizottságban szakmánk legjobbjait. A tagságra felkérték és az önként jelentkezők együtt hozták létre a bibliográfiai bizottságot. Kis létszámú, de imponáló együttes tartotta meg alakuló ülését 1973. november 20-án, 17 évvel ezelőtt. Engedtessek meg nekem, hogy felsoroljam azoknak a bibliográfusoknak a nevét, akik alapító tagjai voltak bizottságunknak: *Balázsné Veredy Katalin, Bényei Miklós, Bereczky László, Borbély Károlyné, Borsa Gedeon, Csűry István, Dienes Gedeonné, Dörnyei Sándor, Frey Tamásné, Fügedi Péterné, Gáspár Mihály,*

Hiripiné Végh Mária, Horváth Tibor, Kertész Gyula, Komjáthy Miklósné, Kosáry Domokos, Nagy Lajos, Németh Mária, Péter László, Polzovits Iván, Román Lászlóné, Sándor István, Szentmihályi János, Szentirmai László, Szilvássy Zoltánné, Viczián János és Windisch Éva. Az alakuló ülésen Csüry Istvánt elnökké, Komjáthy Miklósnét titkárrá választották.

A program és ami megvalósult

Csüry István a bizottság fő feladatának tekintette az egységes bibliográfiai gyakorlat hazai kialakítását, különösen fontos kérdésként kezelte a nemzeti bibliográfiai problémakörét, azon belül az automatizálás bevezetésének előkészítését, annak elméleti megalapozását, a gyakorlati alkalmazás experimentálását, valamint a nemzetközi tapasztalatok megismerését. Előadások és viták szervezését, tématanulmányok készítését, hazai bibliográfiai műhelyek bemutatását, nemzetközi kapcsolatok kiépítését vette programjába.

A Csüry István irányításával működő együttes hét esztendő alatt tíz alkalommal rendezett nagy érdeklődéssel kísért konferenciát. Ezeknek rendezésében rendszeresen részt vállalt az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja. A konferenciák házigazdái fővárosi és vidéki könyvtárak voltak. A meghívottak köre kiterjedt a rokonszakmákban és társintézményekben dolgozó bibliográfus kollégákra is.

Rendezvényeink témaköre gazdag és sokrétű volt. Foglalkoztunk a bibliográfiai munka nemzetközi kapcsolataival, a gépesített Magyar Nemzeti Bibliográfia szervezési és módszertani kérdéseivel, a folyóirat-repertóriumok szerkesztési elveivel, a szocialista országok nemzeti bibliográfiáinak szerkesztőségei közötti együttműködéssel, a hungarikakutatás lehetőségeivel, a helyi vonatkozású hírlapcikk feltárásával, a helyi érdekű képes ábrázolások gyűjtésének és regisztrálásának módjaival, a helyismereti bibliográfiai munka történetével, a hazai társadalomtudományi szakbibliográfiákkal, valamint a magyar és nemzetközi műszaki információs rendszer egyes kérdéseivel. Előadóink részben bizottságunk tagjai, részben a téma ismert hazai, olykor külföldi szakértői voltak.

Az első hét esztendőben harminc előadás hangzott el. Az előadások és viták tanulságaként összegezhető ajánlásokat a *Könyvtáros-*

ban publikáltuk. Néhány előadás szövegét a Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyve, másokat a KMK gyűjteményes kötetei adták közre.

1980. december 3-án Csüry István halálával megrázó veszteség érte nem csak bizottságunkat, hanem az egész magyar könyvtáros társadalmat. Jómagam, aki 17 esztendőn át voltam beosztottja, munkatársa, halálának 10. évfordulóján sem tudok megindultság nélkül gondolni rá, aki tudományos felkészültséggel, példamutatásával, újító kedvével, szervezőkészségével, áldozatos könyvtárosi munkájával és humánus egyéniségével kimagaslott közülünk. Bizottságunkat koncepciózusan és biztos kézzel irányította mindaddig, amíg a sors ezt megengedte neki. Súlyos betegségében is foglalkoztatta a bibliográfiai bizottság sorsa. Elnöki tisztéről való lemondását akkor határozta el, amikor Lisztes László személyében méltó utódra talált.

Az elmúlt tíz esztendő, amikor Lisztes László irányította – elnökként – a bizottságot, Csüry Istvánt és azokat a tagtársainkat is igazolta, akik bizalmat szavaztak Lisztes Lászlónak.

Ő ugyanis, miközben maximálisan tiszteletben tartotta a hagyományokat és elkötelezte magát ezek folytatása mellett, érdeklődésének és szakértelmének megfelelő irányban el is mélyítette tevékenységünket. Irányítása idején nem csak jellegében, de személyi összetételében is változott, bővült a bizottság, elsősorban vidéki és fiatal kollégák csatlakozása révén. A „nagy öregek” mellé felzárkózott egy ifjabb generáció, korszerű szakismeretekkel, problémaérzékenységgel, alkotó lendülettel.

Taglétszámunk az 1981-es évet követően megduplázódott, bizottsági tagságáról 1990-ig mindössze néhány kollégánk mondott le. Szomorú szívvel emlékezem meg arról, hogy az alapítás óta többen örökre eltávoztak körünk-ből. Elsőként Polzovits Ivánt, a műszaki és természettudományos szakirodalmi dokumentáció nagy tekintélyű szakemberét vesztettük el. Tisztelettel és kegyelettel gondolok valamennyiünk mesterére, kedves tanárunkra, Szentmihályi Jánosra, aki előadásaival, hozzászólásaival vagy kötetlen beszélgetések során elhangzott, bölcs és szellemes szavaival mintegy tovább tanított minket, átplántálta belénk a szakma ismeretét, szeretetét. Jó emlékeztünkben őrizzük a fiatalon elhunyt Bánó Zsuzsa és a szintén szombathelyi Dalmi Kálmánné emlékét. Halálával gondolunk a nagy sikerű zalaegerszegi konferencia szíves házigazdájára,

Németh László megyei könyvtárigazgatóra. Pótolhatatlan veszteségként éltük meg a kiválóan képzett, sokoldalú tehetséggel megáldott, mindig segítőkész *Sárdy Péter* távozását. Mindnyájunkat megrázott a nagyra hivatott fiatal kolléga, *Vajda Gábor* tragédiája. Hiányzik körünkől a kifogástalan munkáiról ismert, csendes, okos *Huber Kálmánné*. Emléküket kegyelettel őrizzük!

Az ő aktív részvételük nélkül kevésbé lett volna eredményes munkánk. Az utóbbi tíz évben 12 alkalommal rendeztünk összejövetelt azzal a céllal, hogy szakmánk legfontosabb, időszerű kérdéseiről meghallgassuk a szakértők előadásait és a kollégák véleményét. Többször foglalkoztunk a nemzeti bibliográfia kérdéseivel. Szakmai segítséget nyújtottunk a retrospektív sajtóbibliográfia első kötetének kiadásához. E tárgykörben sikerült eredményes együttműködést megvalósítanunk az MTA sajtótörténeti bizottságával.

Részben a nemzeti bibliográfiához, részben más bibliográfiai munkákhoz kapcsolódtak az elméleti és módszertani előadások. Különösen nagy érdeklődést váltottak ki az automatizálással foglalkozók, valamint a helyismereti bibliográfiai munkát tárgyalók, így a sajtóbibliográfikkal, különösen annak retrospektív változataival foglalkozók. Sorra került szakbibliográfiai apparátusunk áttekintése és a bibliográfiai kiadásának problémaköre.

A nehezedő gazdasági helyzet miatt az 1980-as években csak egy napos tanácskozásokat tudtunk szervezni, így le kellett mondanunk arról, hogy a helyszínen tanulmányozzuk a jeles bibliográfiai műhelyeket. Ezek bemutatására a szaksajtó adott lehetőséget. Bizottságunk tagjai közül *Péter László*, *Tóváry Judit*, *Vajda Kornél* vállalkoztak műhelyismertető tanulmányok írására. Szándékunkban állt emléküléseket szervezni nagy magyar bibliográfusok munkásságának méltatására – ezzel azonban adósai maradtunk az érdeklődőknek, csak történeti vonatkozású előadásokon hangzott el néhány szó elődeinkről.

Tanácskozásainkon 1981 óta 45 előadást, illetve korreferátumot hallhattunk. Ez alatt a 10 esztendő alatt tovább erősödött kapcsolatunk a Könyvtártudományi és Módszertani Központtal, kölcsönös jó kapcsolatunk alakult ki a Magyar Könyvtárosok Egyesületének könyv- és könyvtártörténeti bizottságával; az utóbbi években többször tartottunk együttes üléseket.

Munkánkról, rendezvényeinkről rendszere-

sen tájékoztattuk egyesületünk vezetőségét és folyamatosan beszámoltunk a szakmai nyilvánosságnak a *Könyvtáros* című folyóiratban. Szaklapunk szerkesztősége gyakran fordult bizottságunk tagjaihoz bibliográfiai kiadványok ismertetését kérve. Így módunk volt arra, hogy véleményünkkel befolyásoljuk, irányítsuk a szakmai gyakorlatot. Többször hangsúlyoztuk annak fontosságát, hogy bibliográfiákat csak szakemberek lektoráljanak – ebbéli törekvésünk, ha nem járt is teljes sikerrel, pusztába kiáltott szó sem maradt.

Legutóbbi tisztújításunk alkalmával, amikor újra megtisztelték bizalmukkal az elnököt és a titkárt, elhatároztuk, hogy országos konferencia keretében vitatjuk meg mindazokat az eredményeket és gondokat, amelyek évtizedek alatt felhalmozódtak: számvetésnek, összegzésnek szántuk ezt az alkalmat és a jövő körvonalainak megrajzolását vártuk tőle. Ez év augusztusában Debrecenben lezajlott a II. Országos Bibliográfiai Konferencia, s miután *Vajda Kornél* róla szóló beszámolóját elolvastam, merem hinni: nem sikertelenül (lásd *Könyvtáros*, 1990/10. szám). Kérem a jelenlévőket, engedjék el nekem, hogy e konferenciáról szóljak, hiszen a *Könyvtári Figyelő* 1990. évi 5–6. összevont száma az előadásokat és

korreferátumokat, valamint az ajánlások teljes szövegét közölni fogja.

Befejezésül szeretnék köszönetet mondani minden tagtársunknak, akik érdeklődésükkel, hozzászólásaikkal, előadásaikkal, publikációikkal és szervező tevékenységükkel része vál-

laltak a közös munkában. Kérem fogadják el beszámolómat, s egyben a titkári tisztségről való lemondásomat. Kívánom, hogy a most megválasztandó új vezetőséggel jó hagyományainkat folytatva vállalkozhassunk a megújulásra!

Korompai Gáborné

Kérdések és gondolatok a második országos bibliográfiai értekezlet után

A sokunk által tisztelt *Csüry István* mondta egy régebbi, a hírlapok feltárásáról 1975 októberében rendezett zalaegerszegi tanácskozáson: „Hála Országh Lászlónak, Hadrovicsnak, Gáldinak és még több más kiváló szótárírónak, nemkülönben annak, hogy munkájukat az MTA felkarolta, Magyarország a »szótár-nagyhatalmak« sorába tört elő. Az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségének munkája nyomán jó úton halad afelé is, hogy lexikon-nagyhatalomná váljék. Csak bibliográfiai téren ne nőhetnének középhatalommá? Sokan vannak pályatársaink közül, akikben a kisebbségi beidegzés már eleve készen tartja a nemleges választ.” E szavakat ma is igen időszerűnek érezhetjük; a kérdésre ma sem adható egyértelmű válasz. Az viszont bizonyos, hogy most, egy súlyos gazdasági válság és a politikai rend-

szerváltás közepette, amikor átalakul a művelődéspolitikai, a tudományos irányítás, és feltehetően változik a könyvtári struktúra is, még kevésbé kergethetünk „nagyhatalmi” ábrándokat, mint tizenöt évvel ezelőtt. Az eddig elért tisztességes szint megtartása azonban célul tűzhető ki – bár ez sem lesz könnyű –, és talán az előrelépésre is nyílik tér, főleg olyan irányban, ahol a pénzihiány nem, vagy nem nagyon gátolja a haladást.

A konkrét tennivalókat az augusztusi, második országos bibliográfiai értekezlet kijelölte. A debreceni tanácskozás ajánlása felfoghatók úgy is, mint egy, a közeli és a távolabbi jövőre szóló program. Mindazonáltal a konferencián hallottak alapján és a hazai bibliográfiai tevékenység mai helyzetének valamelyes ismeretében önkéntelenül is megfogalmazódik néhány kérdés. Némelyikre tétova, esetleg határozottabb válasz is adható; a többségükre azonban közösen kell megtalálnunk a feleletet, vagy pedig rajtunk, a könyvtárügyön kívül álló területekről várjuk, várhatjuk azokat.

Hol készüljenek a bibliográfiák?

Mi sem egyszerűbb ennél, vélhetnénk: hát a könyvtárakban, hiszen eddig is ezek az intézmények voltak a legfontosabb bibliográfiai műhelyek. Most azonban mindjárt odatolakszik a következő kérdés: mi lesz a könyvtárak sorsa? Nem kerülnek-e még inkább a perifériára, az üzleti szempontok túlzott előtérbe nyomulása nem változtatja-e helyzetüket még kedvezőtlenebbre? Marad-e, jut-e energiájuk,

idejük és főleg pénzük a bibliográfiák összeállítására, kiadására? Sikerül-e egy olyan, a szakma érdekeit is érvényesítő könyvtári törvényt alkotni, amelyben a bibliográfiai tevékenység elengedhetetlen jogi biztosítékai is szerepelnek? Sikerül-e a kötelempéldány-szolgáltatás eddigi gyakorlatát megerősíteni, sőt továbbfejleszteni? Vagy: előnyé változhat-e, ha – remélhetőleg – a megyei és a városi könyvtárak végre megszabadulnak a népművelési szemlélet teherterhelésétől? Megint más probléma, hogy a megyei könyvtárak megtartják-e, megtarthatják-e centrális szerepüket a helyismereti – ezen belül a helyismereti bibliográfiai – munkában, vagy áttevődik a hangsúly a városi könyvtárakra. Miután a megyei könyvtárakban három évtized alatt számottevő helyismereti gyűjtemények és hatékony feltárási rendszerek jöttek létre, nagy hiba lenne ezt az információs bázist felrobbantani, vagy hagyni, hogy a lassú enyészet legyen osztályrésze.

A könyvtárak mellett más intézmények (pl. a Petőfi Irodalmi Múzeum, az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Magyar Távirati Iroda) is folytattak és nyilván ezután is folytatnak bibliográfiai tevékenységet, s szükségszerűen majd az információs központok, részlegük tájékoztatói szerepe, súlya is növekszik. Vajon megmaradhatnak-e ezek a kialakultnak tekinthető intézményi keretek? Nem fenyeget-e az a veszély, hogy ezáltal is érvényesül a régi szokás, amely az újítás szándékát az új szervezeti formával akarja bizonyítani? Egy új szervezet kiépítése teljesen indokolatlan, mert az vagy a mostani megkettőződéséhez, vagy a mostani elsorvasztásához vezetne. Többen hiányolják viszont egy országos bibliográfiai központ létét. Ennek ötlete már korábban is felvetődött, a debreceni konferencia pedig azt javasolta, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban szervezzék meg. Természetesen elképzelhető ez külön intézményként is, erre azonban nincs szükség, mert a meglévő – és most sem elegendő – erők indokolatlan megosztását hozná magával, és aligha kaphatna olyan funkciót, amelyet az OSZK és benne a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ kellő segítséggel, illetve a többi könyvtár közreműködésével ne tudna ellátni. Amennyiben az OSZK-ban tényleg létrejön a bibliográfiai központ, előzetesen pontosan tisztázandó, hogy mi lesz a jogállása, és még inkább az, hogy mi lesz a feladatköre. S mi lesz mellette a KMK szerepe?

Régi óhaj a könyvtárak és az információs

intézmények, a könyvtárak és más bibliográfiai műhelyek közötti partneri viszony szorosabbra fűzése. Ma már látjuk: az egységes rendszer illuzórikus álom volt csupán. De lemondhatunk-e a szervezethezről, valamint a közös érdeken, a kölcsönös előnyökön és a józan belátáson – vagyis nem az erőltetésen, netán jogszabályon – alapuló összefogásról, pl. a gyűjtőköri együttműködés bibliográfiai szempontból is fontos elvéről? Semmiképpen sem. Elhangzott a debreceni tanácskozáson is: nem kell itt egyebet tenni, mint átgondolni, felmérni a lehetőségeket, kidolgozni egy országos koncepciót, és az eddigi eredményekre támaszkodva magasabb szinten megszervezni, folytatni a munkát.

Milyen bibliográfiák készüljenek?

Másként fogalmazva: miről készüljenek bibliográfiák? Gazdasági viszonyaink ismeretében ugyanis könnyen megjósolható, hogy – legalábbis átmenetileg – lehetőségeink szűkülni fognak. Ezért elkerülhetetlen a feladatok rangsorolása.

Nemigen lehet kétséges a nemzeti bibliográfia elsődlegessége; az egyetemes bibliográfiai számbavétel programja, a nemzeti kultúra írott emlékeinek és mai termékeinek feltárása, regisztrálása, a magyarság jelenlétének demonstrálása az emberi művelődésben – mindmind ezt igényli, erre int. A retrospektív könyvészzettel kapcsolatban végre nyugvópontra kellene juttatni az országos bibliográfiai értekezleten *Ferenczyné Wendelin Lídia* által vázolt kérdéseket: a teljesség és válogatás, valamint a címléírás problémái, a patriotikafogalom fontos és főleg egységes értelmezése stb. Sürgető igény a sajtóbibliográfia folytatása és mielőbbi teljessé tétele. Egyszer érdemes lenne végiggondolni azt is, hogy mit tehetünk a folyóiratcikkek visszamenőleges feldolgozásával: megpróbálkozhatunk-e egy átfogó repertóriummal vagy elégedjünk meg az egyedi repertóriumokkal, türelmesen várva, amíg ezek sorozatából valaha összeáll a magyarországi folyóirat-közlemények megközelítő teljességű cimanyaga? S akkor még nem is említettük a hazai bibliográfiai gyakorlat egyik legsebezhetőbb pontját, a hírlapok feltárását.

A kurrens nemzeti bibliográfia rendszerében is számos megoldatlan probléma van: pl. a nemzeti és a helyismereti bibliográfiák egy-

másra épülése, pontosabban ennek hiánya; a nemzeti és a szakbibliográfiák kapcsolatának rendezetlensége; a másodfokú bibliográfia elakadása; a rejtett bibliográfiák kezelésének (felvételének) bizonytalanságai. Kérdések sorát veti fel az időszaki kiadványok feltárása, illetve annak hézagos volta. Vajon mi lenne a helyes: az időszaki kiadványok repertóriumának további tagolódása (netán osztódása), vagy esetleg az összekapcsolást kellene szorgalmazni? Netán elevenítsük fel a korábbi ötletet, és legyen külön hírlaprepertórium is? A hírlapok feltárásának szükségességéről és nehézségeiről egyébként az elmúlt években számos közlemény jelent meg, és több tanácskozáson is szó esett ezekről. Mindig megkerültük, elmellőztük viszont az eddigi, helyismereti irányultságú próbálkozások (a szombathelyi, a veszprémi és a szegedi vállalkozások) kudarcainak elemzését. Holott ennek elvégzése nélkül aligha van remény az újabb összefogásra, és a hírlap-repertorizálás sokat emlegetett módszertani problémáiban sem fogunk megnyugtató megoldáshoz jutni (ha egyáltalán van ilyen).

Csak áttételesen tartozik a kurrens nemzeti bibliográfia témakörébe, ám a könyvtárak többségét közvetlenül érinti az *Új Könyvek* sorsa. Egyre több helyen hangzik el – félve, aggódva – a kérdés: sikerül-e megtartani? Erre a válasz csak az lehet: meg kell tartani, mert semmi mással nem pótolható tájékoztató, tájékoztató (és persze állománygyarapítási) segédlet.

A debreceni konferencia egyik tanulsága lehet az is, hogy a biobibliográfiai munka körül sincs minden rendben. Már-már nyomasztóak az adósságok, és fokozódik a veszélye annak, hogy ez a tevékenység elválik a bibliográfia hagyományos rendszerétől. Vagy mégis együtt tudjuk tartani ezeket, megtalálva a kellő összhangot, formákat, kimunkálva a sajátos módszereket?

Nem érdektelen felvetni azt a kérdést sem, hogy mi lesz az ajánló bibliográfiákkal. E műfajt egy ideig – mint az agitáció és a propaganda eszközt – a politikai vezetés is támogatta. Vajon mikor rázzuk le ennek a terhét? Sikerül-e visszatérni a *Szabó Ervin*-i hagyományokhoz? Várható-e, hogy a jellegtelen, alkalmi jegyzékek visszaszorulnak, és helyüket a bibliográfiai kalauzok és más igényes, hasznos összeállítások foglalják el?

Talán itt jegyzendő meg, hogy nem csak a megjelent bibliográfiák regisztrációja hiány-

zik, hanem a készülő bibliográfiák nyilvántartása is hiányos (ezt a KMK végzi, de a mulasztásért a bejelentő könyvtárak felelősek). Ebből következik aztán, hogy még mindig elő-előfordul a párhuzamosság, az ismétlődés, a még gyakoribb átfedésekről nem is beszélve.

Megkerülhetetlen az a kérdés is, hogy a külföldi irodalom, még inkább a külföldi információk bibliográfiai feltárása itthon szükséges-e vagy sem. Alighanem *Vajda Erik*kel érthetünk egyet, aki az országos bibliográfiai értekezleten azt hangsúlyozta, hogy ezt a feladatot nemzeti keretben nem kell, nem érdemes vállalni, mert a külföldi információk számítógéppel leihvathatók. Ha ez a válasz elfogadható, akkor is fontos a forrástájékoztató körülmények megismerése, a debreceni tanácskozáson elmondottak szellemében.

Hogyan készüljenek a bibliográfiák?

A jövő – és részben már a jelen is – a számítógépé. Reményre jogosít e tekintetben, hogy a könyvtárakban – ha lassan is – gyarapodik a számuk, és már az összehangolt telepítésre is vannak példák. Kedvező jel az is, hogy a városi könyvtárak egy része – növekvő hányada – szintén rendelkezik számítógépekkel. Ez nem csak a helyismereti bibliográfiára nézve biztató, hanem az információsztolgáltató hálózatok hálójának kiterjesztésének perspektíváját is körvonalazza.

Az országos bibliográfiai értekezlet ajánlásai kiemelték a hálózati elv fontosságát, az adatátviteli hálózatok kiépítésének szükségességét. Természetesen az ehhez megkívánható feltételekről is szó esett. A kérdés most már az: vajon megteremthetőek-e rövid időn belül ezek a feltételek? Tudunk-e megfelelő gépeket vásárolni, azaz lesz-e ezekre elegendő pénz? Tudunk-e ezek mellé a gépek mellé megfelelően felkészült szakembereket állítani? Fel tudjuk-e készíteni a könyvtárak, az információk használatát a gépi adatok kezelésére?

A hazai bibliográfiai tevékenység jövője – első rendben a nemzeti bibliográfia továbbfejlesztése, kiteljesítése és az egyetemes bibliográfiai tevékenységben való részvételünk, helyünk – nagymértékben attól függ, sikerül-e belátható időn belül felszámolni technológiai lemaradásunkat. Ez minden bizonnyal a könyvtár- és tájékoztatóügyön kívülálló tényezőktől is függ, sőt: elsősorban azoktól függ.

Mindenekelőtt attól, meglesznek-e ennek a gazdasági-pénzügyi feltételei, a kormányzat belátja-e a bibliográfiai gyakorlat technikai fejlesztésének szükségességét, az önkormányzatok hajlandók lesznek-e a számítógépes hálózatok kiépítésére áldozni.

A külföldi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a számítógépes adathordozók mellett a bibliográfia immár hagyományosnak nevezhető formája, a kiadványforma is hosszú ideig megmaradhat. Vagyis: a publikációs lehetőségek számbavétele, korszerűsítése szintén elengedhetetlen feladat. Számolhatunk a mikroforma meghonosodásával, elterjedésével is; Debrecenben pl. *Kertész Gyula* a nemzeti retrospektív bibliográfia előállítását gondolta ily módon.

A technikai fejlődés ma még szinte beláthatatlan távlati sem feledtethetik velünk, hogy a bibliográfiai munkában mindig megmarad az ember, a könyvtáros, a bibliográfus szerepe, felelőssége. A kérdés csupán az: meddig terjed ez a szerep? Mi hárrítható át a gépekre? Szellemileg, tartalmilag felkészülhetünk-e a számítógép széles körű használatára? Képesek leszünk-e információkkal, közelebről: valóban hasznos, lényeges információkkal táplálni őket? Vagy olyan monstrumokat hozunk létre, amelyekből pillanatok alatt kikereshetünk bármit, de nem tudjuk elválasztani a lényegest a lényegtelentől, a hasznosat a haszontalantól (sőt: a károsót)? Megkockáztatható a feltevés: a szelektálás alighanem olyan munkamozzanat marad, amelyet csak az ember végezhet el.

Kik csinálják a bibliográfiákat?

Mi sem nyilvánvalóbb: a könyvtárosok, a bibliográfusok. Ma azonban nem egészen ez a helyzet. Az még nem volna baj, hogy nem csak könyvtárosok készítenek bibliográfiákat. Az viszont már igen, hogy még mindig – számos intéz, erőfeszítés, szigorú kritika stb. ellenére – sok a dilettáns, amatőr munka. Ezek kiiktatása – vagy legalább számuk minimálisra szorítása – már önmagában is komoly eredmény lehetne, hozzájárulhatna a tevékenység társadalmi elismertségének fokozásához. Talán a hozzáértő lektorálás segítene, hogy ne jelenjenek meg gyenge, pontatlan, megbízhatatlan összeállítások. Csak hát ezt ma már nem írja elő jogszabály, így a kiadókon múlik, egyáltalán felkérnek-e valakit vagy eleve úgy kéri fel a

„lektort”, hogy biztos a jóváhagyás (ez korábban is elég gyakori volt). Tehát mindenekelőtt a bibliográfiai kiadónak szemléletén kellene változtatni.

Nagy kérdés: lesz-e utánpótlás? Noha erre vonatkozó felmérés nem készült, elég körülnézni egy-egy bibliográfus-tanácskozáson, s rögtön megállapítható, hogy bizony kevés közöttünk a fiatal, a huszon- és harmincéves. Talán a számítógépek elterjedése hozhat változást, hiszen a fiatalokat általában vonzza a számítástechnika. Az utánpótlás biztosítása több tényszerű feladat. Kétségtől a képző intézmények és a továbbképzést szervezők felelőssége az elsődleges. Ez azonban kevés: hangsúlyozni kell a bibliográfiai műhelyek szerepét is, mert a szakmát, a mesterfogásokat csak ezekben lehet igazán elsajátítani, az idősebb, tapasztaltabb bibliográfusok segítségével, irányításával. Legalább ilyen fontos, hogy az egyetemek, főiskolák padjaiból kikerülő fiatal szakemberek – akik érdeklődnek a bibliográfiai tevékenység iránt – kapjanak érdemi feladatot, érezzék munkájuk szükségességét, hasznát. A bibliográfiai gyakorlat szempontjából is nagyon fontos az informatikus, számítógépes szakemberek képzése és továbbképzése; erre vállalkozott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem is az informatikus könyvtáros szak megindításával. A képzés és továbbképzés kapcsán említendő az az igény, hogy az egyetemeken bibliográfiát is be lehessen nyújtani szakdolgozatként, sőt egyetemi doktori értekezés is készíthető legyen e műfajban.

Sokat emlegetett panasz, hogy a bibliográfiai tevékenység erkölcsi megbecsülése nem kielégítő, olykor még a könyvtárakon belül sincs meg a kellő rangja. A rangemelés persze pusztán óhajra nem történik meg; szívósan meg kell kezdenünk a küzdelmet érte. Egy-két dolog itt is felvethető. Most folyik a tudományos minősítési rendszer reformja; talán elérhető, hogy meghatározott követelmények teljesítése esetén bibliográfiai összeállítással is lehessen tudományos fokozatot szerezn. Hiszen némelyik bibliográfia – pl. *Kosáry Domokos* híres bevezetője vagy *Borsa Gedeon* munkássága a régi magyarországi nyomtatványok számbavétele terén – tudományos értékben vetekszik egy-egy átlagos színvonalú kandidátusi vagy ún. nagydoktori értekezéssel. Miért ne lehetne ezekre a tudományos címet megadni? Más jellegű, de mindenképpen időszerű probléma, hogy miként viszonyuljunk a tudós könyvtáros (bibliográfus) eszményéhez. Ennek régi ha-

gyomániai vannak hazánkban is, egészen a jelenig nyúlóan. Mindazonáltal kizárólagossá aligha tehető, annyi azonban bizonyos, hogy a bibliográfiai tevékenység szempontjából előnyös, ha az illető bibliográfus, könyvtáros tudományos kutatással is foglalkozik. Mindenképpen, ettől függetlenül is, elvárás, hogy a bibliográfus igazi szellemi partnere legyen a kutatóknak és a bibliográfiák más használóinak; ehhez pedig elengedhetetlen a magas szintű felkészültség, a szaktudományos jártaság stb. Voltaképpen az anyagi megbecsülés kategóriájába tartozik, ám érintkezik az előző problémakörrel is, hogy bizony a bibliográfiákra kifizetett honoráriumok alacsonyak, összevetve más tudományos produktumokkal, feltűnően aránytalanok.

Kiknek készüljenek a bibliográfiák?

Hosszan lehetne sorolni a választ: tudósoknak, politikusoknak, gazdasági, műszaki, kulturális szakembereknek stb., s természetesen a könyvtárosoknak, a többi bibliográfusnak is. Ez esetben nem is a felsorolás a lényeg, hanem a kérdés mögött meghúzódó keserű tapasztalat, illetve az abból fakadó másik kérdés: milyen is a bibliográfiák fogadtatása, és várható-e változás e tekintetben?

S folytatható így: miért nincs igazi tekintélye a bibliográfiai tevékenységnek hazánkban (olykor még könyvtáron belül sem)? Bizonyára számos oka lehet ennek; egyszer ezt is érdeemes lenne behatóan megvizsgálni. Most csak néhány tényezőre utalnék, amelyek egy része objektív, más része szubjektív eredetű. Közismert hazánk gazdasági, műszaki elmaradottsága, a piaci verseny hiánya; a termelő üzemet, a kereskedelmi vállalatokat, a bankokat, a gazdaságirányító szervezetet – néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve – nem ösztönözte semmi a gazdasági fejlődés élvonalával való lépéstartásra, s ami ehhez feltétlenül szükséges, a legfrissebb információk folyamatos figyelemmel kísérésére; azaz nemigen törődtek azzal, van-e bibliográfiai tevékenység vagy nincs, nemigen használták a megjelent tájékoztatói segédleteket. Politikai téren a szakértelem, az alapos döntéselőkészítés háttérbe szorítása eredményezte a bibliográfiákkal szembeni közömbösséget. A tudományos életben – a gazdasági-műszaki pangás visszahúzó hatásán kívül – valamiféle arisztokratizmustól

vezérelve lekezeltek a bibliográfiai munkát; ezt jelzi a tudományos szaksajtó felemás reagálása vagy még inkább hallgatása, a recenziók esetleges volta is. A könyvtárakban a szűklátókörűség és – főleg a megyei, városi, szakszervezeti könyvtárakban – a népművelői szemlélet politikailag is preferált túlsúlya hatott kedvezőtlenül a bibliográfiai gyakorlatra.

Most, amikor az élet minden területén fontos változások zajlanak, immár elodázhatatlanná válik az országos bibliográfiai értekezleten a szorgalmazott feladat, hogy készítsünk végre felmérést a bibliográfiák használatáról, szembesítsük az összeállításokat a tényleges felhasználókkal, s ha lehet – márpedig miért ne lehetne? – gondolkodjunk, sőt dolgozzunk együtt velük. Fogadjuk meg *Lisztes László* tanácsát, amely a debreceni tanácskozással írt előadásában olvasható: „be kell tagozódni a tudományok intézményeibe [nem csak azokba – B. M.], de egyúttal viszonylagos szervezeti és szellemi önállóságot is kell ott biztosítani a bibliográfiának.”

Miből készülnek a bibliográfiák?

Vagyis: lesz-e és ha igen, honnan lesz pénz a bibliográfiák összeállítására, számítógépes előállítására, kiadására stb.? A pénzügyi feltételeket illetően széles körű az aggodalom, s nyilván nem is alaptalanul; e tekintetben súlyos veszélyek fenyegetnek, fenyegethetnek – remélhetőleg csak átmenetileg. Az állami költségvetés csökkenése – mégha ez relativ is – a könyvtárakat, illetve a bibliográfiai műhelyeket is érinti. A gazdaságban az új vállalkozók még nem ismerik fel a bibliográfiai tájékoztatás szükségességét, előnyeit; a régiek pedig eddig sem túl sok figyelmet fordítottak erre (ismételten tisztelet a kivételnek) – e forrásból tehát komoly támogatásra egyelőre aligha számíthatunk. A tudomány intézményei sem kapnak megfelelő támogatást. S vajon a politikai vezetés igényli-e ezt a szolgáltatást?

A pénzügyi források köre egyébként elvileg tág: az állami és az önkormányzati költségvetés; a különféle alapok (kutatási, műszaki-fejlesztési stb.); az alapítványok (pályázatok útján is); az egyszeri támogatás és a huzamosabb szponzorálás is. Felvetődik az önfinanszírozás lehetősége is (a bevételek növelése, a marketingtevékenység bővítése stb.), csak kérdéses, hogy segíti-e ezt a pénzügyi politika

vagy gátló jogszabályokat állít fel. S kérdés az is, hogy a fenti forrásokból mennyit tudunk meríteni, mennyit sikerül kiharcolni bibliográfiai célra. Mivel a legfontosabb bibliográfiai műhelyek a könyvtárakban működnek, alapvetően ezen intézmények anyagi helyzetétől függ, lesz-e pénz bibliográfiákra. Sok-sok bizonytalanságnak elejét vehetné, ha létesülne egy könyvtári alap, amelyen belül, esetleg attól elkülönítve, egy országos bibliográfiai alap is létrejönne, amelyből az ország, a nemzeti kultúra számára nélkülözhetetlen bibliográfiai tevékenységet finanszíroznák. Talán érdemes lenne végiggondolni ezt a lehetőséget, és legalább egy tervezet készítéséig eljutni.

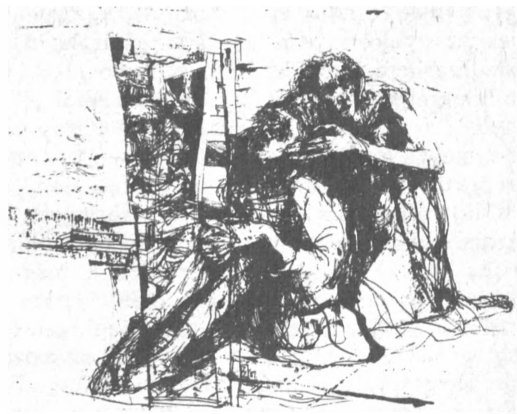
Mit tehet az MKE bibliográfiai szekciója?

Most, amikor az MKE bibliográfiai bizottsága szekcióvá alakul át, vagyis az egyesület keretén belül szakmai szervezetként működik tovább, nemigen szükséges gyökeresen új formákon, módszereken gondolkodnunk. A teendőket az országos bibliográfiai értekezlet ajánlásai tartalmazzák. A szekció a maga szerény eszközeivel, a folyamatosság fenntartásával ezek megvalósításához járulhat és járuljon hozzá, nagyjából abban a szellemben, mint bizottsági elődje tette.

A szekció elősegítheti a szűkebb szakma művelőinek együttgondolkodását, a jó megoldások keresését. Bizonyára ezután is szükség lesz konferenciákra, de talán még inkább a műhelyvitákra egy-egy részkerdésről, egy-egy bibliográfiai alkotásról (előzetesen is és utólag is). Továbbra is vállalni kell a külföldi tapasztalatok terjesztését, szorgalmazni azok átvételét. A debreceni tanácskozás feladatul szabta a helyismereti munkacsoport megalakítását; hasonló közösségek más bibliográfiai területek gondozására is szervezhetők (egyesületi tagokból és más szakemberekből).

A szekció lehet a kezdeményezője – felkarolva a korábbi ötleteket, javaslatokat – a módszertani normák kidolgozásának (pl. hírlapcikkfeltárása, a helyismereti bibliográfia országos rendszere). Hasonló módon kezdeményezheti a bibliográfiaelmélet és ösztönözheti a bibliográfiatörténet művelését is.

A szekció – az egyesületen keresztül, bizonyos esetekben akár önállóan is – a szakmai érdekképviselet terén is tehet valamit, pl. az erkölcsi elismerés előmozdításáért. Szerény

megnyilvánulása lehet ennek, ha indítványozza az MKE elnökségénél, hogy néhány idősebb, a könyvtári szakmán kívüli bibliográfust vegyen fel az egyesület tiszteletbeli tagjainak sorába. Továbbra is indokolt az együttműködés más szakmai és a területi szervezetekkel, a közös akciók lebonyolítását is beleértve. Különösen fontos a könyvtári szaksajtóhoz fűződő viszony ápolása, elmélyítése.

*

Ezek a töredékes gondolatok és sorjázó kérdések talán túlságosan is aggályosnak tűnnek. Nem véletlenül. Ez ugyanis tudatosan történt így, mert a felhőtlen optimizmusra nemigen van okunk. Jelenleg a gazdasági-társadalmi környezet nem kedvez a bibliográfiai tevékenységnek. De éppen a most zajló folyamatok idézhetik elő a körülmények előnyös változását. A mai aggodalom tehát összefér a jövőbe vetített reménnyel. S addig is bízhatunk abban, hogy erőink összefogásával megakadályozhatjuk a hanyatlást, a visszaesést. Reménykedhetünk, hogy most is és a közeli jövőben is születhetnek, születnek majd olyan ösztéallítások, amelyekről *Anatole France* kissé megmásított szavaival elmondható: egy jó katalógusnál (azaz egy jó bibliográfiánál) nincs vonzóbb, kedvesebb olvasmány.

Bényei Miklós

(Hogy mit tehet a bibliográfiai szekció, azt az elnök és a titkárok, legfőként azonban nyilván a szekció tagjai fogják bizonyítani, annyi azonban bizonyos, hogy a *Könyvtáros*nál protekciójuk van. – *A szerk.*)

Időszerű könyvtárügyi tennivalók

Vitaanyag

Könyvtárügyünk jelenét és részben jövőjét is erősen meghatározza az a tény, hogy a második világháborúban és az azt követő évtizedben megsemmisültek a nagyközönséget ellátó könyvtárak. A városi, az egyesületi, olvasóköri, iskolai, közművelődési könyvtárak a háború, de főként a „szocializálás” következtében pusztultak el, így azokat szinte a semmiből indulva kellett megteremteni. Tájékoztatási intézményeink nem voltak. Így vált az elmúlt negyven év a különböző könyvtári és információs hálózatok megtervezésének és működőképes kialakításának időszakává. Ezekben az évtizedekben kapott minden település könyvtárat, modern városi és megyei könyvtárak jöttek létre. Megteremtődtek a szakma szellemi-módszertani műhelyei. Megindult a központi könyvtárellátás, a könyvtári és tájékoztatói szabványosítás, a referáló és más szakirodalmi információterjesztő szolgáltatások, a különféle nagy bibliográfiai vállalkozások, a könyvtárosképzés és rendszeres továbbképzés, az olvasáskutatás. Megalkották – 1956-ban, majd 1976-ban – a könyvtárügy jogszabályait, megjelentek az egyes könyvtár típusokra vonatkozó szakmai irányelvek, s ezek nyomán elkészültek

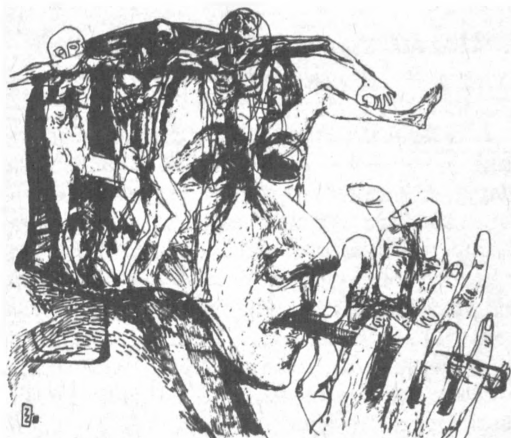
(bár jórészt az íróasztaloknak) a különböző hálózatokra és könyvtáraikra vonatkozó távlati fejlesztési tervek. Az 1960-as években felledült a könyvtárépítés.

I. Helyzetkép

Mindezek ellenére ma sincs kiteljesedten működő, magasabb értékű szolgáltatásokat nyújtó, könyvtári, illetve szakirodalmmal és szakirodalmi tájékoztatással ellátó rendszerünk. A számtalan akadályozó körülmény következtében lelassult a szakmai irányelvekben leírtak megvalósításának üteme, s ennek következtében a kiadott jogszabályok és a hazai könyvtári valóság között egyre nagyobb lett a távolság. Annyira, hogy napjainkban már a válság tünetei mutatkoznak: az eddigi hierarchikus – felülről lefelé szervezett – irányítási és strukturális modell elvesztette működőképességét (ennek egyik jele, hogy az elmúlt két évben a könyvtárügynek nem volt valós, irányító gazdája, felelőse), a racionális koordináció és kooperáció szerény kezdeményeinél messze erősebbek az elkülönülés tendenciái.

A szolgáltatási kínálat nincs összhangban a kereslettel: egyaránt találkozunk ki nem használt kapacitásokkal és ki nem elégített igényekkel. Katasztrófálisan romlik a szolgáltató könyvtárak anyagi ellátottsága. A könyvtár- fenntartói kötelezettség és az ellátáshoz való jog eddigi kategóriái megrendültek. Nő a könyvtárügy társadalmi elszigeteltsége, bár az egyes könyvtárak tiszteletreméltó erőfeszítéseket tesznek ennek feloldására.

A válságot előidéző okokról szólva az elsők között kell emlitenünk a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás felülről szervezését, és a kezdetektől jellemző, nem a reális igényektől függő, hanem maradékelvű dotálást, illetőleg – a szakirodalmi tájékoztatás területén – a közismerten torzult piacra utalást. Általában azt a tény, hogy mozdíthatatlannak, eleve

megszabottnak bizonyult az egyes kulturális szolgáltatásokra szánt anyagi ráfordítások aránya. Hiba volt az is, hogy a hazai könyvtárakat a kelleténél gyorsabban, túl nagy számban és alacsony szinten létesítették. Ugyancsak kifogásolható a „szakirodalommal és szakirodalmi információval való ellátás” fogalmának értelmezése, a különböző könyvtártípusok funkcióinak erőltetett összemossa, általában a könyvtári szakirodalmi tájékoztatási munka, különösen a központi szolgáltatások gépesítésének s számítógépesítésének elodázása. Ellenkező eredményt hozott a külföldi dokumentumbelhozatal „egycsatornássá” tétele. Nem tartott lépést a kor követelményeivel a könyvtárosok és információs szakemberek képzése. Bürokratizálódott a szakmai irányítás, s a szakmai öngagatást rövid pórázra fogták. A helyzet változtatást kíván és sürget.

II. A könyvtári szolgálat fenntartása

Különbséget kell tenni a könyvtárfenntartási kötelezettség és lehetőség között. Fel kell hagyni azzal a soha meg nem valósult – és meg nem valósítható – elvvel, hogy csak az állam felel a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás egészéért, sőt közvetve a fenntartásért. Az államnak és az önkormányzatoknak az állampolgári jogon járó könyvtári ellátás feltételeit kell biztosítaniuk. Fenn kell tartaniuk a könyvtárügy gerincét alkotó intézményeket. Azokat, amelyek döntő módon meghatározzák egy ország kulturális színvonalát, s hiányuk károsan befolyásolja a társadalom valamennyi élettevékenységét, tehát: a nemzeti könyvtárat, az országos szakkönyvtárakat. Támogatniuk kell – jelentős könyvtári alap megteremtésével – fontos könyvtári projekteket, finanszírozni az egyes fenntartók illetékességén túlmenő szolgáltatásokat. Gondoskodni kötelesek a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek képzéséről, továbbképzéséről. Állami feladat még a könyvtárügy egészét szolgáló vállalkozásokhoz anyagi segítséget nyújtani. A könyvtárpolitikai irányítás fontos része a fenntartási és a működtetési minimumnak meghatározása, a fejlesztési célok megjelölése.

Közvetett könyvtárfenntartási kötelezettség érvényesítendő valamennyi oktatási intézménynél, a non-profit kutatóhelyeken, a gyógyászatban működő, illetőleg az intézményi szakkönyvtáraknál. Ezekben a helyeken az in-

tézményi költségvetés szerves részeként kell tervezni a könyvtár működési kiadásait. Minden egyéb esetben az illető önkormányzat, szerv, szervezet, vállalat, hivatal, egyesület, egyház stb. döntésétől függ, kíván-e – önállóan vagy más szolgáltatását megrendelve – könyvtárat fenntartani, működtetni. Létrejöhetnek – a már működő ellátórendszerek mellett – társasági jellegű ellátórendszerek is, amelyek közös érdekeltség alapján, közös pénzügyi fedezettel működnek.

Ha a könyvtárak intézményük feladatkörén túlmenő szolgáltatásokat is vállalnak, kérhetik az állam, illetve az önkormányzatok anyagi támogatását.

Az állami, az önkormányzati és az intézményi könyvtári fenntartási kiadásokat kiegészítendő, kívánatos, hogy a könyvtárügy felelős szakminisztériuma, a szakma önkormányzati szervei és maguk a könyvtárak is kezdeményezzenek programokat, hozzanak létre nyitott alapítványokat, amelyekhez – az adóalapról leírható alapítványi támogatással, közérdekű kötelezettségvállalással – magánszemélyek, szövetségek, állami és gazdálkodó szervek, belföldi és hazai bankok csatlakozhatnak. A könyvtárak, illetőleg fenntartóik gazdasági vállalkozásokat, társulásokat stb. is szervezhetnek.

A fentiekből következik, hogy a könyvtári rendszer (amelyek lényegét a könyvtárak közötti kapcsolatok: a könyvtárközi szolgáltatások jelentik) egységei önkéntesen, maguk hozták létre az együttműködés-ellátó rendszereket. A kapcsolás tehát nem felülről szabályozottan, kötelező érvénnyel, pusztán a földrajzi hely vagy a tevékenységi terület közelségéből adódóan, hanem az együttes érdekeltség és az információcseré révén jön létre.

III. Az egyes könyvtártípusok kérdései

1. *A nemzeti könyvtár.* Mint mindenütt, nálunk is a könyvtári ellátás nélkülözhetetlen alapja. A korszerűen működő nemzeti könyvtár és az általa nyújtott szolgáltatások (Magyar Nemzeti Bibliográfia stb.) fenntartása, valamint technikai fejlesztése állami, kormányzati feladat. Ugyancsak állami feladat, hogy a könyvtár szolgáltatásait a hazai könyvtári igények alapján meghatározza, és igénybevételek feltételeit (ingyenesség, térítési díjak, támogatások) megállapítsa.

A nemzeti könyvtárnak az ország könyvtári rendszerében nincs ugyan fölérendeltségi helyzete, de sajátos nemzeti könyvtári funkcióval és szolgáltatásaival kulcsszerepet tölt be.

2. *Közművelődési könyvtárak.* Minden önkormányzatnak gondoskodnia kell a lakosság összes (életkor, foglalkozás, szociális helyzet szerinti) rétegét egyaránt kiszolgáló közművelődési könyvtári szolgálatról. Ezt *kulturális alapszolgáltatásnak* kell minősíteni, és törvényben előírni mint a művelődéshez és az információhoz való jog elemi biztosítékát.

A közművelődési könyvtárak alapszolgáltatásai – tehát valamennyi dokumentumtípus helybeni használata és a könyvek kölcsönzése – ingyenesek. Az önkormányzat döntésétől függ, hogy az állami könyvtárpolitikai irányítás megszabta határok között térítési díjat állapítson meg egyéb szolgáltatások igénybevételeért, továbbá az egy évre szóló beiratkozásért.

A közművelődési könyvtárakat az önkormányzat tartják fenn, de kívánatos, hogy a fenntartási költségeket az állam normatív alapon egészítse ki. A vállalkozásból, térítéses szolgáltatásokból (másolatok, irodalomkutatás és más szakirodalmi, tájékoztatói szolgáltatások, rendezvények, kiadói tevékenység, ellátó és tanácsadó szolgálat, speciális dokumentumok kölcsönzése stb.) származó bevételt és az esetleges pályázati lehetőségek útján nyert összegeket az intézmények – költségvetésük kiegészítéseként, szabadon felhasználható – szakmai tevékenységükre fordítják.

A lakóhelyi könyvtárak számát csökkenteni nem indokolt (kivéve a kedvezőbb telepítéssel elérhető összevonásokat), bővíteni nem szükséges (kivéve az ellátatlan lakótelepeket, településeket). Ésszerű a 3000 lakos alatti falvakban (és egyes lakóközterekben) egyetlen, az iskolai és közművelődési összevonásával létrehozott könyvtár működtetése.

A szolgálat és a használók érdekeit kell érvényesíteni a lakóhelyi könyvtárak együtteseinek kialakításakor. Világszerte elfogadott gyakorlat, hogy a közművelődési könyvtárak nem elszigetelten, hanem a nagyobb, gazdagabb állománnyal rendelkező, egyéb szolgáltatásokat (tájékoztatás, bibliográfiai felvilágosítás, könyvtárközi kölcsönzés stb.) és szakmai tanácsadást is nyújtó, nagy könyvtárak köré szerveződve működnek. Az új közigazgatási rend lehetővé teszi, hogy ezek a könyvtári együttesek ne csak a megyehatárok szabta keretek között, hanem azokat átlépve is megala-

kulhassanak. Az ilyen együttesekben a központi szerepkörű könyvtárak szolgáltatásainak közvetítéséhez szükséges az állami (megyei önkormányzati) finanszírozás.

A munkahely vagy a helyi szakszervezet joga a közművelődési könyvtári szolgálat kiegészítése saját könyvtár fenntartásával vagy a munkahelyi könyvtári szolgáltatás megrendelésével (pl. nagyobb közművelődési könyvtártól). A szakszervezet mint a munkavállalók érdekvéviselői a könyvtári ellátásra való igényt. Kívánatos, hogy a munkahelyi (szakszervezeti) és a lakóhelyi könyvtárak racionálisan: területenként egy jól működő, a terület művelődési igényeit kielégítő ellátórendszerként működjenek.

A szakszervezeti könyvtárak mindenhol és mindenáron való életbentartása fölösleges. Ugyanakkor figyelni kell az értékes állományal rendelkezők sorsára, a gyűjtemények felszámolása megengedhetetlen, róluk sürgősen és kellő gondossággal kell intézkedni. A szakszervezeti könyvtári hálózatok szakmai és területi központi könyvtárait a lakóhelyi könyvtári rendszerbe kell integrálni, s a fenntartásukra adott eddigi központi állami támogatást az illetékes önkormányzatokhoz kell – továbbra is könyvtári célokat szolgáló pénzként – átutalni.

3. *Iskolai könyvtárak.* Az iskolai munka könyvtári feladatait az oktatásügy részeként kell megszervezni, iskola könyvtár nélkül nem működhet! Az iskola nevelő-oktató munkáját segítő felgyorsított ütemű könyvtárfejlesztés szükséges. A kisebb (3000 lakos alatti) településeken az iskolai könyvtár a közművelődési könyvtárral összevontan működhet. Ilyen esetekben kívánatos az integrált intézmény irányítását az iskola igazgatójára bízni. Követelmény: a könyvtárat a település felnőtt lakói is pszichikai és fizikai gátak nélkül használhassák!

Az iskolai könyvtárak csatlakozhatnak egy-egy megye vagy régió ellátórendszeréhez is – az ott szokásos térítési, illetve tagsági díj fejében.

4. *Egyetemi és főiskolai könyvtárak.* Egyetem, főiskola – mint bármely más oktatási intézmény – elképzelhetetlen saját könyvtár nélkül. Fenntartása, működtetése az anyaintézmény felelőssége. Ha a felsőoktatási könyvtár anyaintézménye szükségletein túlnövő feladatokat is vállal – vagy ezt tőle igénylik – indokolt, hogy a feladatok anyagi alapjához hozzá-

járuljanak az illető önkormányzatok, vállalatok, intézmények, állami szervek stb.

Az oktatási intézmények könyvtárait – első színtől az egyetemig – még külön fontos feladatot kell rábíznunk: felelősek a könyvtár használatában gyakorlott, az információkkal élni tudók nevelésében.

5. *Szakkönyvtárak.* Állami feladat az egyes szakterületeken országos szakkönyvtárak működtetése, emellett szolgáltatásaik, valamint az olyan szakirodalmi szolgáltatások támogatása, illetve fenntartása, amelyek fontosak az állam által preferált tudományos, oktatási, termelési és szociális célok megvalósítása szempontjából. A folyamatos működési kiadások finanszírozására a pályázatok rendszere is jó szolgálathoz tehet.

Lehetőséget kell adni arra, hogy a kereslet-kínálat szabályai szerint működő szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatások (referatív kiadványok, témadokumentációk, irodalomkutatás, szakértés stb.) előállítói tisztességesen megélhessenek tevékenységükből, vagy – kereslet híján – e tevékenységeket megszüntessék.

A munkahelyi szakkönyvtárak létesítéséről a fenntartó dönt, hiszen ő ítélni meg a legjobban, hogy szakirodalmi információk szükségleteit milyen formában kívánja kielégíteni (saját könyvtár fenntartása, a szolgáltatások megrendelése, más könyvtárak igénybevétele stb.).

IV. A könyvtárügy öngazgatása, illetve irányítása

A szakmai öngazgatás fogalmkörébe az alábbiak tartoznak: átfogó helyzetképek, prognózisok, javaslatok kidolgozása az országos, regionális (megye) és helyi könyvtárpolitika számára; kapcsolattartás a társadalom különféle intézményeivel, szervezeteivel, szerveződéseivel stb., továbbá a rokon szervezetekkel és intézményekkel (közgyűjtemények, közművelődés, iskolaügy, felnőttoktatás, átképzés stb.); együttműködés a könyvtárosok és információs szakemberek egyéni érdekévédelmét ellátó szervezetekkel; a képzéssel, továbbképzéssel szemben támasztott szakmai követelmények megfogalmazása; a szabványosítás; szakmai ismeretek terjesztése; a könyvtári és szakirodalmi tájékoztatások propagálása a társadalomban; a könyvtárak társadalmi képének alakítása; a szakma hazai és külföldi képviselők; a szakma érdekképviselőinek ellátása; a szak-

mai közélet elősegítése. E funkciókban további két szempontnak kell érvényesülnie: a regionalitásnak és a szakmán belüli differenciálódásnak.

Az állami könyvtárpolitika szerepe a feladatmegőrzés és a feltételbiztosítás: azaz az összehangolás, orientálás és finanszírozás. (Egy szolgáló minisztérium mellett bontakozhat ki igazán a szakmai önkormányzat!) A szakmai öngazgatásban szerepet kapnak a szakemberek közösségei, az intézmények, valamint a használókat képviselők (pl. egyesületek, közösségek stb.).

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium – kis apparátussal – az alapvető szabályozás, a finanszírozás, a központi intézmények fenntartása (szükség szerint más minisztériumokkal együtt), a képzés és a nemzetközi kapcsolatok koordinálása terén illetékes a könyvtárügy irányításában, felügyeletében.

Az Országos Könyvtárügyi Tanácsnak, a miniszter tanácsadó testületének az új könyvtári rendszerben nincs létjogosultsága, mivel tagsága miniszteri felkérésen, s nem szakmai legitimáción alapult.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete új alapszabálya garancia a szakmai fórum szerepkörére és az érdekvédő funkcióra. E minőségében rendszeres konzultatív kapcsolatot teremt az országgyűlés kulturális bizottságával, a kulturális kormányzattal, a könyvtárak és könyvtárosok más érdekképviselői szerveivel.

Az időközben létrejött Könyvtári és Informatikai Kamara (amely a különböző könyvtárak – korábbi – igazgatói tanácsait foglalja magában) a Magyar Könyvtárosok Egyesülete mellett, ezzel összehangolt tevékenységben, jellegének megfelelő érdekképviselőt lát el.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ (megújulva) a könyvtárügyi szolgáltatások és a kutatási tevékenységet szervező, a feladatok egyeztetését és összehangolását végző intézmény az Országos Széchényi Könyvtár keretein belül.

A szakmai öngazgatásban az intézmények és a szakemberek közössége mellett feladatuk van a használókat képviselő egyesületeknek is. Régi gond, hogy a könyvtárak irányítása bürokratizálódott, mert a fenntartó szerv egy-egy tisztviselőjére bízta. Ezen a helyzeten változtatni kell – különösen a lakóhelyi közművelődési könyvtárügy területén. A törvény adta lehetőséggel élve célszerű lenne, hogy az önkormányzatok mellett működő bizottságokban a könyvtár közvetlen használóiból is legyenek

tagok. S ez a terület vegye át a könyvtár feletti felügyeletet: nevezze ki (pályázat útján meghatározott időre, a dolgozók véleményének meghallgatásával) a könyvtár igazgatóját, képviselje a könyvtár érdekeit az önkormányzatban, határozza meg a főbb tevékenységi irányokat, állapítsa meg a térítési díjakat, hagyja jóvá a munkaterveket, fogadja el a jelentéseket stb.

Törekedni kell a könyvtárak helyhatósági személyi képviselőjére is.

A fenntartói felügyeletet, amelybe természetesen bele értendő a „szakszerű működés” ellenőrzése is, a könyvtár működtetője, tulajdonosa gyakorolja. Ha a fenntartó erre nem érzi magát felkészültnek, akkor vonjon be szakértőket.

A szakfelügyeleten az idő túlhaladt. Fontos viszont, hogy mind országos, mind regionális (megyei) szinten működjenek szakmai tanácsadó szolgálatok, amelyek költségeit részben állami, részben önkormányzati forrásokból kell fedezni, vagy: maguk az igénybevevők állják.

V. Stratégiai célok

A megelégedett használó a könyvtárügy társadalmi elismerése. S hogy valóban elégedettek legyenek a használók, az országos könyvtárpolitikára az alábbi feladatok megoldása vár:

1. El kell érni, hogy az országos és helyi politika felülvizsgálja a könyvtár- és tájékoztatásügynek a nem termelő ágazat rendjében elfoglalt helyét, s a könyvtári szolgálatot ne csak szavakban, hanem tényleges ellátásában is előbbre sorolja.

2. Ahhoz, hogy a gazdaság és az állampolgárok által támasztott követelményeknek a hazai könyvtárak és információs intézmények megfeleljenek, fel kell számolni technológiai elmaradásukat. Ez a feltétele annak, hogy bekapcsolódhassunk a nemzetközi információáramlásba, élvezve annak minden előnyét. Ugyanakkor a hazai könyvtári szolgálat és információs szolgáltatások átfogó automatizálásával magasabb minőségi szintre emelhetjük mind szolgáltatásainkat, mind pedig üzemszervezésünket. A számítógépes és távközlési technika fokozott könyvtári bevezetéséhez meg kell teremteni a szellemi és anyagi feltételeket. Az egyes könyvtárak fenntartóinak erőfeszítéseit jelentős állami támogatással kell ösztönözni, és

központi alapokra kiírt pályázatok jó elosztásával segíteni.

3. Tudomásul kell venni a könyvtárügy sokrétűségét, s a fiktív egység hajszolása helyett sokkal nagyobb önállóságot, s ezzel együtt több felelősséget és kötelezettséget kell adni az egyes területek könyvtári szolgálatának, s azok fenntartó-felügyeleti szerveinek. Ezzel párhuzamosan a könyvtári öngazgatás rendszerének kiépítése jelentheti azt az erőt, amely meggátolja az egyes könyvtárak teljes izolációját.

4. E gyors, változásokkal teli, válságos szakaszban létfontosságú a rugalmas könyvtárpolitikai koncepció. Ennek kidolgozását nem szabad tovább halogatni. Az itt, most leírtak alapját képezhetik ennek.

5. A nyilvános könyvtári ellátást nyújtó nemzeti közművelődési, felsőoktatási és országos szakkönyvtárak, valamint a szakirodalmi tájékoztatások intézményei és szervezetei közötti kapcsolatokat tovább kell erősíteni, s közös fejlesztési programokat, kooperációs vállalkozásokat kell tervbe venni.

6. A könyvtáraknak maguknak is mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a társadalomnak a róluk alkotott képe kedvező irányban változzék. Ez a feladat számos összetevőből áll: elsőként a színvonalas szolgáltatást kell megszervezni, valamint a társadalom poli-

तिकai, gazdasági, kulturális, vallási szervezeteivel és intézményeivel kapcsolatokat kiépíteni.

7. Talán nem túlzás azt állítani, hogy valamennyi könyvtári jogszabály elavult: az általuk tükrözött társadalmi viszonyrendszer mára teljességgel megváltozott. Ezért sürgősen hozza kell látni az új alaptörvények előkészítéséhez: az információtörvényhez és a könyvtári törvényhez.

Fontosnak tartjuk, hogy az oktatási, illetve a felsőoktatási törvényben is helyet kapjanak az intézményi könyvtárak kérdései!

8. Ösztönözni kell a kereskedelmet, hogy a könyvtárak dokumentumokkal és felszereléssel történő ellátását oly módon szervezzék meg, hogy az megfelelően igazodjék a könyvtári feladatokhoz.

9. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium a szakmai érdekképviselő véleménye alapján ágazatközi egyeztetéssel képviselje a könyvtárügyet a kormányzatban.

A minisztérium és a szakmai érdekképviselői szervek együttműködéséhez szükségesnek tartjuk, hogy a tárca biztosítsa a folyamatos információt a könyvtárakat érintő kezdeményezésekről, a döntéselőkészítést igénylő kérdésekről. A könyvtári érdekképviselői szervek – előzetes megállapodás alapján – vállalják a gyors és hatékony együttműködést.

10. Mind a szolgáltatási színvonal, mind az öngazgatás első és legfőbb feltétele a *szakképzett munkaerő*. Az állami könyvtárpolitikának ezért elsőbbségben kell részesítenie a képzési és továbbképzési programokat. Ennek során ragaszkodni kell az iskolarendszer keretében

folyó szakképzéshez, s csak a nem könyvtárosi (technikusi) munkakörökre való felkészítés folyhat az egyes könyvtárak által szervezett tanfolyamokon.

11. Számolni kell azzal, hogy több könyvtár léte kérdésessé válhat a közeljövőben. Ezért a kisebb helyi önkormányzatok számára fokozott jelentősége a nagyobb közművelődési könyvtárak körül kialakult, illetve kialakítandó „ellátórendszerek”-hez való csatlakozásnak (így viszonylag kisebb anyagi ráfordítással tudnak színvonalas könyvtári ellátást nyújtani közönségüknek). A közművelődési könyvtárak által működtetett ellátórendszerekhez való csatlakozást lehetővé kell tenni – az egyéb típusú (pl. iskolai) könyvtárak számára is – természetesen térítés ellenében.

1990. november hó

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége

Helyreigazítás

Az 1989. évi eseménynaptár szövegében maradt néhány sajtóhiba. A pontos közlés hitele érdekében az alábbiakban helyesbítjük ezeket az adatokat:

Az 1990/10. számban:

Április 18. 115 m² helyett: **118 m²-es olvasóteremmel...**

Május 24. Az Iskolai Könyvtári Kollégium az OPKM-ben tartott ülésén a megváltozott körülmények miatt kimondta saját feloszlását azzal, hogy az önkormányzatok kialakulása **után** újjá fogja ...

Az 1990/11. számban:

December 4–8. Baranya, Szolnok és Zala megye neve feleslegesen szerepel zárójelben.

A hibákért olvasóink szíves elnézését kérjük. (*A szerk.*)

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1990. december 18-án tartotta meg küldöttközgyűlését az Országos Széchényi Könyvtár tanácstermében. A küldöttek a leköszönő vezetőség beszámolóját hallgatták meg, intenzív vitát folytattak a hogyan, merre tovább problémáiról, majd sor került az összejövetel tulajdonképpeni céljára, az MKE új elnökének, elnökségének, vezető tisztségviselőinek megválasztására. A gondosan előkészített választás eredményeképp a szavazásra jogosultak *dr. Horváth Tibort*, az irodalomtudomány (informatika) kandidátusát, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgató-helyettesét választották meg az MKE elnökének. Az elnökség tagjai: *Ambrus Zoltán, Bátonyi Béláné, Fülöp Géza, Nagy Attila, Ottovay László, Papp István és Poprády Géza.* (Az elnökség póttagjai *Biczák Péter* és *Celler Zsuzsanna* lettek.)

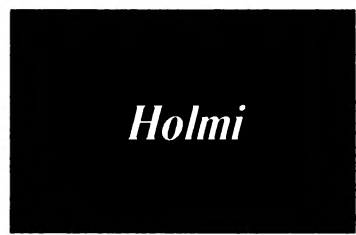
Az új elnök mindenekelőtt meleg szavakkal mondott köszönetet a leköszönt vezetőség munkájáért, külön kiemelve *dr. Billédi Ferencné* elnök érdemeit, majd saját elképzeléseit vázolta a közeli és a távolabbi jövő legfontosabb feladatairól, az MKE munkájának megújításáról.

A nagyfontosságú eseményről a *Könyvtáros* ezúttal csak rövid hírből számol be, később bővebben visszatér az esemény részletes bemutatására, értékelésére és kommentálására. Közeli terveink közt szerepel *dr. Billédi Ferencné* „megszólaltatása” is, pályájának, sokéves elnöki munkájának bemutatása, valamint *dr. Horváth Tibor* „programjának”, terveinek görcső alá vétele. Mintegy zárójelben jegyezzük meg, hogy *Horváth Tibor* a *Könyvtáros* tanácsadó testületének tagja, remélhető, hogy emiatt is jobban, alaposabban és naprakészebben számolhatunk majd be a jövőben a Magyar Könyvtárosok Egyesületének munkájáról.

A TÉKA Könyvértékesítő és Könyvtárellátó Vállalat több korábbi akciójának folytatásaként újabb 1 millió forint értékű könyvajándékot juttatott el a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségnek.

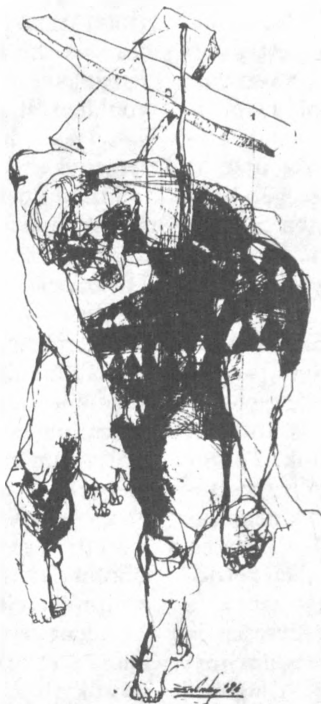
Az impozáns könyvmennyiséget a Kárpátaljai Kör, az Országos Idegennyelvű Könyvtár és a határmenti (magyarországi) könyvtárak közvetítették a címzetthez.

Mind Csurgó, mind a somogyi iskolák állapota általában véve *Csokonai Vitéz Mihály* versei révén híresültek el. Hogy a költői helyzetjelentések és jóvendőlések mennyire bizonyultak pontosnak, illetve profetikusknak, arról a szakirodalom és a szaksajtó (így a *Könyvtáros* is) számos alkalommal beszámolt. Lapunk az elmúlt hónapokban több alkalommal is bővegesen írt az iskolai könyvtárakról, az újabb alapítású (és remek) gimnáziumi könyvtári létesítményekről csakúgy (lásd pl. a *Könyvtáros* legutóbbi számát), mint a muzeális értékű iskolai könyvtári gyűjteményekről, azok felméréséről, a róluk szóló legújabb szakirodalomról, a terület súlyos gondjairól és kiváló eredményeiről. Ezúttal a csurgói gimnázium muzeális értékű, és értékének megfelelően kezelt, gondozott, feltárt könyvtá-

ráról hozunk néhány fotót. E képes információk nyilván nem csak a muzeális iskolai könyvtárak szakértői számára lesznek, lehetnek beszélgetések. Jó lenne azonban, ha a csurgóiak (valamint a hasonló gyűjteményekkel rendelkezők) olyanféle alapos beszámolókkal is segítenék a terület problémáinak alaposabb és szélesebb körű megismerését, mint – mondjuk – a kunszentmiklósiak, akiknek páratlan értékű gimnáziumi könyvtáráról, annak „élővé” tételéről, a mai tanítási problémák megoldásában vitt szerepéről a könyvtár tudós tanár-könyvtárosa oly alaposan számolt be az MKE tavalyi, székesfehérvári vándorgyűlésén (lásd *Könyvtáros*, 1990/10. szám).

Az In memoriam Új Média és Pedagógiai Technológia címet kellett volna viselnie *Kolozs Barnabásné* remek recenziójának, amelyet a *Könyvtáros* tavalyi 10-es száma közölt. A recenzió megszületése és megjelenése közt eltelt hosszú időben ugyanis megszünt a *Pedagógiai Technológia* című folyóirat, amelybe 1987 tavaszán olvadt bele az *Új Média*. *Géczi János*, a *Pedagógiai Technológia* szerkesztője a lap 1989. évi 4–5-ös számában, *Búcsú* című cikkében így ír: „Az Országos Oktatástechnikai Központ 1989-ben háttérintézményből vállalatá alakult. Helyezte nem engedi meg, hogy anyagi hasznót nem hozó vállalkozásokba fektesse tőkét. Igyekszik erőit koncentrálni, s eközben kénytelen néhány hadállását földadni: így a *Pedagógiai Technológia* – az elmúlt száz év több tucatnyi megszünt pedagógiai folyóiratahoz hasonlóan – a sajtó- és pedagógiatörténetbe került.” A recenzió késői megjelentetését, kivált azonban a kiváló lap megszűnését végtelenül sajnáljuk.

56 és az utolsó sztrájk az Országos Széchényi Könyvtárban

A visszaemlékezések korát éljük. Sok nagy és hősi tett emléke elevenedik meg napjainkban. Sok legendába bújtatott igazság tisztázódik, s bizony sok legenda születik. Mert manapság – hála Istennek – érdemes ötvenhatosnak lenni. Végre! E rövid emlékezésben nem nagy, sorsfordító eseményt elevenítek meg, hanem a csendesen helytálló kisembereknek állítok emléket. Mert nélkülük nincsenek nagy történelmi tettek, és ha ők nem lettek volna (és nem lennének), akkor hamisan csengenének a mai 56-os reneszánsz kórusának hangjai is.

Az Országos Széchényi Könyvtár természetesen nem játszott olyan és akkora szerepet a forradalom előkészítésében, a forradalomban és az utóvédharcokban, mint az Írószövetség, a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa vagy a Nagybudapesti Központi Munkástanács, de 56 minden fázisában megtette, ami elvárható volt tőle. *Nagy Imre*, az 53-as miniszterelnök reformszelleme behatolt a könyvtár életébe is, de még jelentősebb az a körülmény, hogy *Nagy Imre* félreállítása után is megszólaltak a változás szükségességét hangoztató elemek, s ezzel, megbontva a helyi pártszervezet egységét, alkalmassá tették a könyvtár társadalmát a forradalom eszméinek, majd tényeinek elfogadására.

Volt, aki az írók és művészek memorandum (1955) mellett emelt szót, voltak, akik a XX. kongresszus után nemcsak Rajkék rehabilitálását, *Nagy Imre* visszahívását is követelték, sőt számon kérték munkatársunk, *Tárkányi Gyula* (az „Animal farm” illegális fordítója) ávós elhurcolását is. Az előző évek némaságát félretéve, önfeledt nyíltsággal – minden félelem nélkül – vitattuk meg a politikai kérdéseket. Az OSZK munkatársait tehát nem érte váratlanul október 23. A nagy tüntetésen is részt vettek, október 29-én pedig megalakították a könyvtár nemzeti bizottságát. A tagokat

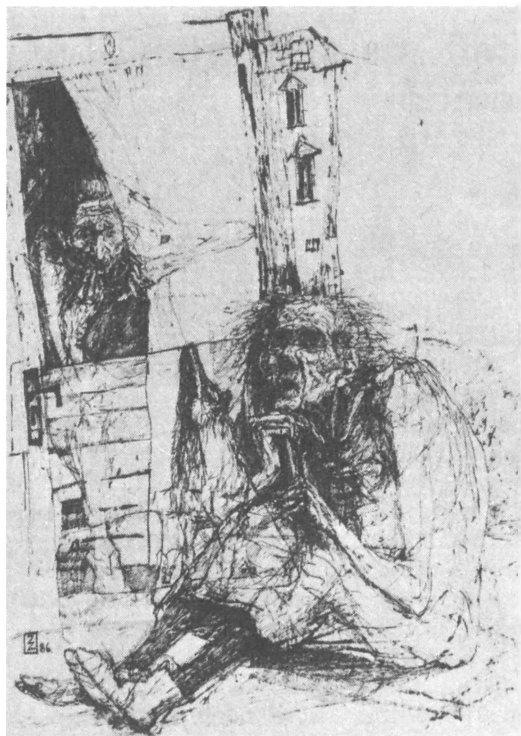
végül is titkos szavazással választották meg a harcok csillapodása után összegyűltek. Mind a gyűlés, mind a nemzeti bizottság nagyfokú önmérsékletéről és politikai érettségéről tett tanúbizonyságot. Legfőbb feladatának a könyvtár nemzeti kincset jelentő állományának megővését tekintette. Még az ideiglenes nemzeti bizottság huszonnégy órás ügyeletet szervezett a férfi munkatársakból. A legnehezebb napokban, a november 4-i szovjet orvttámadás idején *Dörnyei Sándor* és *Fazekas László* „tartotta a frontot”. Jelentős részben az ő érdemük, hogy legnagyobb kincseink (pl. a corvinák) hiánytalanul és épségben megmaradtak.

A második szovjet beavatkozás után a helyzet alaposan megváltozott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szocializmus megreformálása, „megjavítása” nem lehetséges, mert ezt éppen a szocializmus hivatalos erői nem engedik meg. Eszünkkel mindent világosan láttunk, de szívünkben élt a költő szava: „az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért”. Ezért olvastuk reménykedve a Bibó-tervezetet, a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsának körleveleit, a Munkástanács röplapjait, majd a Nehru indiai miniszterelnök külön megbízottjának, *K. P. S. Menon*nak átadott memorandum szövegét. Közben – természetesen – részt vettünk a novemberi sztrájkokban. A sztrájkot azonban sajtóosan értelmeztük: demonstrative vállaltuk a sztrájkot mint a politikai tiltakozás eszközt, de közben elvégeztünk minden olyan munkát, ami véleményünk szerint az állomány védelmét jelentette. Tehát az Országos Széchényi Könyvtárat olyan kulturális „közüzemnek” tekintettük, melynek tevékenysége – annak legalábbis egy része – nem szűnhet meg a magyar kulturális élet jövőjének károsodása nélkül. Mindent csináltunk, csak éppen a könyvtárat nem nyitottuk meg, mert a nyilvános működés a konszolidáció jele lett volna.

Felkészültünk a november 23-i néma tüntetésre is: e napon délután 2 és 3 óra között nem hagyta el senki a könyvtár épületét, de ezt tette mindenki: a főváros utcái teljesen elnéptelenedtek. Még a *Népszabadság* is e szavakkal fordult olvasóihoz e napon: „Emlékezzünk a mai napon rájuk – a hősökre –, akik egy hónapja minden becsületes magyar akaratát együvé fogva, életüket tették rá, hogy meghallja végre a világ: a magyar népnek elege volt a Rákosi-Gerő-féle uralomból...” Még a pufajkások sem merészkedtek ki az utcára. Csodálatos volt látni a letiport nép erejét!

Olvastuk az illegálisan még december elején is megjelenő ÉLŰNK 6. számában: „Magyar anyák! Magyar lányok, asszonyok! Most rajtatok a sor!” Így kezdődött a felhívás a magyar nők tüntetésére a november 4-i szovjet lerohanás hófordulója alkalmából. Természetesen kolléganőink egy csoportja is fölvonult a főváros asszonyaival, leányaival a Hősök terére.

Aztán december 5-én a forradalmi munkásparaszti kormány elrendelte a forradalmi bizottságok megszüntetését. Az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti bizottsága is megszüntette formális működését. Tagjai azonban ott dolgoztak a könyvtár munkatársai között.

Már pusztá jelenlétükkel is hatottak, nem volt rá szükség, hogy illegálisan ülésezzenek, anélkül is egyformán gondolkoztak, egyformán cselekedtek. A lényeg: a könyvtári feldolgozó munka végzése, de a nyitvatartás szabotálása. Közben a Kádár-rezsim egyre keményebb lett: a betiltások, a letartóztatások után már csak a nyílt, most már gyilkos terror volt hátra. December 8-án Marosán kijelentette: „Most már lövünk!” Ezúttal igazat mondott, megkezdődött a pufajkások és a megszálló hadsereg összehangolt akciósorozata: vérengzés Salgótarjánban, Miskolcon, Egerben, hogy csak a legismertebbeket említsen. A salgótarjáni tömeggyilkosság hírére negyvennyolc óras sztrájkot hirdetett a Nagybudapesti Munkástanács december 11–12-ére.

Az OSZK-ba is eljutott a felhívás. Közben azonban megkaptuk a minisztérium utasítását, mely szerint ezután nem szabad kifizetni a sztrájk idejére a résztvevők bérét. Akkor az olvasószolgálat vezetője voltam. Húsznál többen dolgoztak az osztályon. Hozzáam tartozott a könyvraktár és a két könyvolvasó, a tájékoztatószolgálat és a könyvtárközi kölcsönzés. Munkatársaim fele raktári dolgozó volt, fele pedig értelmiségi munkát végzett. Senki sem volt túlfizetve. Nem kívántam hát, hogy amúgy is megélhetési gondokkal küzdő társaim anyagi áldozatot hozzanak, hiszen a demonstráción túl vajmi kevés eredménnyel kecsegtetett az egész akció. Ráadásul a sztrájkolók bérenek levonása lehetővé tette nyilvántartásba vételüket. Tehát a részvétel a későbbi megtorlás veszélyét is magában hordozta. Összehívtam hát munkatársaimat. Ismertettem velük a sztrájk okait, időpontját, de közöltem a részvétel következményeit is. Bejelentettem, hogy a magam részéről részt veszek a munkabeszüntetésben, de az eddigi gyakorlatnak megfelelően a könyvtári belső munkát folytatom, viszont a két napra járó munkabért nem fogom felvenni. Megmondtam, hogy a legtermészetesebb dolognak tartom, hogy – főleg a kis fizetésű kollégák – nem sztrájkolnak, de azt is megértem, ha valaki a következményektől tartva maradt ki az akcióból. Gondolják meg hát jól, mielőtt döntenének.

Életem legszebb esztendeje 1956 volt. Ez a csodálatos év sok csodálatos élménnyel ajándékozott meg. Egyik legnagyobb ajándéka munkatársaim reagálása volt. Nem tudok mást mondani, mint az elcsépeltté vált szólamot, ami azonban ez esetben igaz tartalmat hordoz: munkatársaim egy emberként álltak mögém,

az egész osztály vállalta a sztrájkot! Senkit sem tudtam lebeszélni az áldozatvállalásról. Rendhagyónak szokták mondani az ilyesmit: agitálás helyett lebeszélést. Ez azonban nem volt rendhagyó, összhangban volt 56 csodálatos belső rendjével. Álljon itt legalább néhányuk neve: *Bősze József, Lopusán József, Mirki György, Linczényi Adorjáné, Szabó János, Szász Magda, Hajmási Sándorné, Albert Gábor, Hankiss Elemér, Papp Istvánné.* (A többiek neve a gyarló emlékezet hibájából feledésbe merült. Ne haragudjanak érte!)

Ez volt az utolsó sztrájk. Utána – a letartóztatások és a fokozódó terror következtében – nem volt, aki sztrájkot hirdessen, de a kádári „konzolidáció” idején résztvevő sem igen akadt volna. Meg tán szükség sem volt rá. A szovjet tankok nyomán a közéletbe visszatért elvtársak hatalma korlátlan volt, a sajtót, a rádiót teljesen a kezükben tartották: azt hazudtak, amit akartak. Kiterjesztették hatalmukat a kultúra egész területére. De még ilyen körülmények között is, november 4-től, öt nap híján öt hónapra volt szükségük, hogy az Or-

szágos Széchényi Könyvtárban is teljesen átvegyék a hatalmat.

1957 márciusának közepe táján felmentették *Varjas Béla* főigazgatót, és miniszteri biztost neveztek ki a helyére. Varjas ugyanis nem volt hajlandó senkit sem elbocsátani politikai okokból. Megtette ezt a miniszteri biztos: március 29-én néhányunknak, főleg a nemzeti bizottság tagjainak fölmondott. Igen megtisztelő számunkra, hogy távozásunkig a magyar bolsevikok pártja, az MSZMP helyi alapszervezete a személyzetis lakásán, „illegalitásban” működött. Csak kiüzetésünk után merészkedtek elő.

Az MSZMP évtizedeken át ránehezedett a magyar társadalomra és a magyar szellemre. De még a legsötétebb évtizedekben sem tagadtuk meg 56-ot. 56-os társaimhoz hasonlóan éltem én is – Adyval szólva – mint „mag, hó alatt”, abban a szilárd meggyőződésben, hogy „Kell még Tegnapról hív tanu / S kell talán az én hadi-sarcom, / Hogy drága mementóként / Főlemeljem arcom / Egy új emberű új világ-ra.”

Török Bálint

Szemelvények az Eszmélet című „ős-szamizdat”-ból, 1956 decemberéből

Emberek a kapu alatt

November 23-án, amikor közelgett a néma tüntetés órája, valahogy kinnszorultam az utcán. Riadtan keringtem a Nemzeti Színház körül; már mindent zárva találtam, a szállásom pedig elérhetetlenül messze volt. Szemlátomást fogyott az utca népe, mintha a föld nyelte volna el sorban az embereket. Szép s félelmetes látvány volt az elnémuló város: szép, mert ily fegyelemmel még nem találkoztam; félelmetes, mert én mindig így képzeltem el az ítélet napját: komor, szürke égbolt, csend, és ember nélküli utcák. Szaladtam, megtorpan- tam, majd újra szaladtam: nem maradhatok kint, nem maradhatok kint – motyogtam esze- lősen. Már egyetlen lélek sem járt az utcán.

– Húzódjon be ide, szakikám – szólt rám valaki a kapualjból.

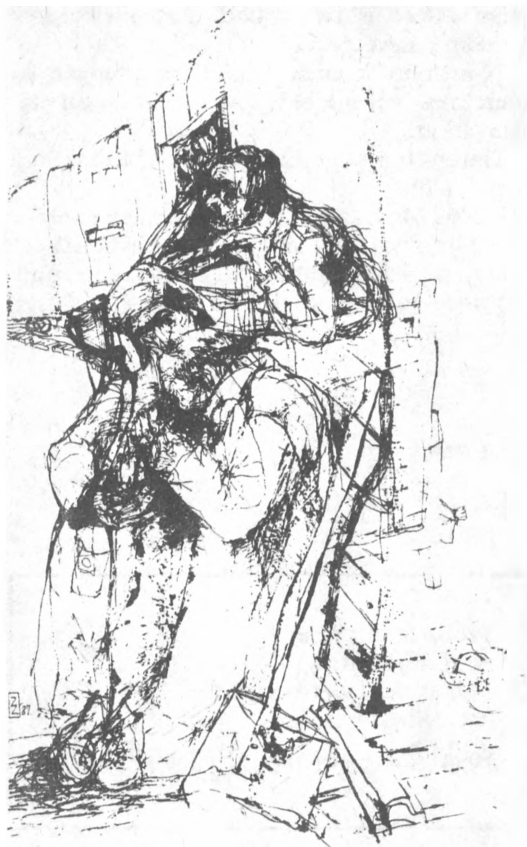
Meglobbant bennem az öröm és úgy csapódtam oda az emberek közé, mintha nagy bajból menekedtem volna meg. Pontosan két óra volt. Hát kezdődik?

Tíz-tizenöt ember szorongott velem a nagy bérházkapu alatt, jobbadán férfiak s egymás válla fölött leskelődtek ki az utcára.

– Egy lélek se – mondta az ember, aki engem is megszólított.

– Egyetlen egy se.

Mintha ittasak lettek volna, fénylett a szemük, büszkén is, álmélkodón is. Minden szem

találkozott önnön másával, amint egymás felé fordultak az arcok.

– Csakugyan nem jár senki? – kérdezte egy öregasszony, beljebb, a kapu mélyéről.

– Senki.

– No, ezt már megnézem magam is...

Kidugta a fejét az utcára, elnézett jobbra, majd balra s jóságos, öreg arca hirtelen elváltozott.

– Istenem, istenem – susogta, igen halkán, miközben visszahúzódott. – Édes jó istenem.

A Nemzeti Színház körül tankok állottak mereven, ágyúcsöveik kitartóan szemeztek az ablakokkal. A katonák ide-oda járkáltak a tankok mellett, lövésre tartott fegyverrel.

– Báméskodtok, báméskodtok? – dűnyögte valaki mellettem.

– Csodálkoznak, hogy hová lett a jónép – szólt a másik, egy szakállas.

– Tudják ezek, ne féljen.

– Hát akkor minek izgulnak annyira? Úgy fogják azt a mandolint, mintha hozzánőtt volna a kezük.

A tankmotorok fojtottan dohogtak, faruk köpködté a füstöt.

– Hallják? Készen vannak ezek! Ha valami balhé tör ki, egy perc és...

– Egyetlen ember sincs az utcán. Édes istenem – mondta hátul az öregasszony.

Most két teherautó jött a Belváros felől, és sebesen elkanyarodtak a New York irányába. Magyar katonák, rendőrök voltak rajta. Ordítózás hallatszott a negyedik kapualj tájékáról.

– Nektek nem szól a szilencium?

– Csibészek!

Az oroszok izgatottan topogtak, leskelődtek, a láрма őket is megbolygatta. Mintegy húsz méterre voltak tőlünk, akik ott szorongtunk a kapu alatt, de ebben a kurta húsz méterben benne volt a Budapest–Moszkva közötti távolság is. Oroszok, magyarok, néztük egymást. Fél három volt.

Nehéz csend terült a városra, mintha a házak az egész égboltozat súlyát tartanák. Ködött az eső, finoman, a katonák áztak a tankok körül.

Háromnegyed.

Félelmesen, dacosan üres volt az utca. A betört ablakok, meg a falakon ásító, ágyúverte lyukak értelmes szemmel néztek le ránk. Álltunk a kapuban, tizenöt idegen.

– Hát így is lehet harcolni.

– Hol így, hol úgy – mondta egy fiatalember mosolyogva. – Csak nem kell abbahagyni.

– Hej – legyintett a szakállas –, ki tudja, van-e értelme. Ez az egy óra is... Szép, szép, de mi haszna. Ettől még nem mennek ki.

– Nem, de látnak bennünket. Érti? Látják, hogy vagyunk.

Most elnyújtott, mély kiáltás szállt felénk valamelyik közeli kapualjból.

– Három előtt öt perccel kezdjék el a Himnuszt! Add tovább!

Csoportunk egyik tagja, egy köpcös, negyvenes férfi kijebb lépett, de a szakállas megfogta a karját.

– Ne. Hátha idelőnek.

Amaz lerázta magáról a kezét s tölcsért formált a szája elé.

– Három előtt öt perccel kezdjék el a Himnuszt! Hahó! Add tovább!

Fülettünk s nemsokára hallani lehetett, hogy egy jótorkú ember csakugyan továbbadja.

Az oroszok nyugtalanul forgatták a fejüket. Mi is izgatottan topogtunk, akinek órája volt, minduntalan nézegette.

– Kezdjük el.

A köpcös megköszörülte a torkát, teleszívta magát levegővel. De az első hangokat túl magasan fogta.

– Segítsen valaki.

A fiatalember is köhintett s elkezdtek. Utánuk a többiek.

„Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel...”

Az oroszok először sóbálvánnyá meredve álltak, s úgy markolták a géppisztolyt, hogy

talán a leve is facsarodott. Aztán elkezdtek járkálni s nevetgélni.

Nőtt, nőtt az ének ereje, mint a tenger, ha szerelmes belé a Hold; majd méltósággal aláhanyatlott.

Három óra volt. Az emberek tódultak ki a kapuk alól.

– No? Most aztán mi lesz? – kérdezte valaki.

– Most kezdődik az igazi munkásmozgalom – mondta a fiatalember. Meglepődve néztünk rá: fiatal volt és mosolygott.

Szóba se állj vele...

Visong neki is tán otthon gyereke,
s bóbiskol főkabajszú atyja,
a gabonaszárt is tán megsimogatja –
itt szóba se állj vele!

Szóba se állj vele,
mert árulás itt a szó –
otthon lehet a becsület embere,
itt: gyilkos, elnyomó!

Parancsra jött?
Semmiről sem tehet?
Lehet.

De te
iszonyú bűnt veszel magadra,
ha csak egy pillanatra
szóbaállsz vele.

Úlj le házad elé a padra,
sétálj az utcán, húzódj a kapualjba,
az emberek felé fordítsad arcod –
de gyűlölet
kapassa félre fejed,
ha őt megpillantod.

Hagyjad, hadd lássa,
milyen is arcod rándulása:
az őszinte undor moccanásai.
Lezárt szádnak, behunyt szemednek
is meg kell tanulni vallani.

Másként tán vig cimborák lehetnétek,
de most halálos vétek
ha ránevetsz –

Szóba se állj vele,
mert árulás itt a szó –
otthon tán lehet becsülete,
itt: gyilkos elnyomó!

1956. november 8–9.

Magyar könyvtárak a Felvidéken (1919–1989)

Csehszlovák Köztársaság

„A Felvidéken és Erdélyben, az elszakított országrészekben élt egy értelmiség, amelynek számára – a trianoni évtizedekben, kisebbségi sorsban – a jó magyar könyv életigény volt” – jegyezte föl emlékezéseiben *Márai Sándor* a „kassai polgár”. Kisebbségtudományi evidencia nyomán bátran hozzátehetjük, hogy kisebbségi létkörülmények között a társadalom széles rétegeiben fölértékelődik az anyanyelvi művelődés. Így történt ez a Felvidéken is, ahol 1918–19 fordulóján már-már a szakrális szférába emelkedett a magyar nyelvű olvasnivaló eszmei jelentősége. Különösképp megnövekedett a könyvtárak fontossága, hiszen a talajt és egzisztenciát vesztett magyar tömegek gyors elszegényedésük következtében keveset áldozhattak könyvvásárlásra, ugyanakkor a néhány koronás beiratkozási díj elérhetővé tette az „életigénynek” számító könyvet.

*

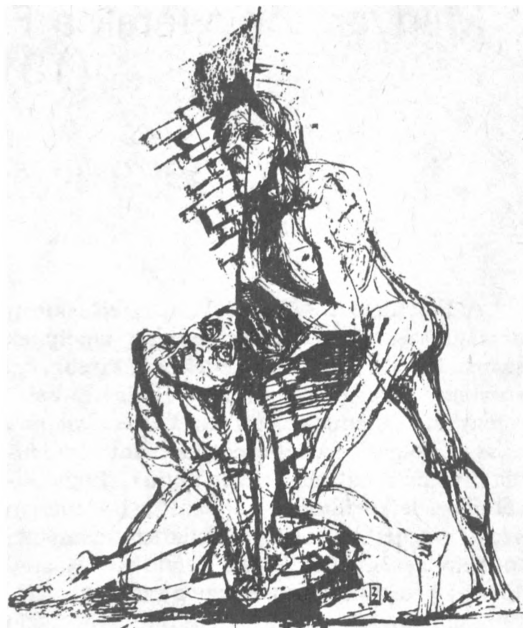
Az államfordulat, azaz a Felvidék Csehszlovákiához csatolása a magyar könyvtárügyben nem okozott nagy törést, a meglevő könyvtárak lényegében folyamatosan működhettek. Annyi szigorítás azért történt, hogy jó néhány esztendeig megtiltották a magyarországi könyvbehozatalt, így vélve megakadályozni az irredenta tartalmú művek beáramlását. A közművelődési könyvtár fontosságát az újonnan alakuló és gyorsan berendezkedő polgári demokratikus Csehszlovák Köztársaság is fölismerete, hiszen a prágai nemzetgyűlés már 1919. július 22-én megalkotta a közkönyvtárak létesítéséről szóló 430. számú törvényt. Első cikkelye kimondta, hogy a lakosság műveltségének elmélyítése, kiegészítése céljából a községek „igazi belső értékkel bíró, tanító, képző és mulattató műveket felölelő nyilvános könyvtárakat rendezzenek be”. Mindjárt a második

cikkely rendelkezett a nemzetiségek könyvtáiról: „A nemzeti kisebbségekkel bíró politikai községekben akkor, ha a kisebbség a legutolsó népszámlálásnál legalább 400 személyt tett ki, illetőleg, ha a községben nyilvános kisebbségi iskola van, a kisebbség számára külön könyvtár, vagy az általános könyvtáron belül kisebbségi osztály állítandó fel.” Európai színvonalú, méltányos normát szabott a törvény, csak épp az történt vele, ami Csehszlovákia megannyi más kisebbségi tárgyú szabályrendeletével: nem tartották be. A masaryki polgári demokrácia – mai szemmel tekintve is – számos vonzó rendelkezést hozott, ám ezeket a felvidéki országrészekben rendszeresen elszabotálták. Papíron maradt az 1919. évi 430-as törvény is, mert amíg az ún. történelmi országrészekben (Cseh- és Morvaországban már 1920-ban hozzáálltak a megvalósításához, addig a Felvidéken és Kárpátalján (akkori szóhasználat: Szlovenszkon és Ruszinszkon) csak 1925 után kezdődött meg a könyvtári hálózat fejlesztése. Ebben az időszakban 727 olyan város és falu volt, ahol a törvény értelmében jogosult lett volna magyar könyvtárat fölláttatni, valójában azonban csak 550 működött. 1935-ben közelítette meg számuk a kívánatos és indokolt mértéket, ebben az esztendőben 634 magyar könyvtár vagy könyvtári osztály létezett (a továbbiakban az erre vonatkozó adatokat idézem, ugyanis átmeneti növekedés ellenére lényegében ez a szám állandósult 1938-ig). Az összehasonlítás kedvéért érdemes egy pillantást vetni a cseh, illetőleg a német és lengyel települések könyvtári ellátottságát mutató köztársasági adatokra Csehszlovákiában. Morvaországban és Sziléziában a 12 957 cseh lakosságú helységből 12 002-ben működött cseh állományú könyvtár; a 3602 minimálisan 400 lelket számláló német település közül 3139-ben volt német állományú is tartalmazó

közgyűjtemény; míg ugyanez a mutató a lengyeltség esetében: 76 község – 61 könyvtár.

Maradjunk azonban a Felvidéken és a 634 magyar könyvtárnál. Ezek összesen 104 ezer kötetet számláltak, amelyet 39 ezer olvasó forgatott; az egy évre jutó kölcsönzések száma meghaladta a 259 ezret. A harmincas évek végére a mutatók javultak, a könyvállomány 183 ezerre rúgott, a kölcsönzések száma 342 ezer fölé emelkedett. A korabeli elemző statisztika nem restellte összevetni ezeket az adatokat a szlovákságéval, s arra a megállapításra jutott, hogy nincs okunk szégyenkezni: a magyar olvasók nem maradtak el a többségi nemzet tagjaitól, noha azoknak nagyjából ötször annyi könyvtár állt a rendelkezésükre. Ilyen tekintetben érdemes megvizsgálni például Kassa város közkönyvtárának forgalmi mutatóit. A könyvtár rendszeres látogatóinak nyolcvan százaléka magyar volt 1932-ben, noha a hivatalos statisztika szerint a lakosságnak csupán 18 százalékát képezte a kisebbség. A kölcsönzött könyveknek mintegy a fele volt magyar nyelvű. S akkor még nem szóltunk arról az olvasóforgalomról, amely a város magyar egyesületeinek (Kazinczy Társaság, Kassai Polgári Társaság, Kassai Társaság, Keresztény Társadalmi Kör, Katolikus Olvasókör stb.) könyvtáraiban zajlott.

A Felvidéken egy magyar olvasóra – ismét csak a harmincas évek derekán – nagyjából három könyv jutott, amit egy esztendőben hétszer kölcsönöztek ki. Ez a forgási sebesség meglehetősen nagy olvasási kedvet mutat. Ráadásul ilyen kevés könyvre ilyen magas kölcsönzésszám egyik nemzetiség esetében sem fordult elő. Például az egy német anyanyelvű olvasóra jutó tíz könyvből esztendőnként nyolcat olvastak el. Az efféle adatok nemcsak a buzgó olvasási kedvre utalnak, de a magyar könyvtárügy nyomorúságára is. A kedvezőtlen országos összehasonlító adatok ellenére éppen a könyvtár volt a kisebbségi művelődés legdinamikusabban fejlődő ágazata. A gazdasági világválságot követő két esztendőben, 1933–1935 között a magyar könyvállomány 17 ezernél több kötetrel gyarapodott, s a kölcsönzések száma 6 százalékkal emelkedett. A korabeli kisebbségi sajtóban hangot kapott szakmai vélekedés mégis elégedetlenségét ismételte. A cikkek szerzői azt elismerték, hogy a 634 könyvtár lényegében kielégíti a magyar olvasók igényeit, újabbak alapítását mindenáron szorgalmazni nem is célszerű; a mintegy 40

ezres olvasói létszámot viszont egyhangúlag kevesellették. Legfőbb célként azt jelölték meg, hogy az állományt és használóik számát kell ütemesebben növelni. Abban sem volt közöttük jelentős nézetkülönbség, hogy az állomány alapos „tisztogatásra” szorul, ám hogy ez megvalósulhasson, ahhoz mindenekelőtt sok-sok, szakmáját szerető, hivatását komolyan megélt könyvtárosra lett volna szükség. A tudósító, *Farkas István* egy helyütt így írt: „Sok helyen csupa vallásos könyvet kérnek, sok helyen még ma is detektívregények képezik a hivatalos községi könyvtár zömét, sok helyen azonban, ahol a könyvtárügyet hozzáértő emberek irányítják, lassan tisztul az ízlés, mert megtisztítják a könyvtárakat is. Milyen pompás könyvtára van például Lévának, Rimaszombatnak, Kassának, Komáromnak... És milyen groteszk volt látnom egy nagyközségi könyvtárosát, aki bement a könyvesboltba, s mivel a költségvetés ezeregynéhány koronát mutatott ki a könyvtár javára, minden vászonba kötött könyvet megvett, mert mint mondta: ezeket kímélik az olvasók”. Az idézet több tény is dokumentál. Mindenekelőtt a szakképzett magyar könyvtárosok hiányát, valamint a könyvtár anyagi függőségét a helyi képviselőtestület, valamint az állam jóindulatától. A könyvtárügy helyzetét a kisebbségi kultúrpolitika vezetői számos fórumon és csaknem

Szlovák Állam

folyamatosan panaszolták, mintegy részeként a konzervatív magyar ellenzéki pártok jellemző sérelmi politikájának. Miután sok jót nem remélhettek felülről, az az ésszerű álláspont alakult ki, hogy a problémák önszerveződéssel oldhatók meg. (Zárójelben ugyan, de érdemes megjegyezni, hogy ha a polgári demokratikus köztársaság nem is kedvezményezte a kisebbségi kultúrát, azért széles lehetőségeket, tág törvényes kereteket adott a különböző célú egyesületeknek; ha nem is serkentette, biztosította működésük feltételeit.) A könyvtárosok is létrehozták tehát a maguk szervezetét, az *Országos Magyar Könyvtárszövetséget*. Az egyesületet voltaképp az az igény hívta életre, hogy a községi önkormányzatoktól függő, állami támogatásból csekély mértékben részesülő, egymással semmilyen hivatalos kapcsolatban nem álló 634 könyvtár bizonyos kérdésekben egységesen léphessen föl. A szövetség mégsem volt kizárólag szakmai szervezet, mivel nem csupán a magyar könyvtárosokat tömörítette, hanem a községi könyvtártanácsok tagjait, sőt az olvasókat is, ily módon afféle könyvbarát kör szerepét töltötte be. Munkájában az előbbieken kívül részt vett az országos kiterjedésű nemzetiségi művelődési szerv, a Szlovéniai Magyar Kultúregyesület, valamint a Masaryk elnök egymillió koronás ajándékából alapított kisebbségi tudományos akadémia, a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság. A szövetség a következő feladatokat tűzte maga elé: „a könyvtártörvény alapján még létesítendő könyvtárak megszervezése; a könyvtárak részére alkalmas könyvek ajánlása, ezeknek ismertetése a szövetség által kiadott Könyvtári Szemle útján; a könyvbeporzás egységesítése. A magyar belföldi írók könyveinek, lapjainak, folyóiratainak propagálása s elhelyezése a könyvtárakban; a könyvkiadás támogatása és a magyar irodalmi termékek terjesztése a magyar olvasók között.” Mindezekon felül az Országos Magyar Könyvtárszövetség könyvpropagandát végzett, könyvtáros szaktanfolyamokat szervezett, ellátta a könyvtárosok érdekvédelmét, könyvjutalomban részesítette a legszorgalmasabb olvasókat, vezette a könyvtári statisztikákat – ilyenformán egységben tartva a magyar könyvtári hálózatot. Külső kapcsolatokat is ápolt a szövetség a hasonló cseh, szlovák és német szakmai szervezetekkel, és például kísérletet tett az értékes cseh, szlovák, német irodalmi alkotások magyar fordításainak elősegítésére.

A történelemből ismert, hogy az 1918 októberében megalakult Csehszlovák Köztársaság húsz év múltán fölbomlott. E folyamatban – az első bécsi döntés nyomán – a Felvidék magyar többségű déli területsávja visszatért Magyarországhoz, s az itt található könyvtárak az ország könyvtárhálózatának részeivé váltak. Az északabbra eső területen 1939 márciusában létrejött az „önálló” Szlovák Állam, amely valójában és mindenestül Hitler hűbéri tartománya lett. Az ily módon másodszor is kisebbségben rekedt mintegy 65 ezer lelket számláló töredékmagyarság a fasiszta államrend viszonyai között kétszeresen hátrányos helyzetbe került. Egyfelől magyar maradt az elszabadult szlovák sovíniszta indulatok közepette; másfelől az *Esterházy János gróf* vezette Magyar Párt révén megőrizte keresztény erkölcsiségen alapuló humanizmusát és kultúraszerejét – szemben a barbarizmus ideológiájával. Társadalomlélektani szempontból példátlan metamorfózison ment át ez a maroknyi magyarság. Többszörösen is lefokozott állampolgári és megalázott emberi mivoltából következően a korábban politikailag erősen tagolt kisebbség eszmei tekintetben föltűnően homogénná vált, s ez mindenekelőtt valamifajta befeléfordulásban, összetartozásban nyilvánult meg. Az antifasiszta népfronti gondolat megtestesüléseként lényegében az osztály- és érdekkülönbségek fölszámolásáig eljutó népcsoport kulturális élete egyik napról a másikra a nullaponton zuhant, hogy egyik onnét – hatalmas áldozatok árán – önmagához viszonyítva igen jelentős teljesítményeket nyújtson.

A Szlovák Állam változatlanul érvényben tartotta az 1919. évi 430. számú törvényt, tehát lehetőség volt azokon a településeken magyar könyvtárakat működtetni, ahol a magyar lakosság lélekszáma elérte vagy meghaladta a 400-at. Csakhogy a jelentős magyar népességű helységek visszacsatolása után a Szlovák Államban csupán nyelvszigetek és szórványok maradtak. Így magyar könyvtár fönntartására mindössze néhány helyen (Pozsony, Nyitra, Magyarböd, Verecknye, Szunyogdi, Püspöki, Szalánc, Nyitracsehi, Pográny, Nyitragerencsér, Barslédéc, Alsóbodok, Menyhe, Bábindal, Geszt, Besztercebánya, Dobsina, Királyi, Zsére) volt lehetőség. A csekély lélekszámú szórványok azonban könyvtár nélkül maradtak. A magyar művelődés irányítói – rugalmasan alkalmazkodva az igényekhez és a lehetősé-

gekhez – vándorkönyvtárakat létesítettek az ugyancsak összezugszorodott hatókörű Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület közreműködésével. Így azután eljutott az anyanyelvű olvasnivaló Poprád, Késmárk, Igló, Gölnicbánya magyarjaihoz. A minden tekintetben hátrányos körülmények közé szorított kulturális élet – épp a társadalom belső összetettségéből következően – látványosan élénk maradt. Megmutatkozott ez abban is, hogy föllendült a könyvtárak forgalma. Amíg például Pozsonyban 1939-ig a magyar könyvtárban a kölcsönzések száma nemigen haladta meg az évi 6 ezret, addig ez a szám 1939-ben 8 ezer fölé nőtt. 1940-ben 18 ezerre ugrott, 1941-ben elérte a 20 ezret. Hasonló jelenséget észlelt a könyvtári statisztika Nyitrán is, ahol évente folyamatosan ezerral nőtt a kölcsönzések száma. Itt 1938-ban 8700, 1939-ben 10 ezer, 1940-ben már 11 ezret meghaladó volt a hazavitt kötetek mennyisége. „Ezek a könyvtári adatok igazolják – írta *Kemény Gábor* –, hogy a szlovákiai magyarság szívesen és aránylag sokat olvas.” A hátrányos megkülönböztetést elszenvadó, ezért befelé forduló kisebbség a művelődésben keresett „kárpótlást”, s főképp eligazodást, hogy ember maradjon az embertelenségben, s magyar az üzött magyarságban – ahogy ezekben a tragikus időkben annyiszor idézték Adyt.

A könyvtárak munkájának szakmai része lényegében az egyesületi és a pártélet része lett. A Szlovák Állam magyarságának mindenek feladatvállalója, a Magyar Párt gondoskodott a könyvtárosok továbbképzéséről, míg a szakirodalmat a patinás pozsonyi művelődési egyesület, a *Toldy Kör* tudományos gyűjteménye szolgáltatta. Ugyancsak a Toldy Kör gondozásában jelent meg a Szlovák Állam főnállása alatt elkészült egyetlen magyar „könyvtártudományi” tanulmány: *Brogyányi Kálmán Magyar könyvtári szolgálat* (Pozsony, 1941. 59 l.) című munkája.

A vándorkönyvtárak működtetése mellett az egyesületi élet jelenthetett még kibúvót a könyvtártörvény merev betartása alól. Esterházy János pártelnök már 1939 elején fölhívással fordult a magyar lakossághoz, hogy építse ki az ún. *Magyar Házak* hálózatát. A Magyar Ház lényegében a kisebbségi élet valamennyi mozzanatának színtere kívánt lenni, ennek megfelelően helyet kapott benne a Magyar Párt irodája, előadóterme, mozi, tornaterem, kávézó, könyvesbolt, könyvtár, háziipari üzlet, sőt melegedő a szegények számára. A magyar-

ság rendkívüli anyagi áldozatok árán – és nem kevés magyarországi támogatással – látott hozzá építésükhöz; Pozsonyban, Nyitrán, Nagymihályon, Iglón és Eperjesen el is készültek a nemzetiségi öntudat, a nemzeti kultúra ápolásának ezek a jó emlékével létesítményei.

1945 tavaszán a köztársaság – és a trianoni határ – helyreállítása után a várt fölszabadulás a magyarság számára nem adatott meg, sőt minden korábbinál rosszabb, egyenesen katasztrofális helyzetbe zuhant. A „kollektív bűnösség” kiagyalt elmélete ürügyén az újra félmilliót meghaladó magyar kisebbséget kirekesztették minden emberi, állampolgári és nemzetiségi jogából, gyakorlatilag földönfutóvá tették, mélyen megalázták, nyelvét egyszerűen betiltották. Bezárták valamennyi intézményét, közöttük persze könyvtárait is. A magyar könyvtárak fölszámolása két szakaszban történt: először lepecsételték a helyiségeket, idő múltán állományukat szétszórták, bezúzták. A felsőbb szándék nem az volt, hogy a „politikailag káros” műveket kiselejtezzék, hanem az, hogy a magyar betűt elpusztítsák. A likvidálás nem kímélte meg sem az iskolai, sem az egyesületi, sem pedig a felekezeti gyűjteményeket, de még a kommunista pártszervezeteknél föllelhető magyar nyelvű kiadványokat sem. A legújabbkori barbarizmusnak – óvatos becslések szerint is – legalább másfélmillió kötet esett áldozatául. Ez mind nem volt elég. A magyar könyvtárosokat – már akiket nem telepítettek át Magyarországra vagy nem hurcoltak el kényszermunkára Csehországba – megfélemlítették annyira, hogy többségük a konszolidáció után sem mert visszatérni eredeti hivatásához. Szétszóródtak persze az olvasók is, egy nemzedék szokott le az olvasásról, iskola híján tömegek maradtak analfabéták. Amit tehát nem pusztított el a szlovák fasizmus, azt az új rend gyors kíméletlenséggel, de évtizedekre kihatóan megsemmisítette.

Csehszlovák Szocialista Köztársaság

1948–49 után – ha mégoly vontatottan is – újjáépült a magyar művelődés hálózata, természetesen a „lenini nemzetiségi politika” elvei szerint. De mert egyszerre annyi volt a tennivaló – főként az anyanyelvű oktatás helyreállításával, a magyar újságok megszervezésével a könyvtárak ügye valahogy kívül maradt a nemzetiségi szerveződés körén. Még az újra-

kezdés első lendületében létrehozott Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége is megfelelkezett róla. Ráadásul sem elegendő pénz, sem elegendő könyv, sem elegendő szakember nem volt. Erre való hivatkozással is a könyvtárügy, hasonlóan a közművelődés egész intézményhálózatához, elveszítette nemzetiségi jellegű autonómiáját: a kerületi, járási nemzeti bizottságok (tanácsok) hatáskörébe került, a szakmai-módszertani irányítás pedig a szlovák sovinizmus intézményes szervezetének, a *Matica slovenskán* lett a feladata. Mivel nem léteztek többé önálló magyar könyvtárak, csak részlegek, a Matica – élveze a hatalom támogatását – csaknem gáttalanul szlovákosította el a magyar jellegű települések népkönyvtárainak állományát. A folyamat azonban nehezen követhető nyomon, tekintve, hogy nem készültek vagy nem kerültek nyilvánosság elé az erre vonatkozó adatok. Csúpn egy-egy részeredményről tudósítanak a ritka fölmérések.

Az 1960-as esztendőök derekán – tehát nagyjából akkor, amikor befejeződött a nemzeti intézményrendszer kiépülése – az enyhültebb ideológiai légkörben készült egy nagyobb kiterjedésű vizsgálat a Dél-Felvidék járásaiban a könyvtárakról, az olvasási, művelődési szokásokról. Az összesített adat szerint a fölmérés alá eső területen 631 ezer magyar könyvet találtak, ami a teljes könyvtári állomány 31 százalékát képezte, míg a magyar nemzetiségű lakosság aránya ugyanitt 36 százalék fölött volt. A rendszeres olvasók hányada az összlakossághoz mérten 10,1 százalék volt; a magyar könyvtárlátogatók a magyar lakosság 9,4 százalékát alkották. Kiugró eredmények voltak e tekintetben a dunaszerdahelyi, a komáromi, az érsekújvári és a lévai járásokban, itt rendre az átlagot – a magyarok 9,4 százalékát – meghaladó volt a rendszeres könyvtárlátogatók hányada. Hogy miért éppen ezekben a járásokban? Arra másik táblázat szolgált magyarázattal: mert a járások könyvtáraiban viszonylag magasabb arányban voltak magyar nyelvű könyvek, tehát szélesebb választék állt a beiratkozottak rendelkezésére, s általában vonzó művelődési lehetőségeket kínált a könyvtár. Az egy lakosra jutó könyv e déli járásokban 1,18 volt, ugyanez a mutató nemzetiségi vonatkozásban 0,9 darab. A hetvenes évtized végére javultak a föntebbi mutatók: az egy lakosra jutó könyvek száma 3 volt, a nemzetiségi lakosságra pedig – kerületenként, járásonként eléggé nagy szóródást mutatva – 2,1–2,7. De

térjünk vissza az 1966-os statisztika számaihoz. Az egy könyvtárra 14,6 kötet jutott, az egy magyar beiratkozottra jutó magyar könyvek száma pedig 10,1 volt. Ehhez az adathoz két megjegyzés kívánkozik. Először: a hatvanas évek közepének arányszáma lényegesen kedvezőbb volt, mint a harmincas évek közepén, amikor egy magyar könyvtárlátogatóra három anyanyelvű könyv jutott. Másodsor: a dél-felvidéki és a nemzetiségi átlag meglehetősen nagy eltérése nem igazolta a nemzetiségi jogegyenlőségről folyton deklarált elvet. A könyvállomány műfaji összetétele is eltérő volt az átlagos dél-felvidéki és a magyar nyelvű állománytestekben. A vizsgált időszakban a magyar részlegekben magasabb volt a szépirodalom részesedése mint a szlovákokéban (60,8, illetve 57,1 százalék), ami a nemzetiségi kultúrák irodalomközpontúságáról vallott tézist látszott bizonyítani. Nagyjából egyforma volt a gyermekirodalom részesedése (18,6, illetve 18,7 százalék), viszont minden más műfajban (szakkönyvek, ismeretterjesztő és politikai irodalom) alacsonyabb volt a magyar könyvek aránya.

A vizsgálat kiterjedt a könyvállomány tartalmi vonásaira is; ennek eredményét – meglehetősen szűkszavúsággal – ekképp summázta a *Horváth-Takács* szerzőpáros: „A könyvállomány sem számban, sem minőségben nem éri el az össz-szlovákiai mutatószámokat”. A legbántóbb aránytalanságok akkor bukkantak elő, amikor kiderült, hogy a vegyes lakosságú településeken semmiféle egyensúly nincs a lakosság nemzetiségi és a könyvállomány anyanyelvi megoszlása között. Például Felsőkirályi községet nagyjából fele-fele arányban lakták magyarok és szlovákok, ezzel szemben a községi könyvtárban 822 magyar és 1233 szlovák könyvet találtak a fölmérést végzők. Ipolyvisk lakói közül ezer a magyarok, s mindössze 64 volt a szlovákok száma. És a könyvállomány nyelvi megoszlása körülbelül 50 százalékos volt.

A helyzet később sem javult jelentősen. A magyar könyvtárak évtizedek múltán sem heverték ki az 1945–1948 közötti pusztítást. Egy 1968-ban készült átfogó igényű fölmérés kiterjedt a dél-felvidéki könyvtárak nyelvi összetételére is. Összesen 127 könyvtár állományát vizsgálták meg, s a kapott eredmények járásonként igen nagy különbségeket mutatnak. Például a dunaszerdahelyi járásban a kutatás körébe vont könyvtárak 18 ezer kötetéből 16 ezer volt a magyar nyelvű – ez nagyjából

megfelelt a járás lakossága nemzetiségi összetételének. De már a komáromi járásban ez az arány: 25 ezer – 15 ezer volt, az érsekújváriban 23 ezerből 14 ezer volt a magyar nyelvű könyvek száma; a lévaiban 28 ezerből 11 ezer; a rozsnóiban 7,5 ezerből mintegy 4 ezer. Ugyanakkor a fölmérés alá eső településeken a magyar lakosság részaránya meghaladta a 80 százalékot! Nem állítható tehát, hogy a könyvtárak állományának nyelvi összetétele akárcsak megközelítette volna a nemzetiségi lakosság hányadát. Meg azután 1968-ban egy magyar lakos nagyjából 40 százalékkal kevesebb könyv jutott, mint amennyi a szlovákokra; a magyar művekre fordítható beszerzési keret egyharmaddal volt arányaiban kevesebb az országos átlagnál. Ilyen tendenciák tartóssá válása esetén a lemaradás egyre behozhatatlanabbnak bizonyult. További korlátozások elszenvédője is volt a magyar könyvtárügy: a járási tanácsok által kiadott jegyzéken szereplő műveket rendelhették meg külön engedély nélkül.

Hogy még tisztábban lássunk a hatvanas-hetvenes évtizedek nemzetiségi művelődésügyében, két tényt érdemes fölidézni. Az első: 1968-ban a felvidéki magyar értelmiség kérvényezte egy központi magyar könyvtár föllállítását, amely összegyűjtötte volna a magyar kisebbség minden nyomtatásban föllelhető dokumentumát. A második: „válaszul” 1970-ben, a Husak-féle „konzolidáció” kezdeti lendületével megszüntették Pozsonyban az egyi-

legtekintélyesebb magyar állománnyal bíró könyvtárat.

Újabb fölmérés 1984-ben készült a Dél-Felvidék 15 járására kiterjedően. Ekkor 3 kerületi (nyugat-, közép- és kelet-szlovákiai), 11 járási hatáskörű és 916 községi közkönyvtár rendelkezett valamennyi magyar könyvvel. Ezek összes – tehát nyelvi különbözőségekre tekintettel nem lévő – állománya 6 millió 300 ezer fölött volt, s ebből egy év alatt 350 ezer olvasó 10 millió 125 ezer alkalommal kölcsönzött. A nagy számok bűvöletében fogant statisztikák arról nem szóltak, melyek ebből a nemzetiségi vonatkozású részadatok. Az efféle – könyvtári és adatszolgáltatási – tendenciák a legutóbbi időkig érvényesültek. A felvidéki magyar könyvtárak – pontosabban: részlegek – helyzete is csak azt mutatta, amit általában a szomszédos országok magyarságának számokkal kifejezhető kulturális állapota: a másodrendű állampolgárság tényét, a hátrányos megkülönböztetés nyilvánvaló mivoltát.

Az 1989 őszén bekövetkezett csehszlovákiai „gyöngéd forradalom” nyomán előállt új viszonyok kilátásaira nézvést csak találgatásokba bocsátkozhatnánk. Megszűnik-e a rendszertipikusnak tartott, Kelet-Közép-Európában általánossá vált nemzetiségi hátrány, amely hetven éven át sújtotta a kisebbségi sorsra kényszerített lakosságot? Maradandó lesz-e az az állapot, hogy a kisebbségi lét, a számbeli minoritás eleve azonos a leszorított életminőséggel?

Mezey László Miklós

Magyar könyvtárávatás Váradon

Szerény, sokszorosított meghívó tudatja, hogy „az RMDSZ Bihar megyei elnöksége ezennel meghívja Önöket szervezetünk Bunyitai Vince nevét viselő közkönyvtárának ünnepélyes megnyitására, melyre 1990. november 15-én 13 órakor kerül sor Nagyváradon a Kanonok-sor 11. szám alatt”. Tizenegy hónappal vagyunk *Tökés László* diktatúrát borító temesvári konok kitartása után. Márciusban kezdődött a munka a katolikus egyháztól kapott három egymásba nyíló helyiség helyreállítására.

A helyi *Bihari Napló*ban interjú *Varga Gáborral*, megyei RMDSZ-elnökhelyetessel:

„a Bihar megyei RMDSZ az első az országban, mely ilyen jellegű intézményt létesített és patronál”. Említi a móri, a dunaujvárosi küldeményeket, a Magyar Írószövetség, a Széchényi Könyvtár, az ÁKV támogatását, a debreceni kollégák segítő jobbját. A könyvtárteremtés indítványozóját is megnevezi: „*Tavaszi Hajnal*... áldozatos munkájának köszönhető a könyvtár létrejötte”. Ő ment el *Matos Ferenc* apátkanonokhoz, aki nagyvonalúan felkarolta a nemes vállalkozást, ő szervezte a helyiségek rendbetételét, a könyvanyag válogatását, fel-dolgozását. A masszív, kétszáz éves falak törté-

**Horváth Imre költő (ül),
Tempfli József nagyváradai katolikus püspök
(középen áll)**

nelmi pillanatok tanúi, Szent László püspöki székhelye őrzi és továbbadja a fényt. A múlt század nyolcvanas éveiben – *György Aladár* kiváló monográfiája szerint – Váradon mintegy ötven köz- és magánkönyvtár 120 ezer kötete szolgálta a művelődést (Várad így az egy lakosra jutó csaknem négy kötettel ötödik helyen állt az ország városai sorában). Mára a hajdan-volt neves bibliotékák közül egyedül a katolikus püspökségé létezik, ideje hát megújulni...

S ím, a hívogatóan egyszerű enteriőrben most együtt a legalább tizezer kötet s az ünneplő sereglet. *Nagy Béla* tanár, megyei RMDSZ-elnök nyitja meg az ünnepséget. *Varga Gábor* mérnök, író-újságíró beszél, szigorú fekete szakálla-bajusza közül szavai szinte sisteregnek: „Ha igaz a historikusok megalapítása, miszerint az emberi tudás betűbe szedve, könyvekbe bújtatva szállt apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre – már pedig miért is ne lenne igaz? –, úgy mi itt most mindannyian, akik ezen ódon falak között ünneplő lélekkel összegyűltünk, voltaképpen a szellemi örökkévalóság, az erkölcsi maradandóság bizonygatójának egy ritka pillanatát éljük át. Az építés erőinek egy parányi győzelmét a megszürkülés, elembertelenedés elleni harc öröktől való küzdelmében. Nem csak azért, mert általában

is »a könyvtárak a legbiztosabb és legmaradandóbb emlékezetei az emberiségnek« (Schopenhauer), ha úgy tetszik, »az emberiség szellemvilágának quintessenciái« (Fáy András), hanem elsősorban azért, mert a leggyilkosabb, leglélekrombolóbb, leggerincpróbálóbb időkben is a könyv, a betű, a nyomtatott beszéd létezése volt nyelvünk, kultúránk, nemzetiségünk fennmaradásának az egyedüli biztosítéka. A legsötétebb, legmegalázóbb, legcinikusabb években a könyvek voltak azok a »tanítóink, amelyek bot és virgács nélkül, szigorú szavak és harag nélkül, ruha és pénz nélkül oktattak bennünket« (Richard de Bury) anyanyelvre, kitartásra, hitre: ők voltak lelki tusakodásainknak, gyötrelmeinknek, vajúdásainknak legközvetlenebb kifejezői, a szabad emberi gondolkodás bármennyire is üldözött, mégis elnémíthatatlan szószóloi. Comenius szavait parafrázálva: ha könyveink nem lettek volna, tudatlanok és tanulatlanok maradtunk volna valamennyien, nem volna emlékünkhöz a múlt eseményeiről, mint ahogy nem volna semmiféle ismeretünk sem az isteni, sem pedig az emberi dolgok felől. Ha könyveink nem lettek volna, nem maradt volna meg végvárunknak, megtartó erősségünknek az anyanyelv. Ha könyveink nem lettek volna – talán nem is tudtuk volna túlélni...

Innen a nyomtatott betű iránt érzett felfokozott tisztelet. S innen a könyvtárak létesítése iránt támasztott felfokozott igény. A bibliothecák felette szükségesek voltak...

A hely szelleme nem engedi meg, hogy itt és most szakállas előadást tartsunk Várad hajdan-volt könyvtárainról... Mégis, amikor csaknem tizhónapos feldolgozó munka után, a legkülönbözőbb származású könyvadományaink élő, működő, olvasókra váró közkönyvtárrá szerveződnek, egy kicsit azért a kódexgyűjtő váradhegyfoki premontrei apátok utódainak, *Vitéz János* és *Szalárdi János* örökösének érezzük magunkat; egy kicsit *Janus Pannonius* és *Perényi Ferenc*, *Thurzó Zsigmond* és *Hoczaki Márton* szellemét érezzük megelevenedni itt e falak között. Hiszen álszerénység nélkül állíthatjuk, ez a Bunyitay Vincéről elnevezett közkönyvtár egy kicsit az ő hagyatékuk továbbélője is.”

Domokos Géza következik. Az RMDSZ elnökének, a Kriterion Kiadó korábbi neves vezetőjének szavai felidézik Várad és a könyv a legújabb évtizedekben oly viszontagságos kapcsolatát. A bátor nyomdászokra emlékeztet, akik egy Ceaușescu alatt nemcsak betiltott, de

azonnali megsemmisítésre is ítélt könyvet anynyira jól eldugtak, hogy december után a teljes, többezres példányszám az olvasókhöz kerülhetett. Hivatalos megnyitó szavait azzal a reménnyel zárja, hogy remélhetőleg Várad példája másutt is követőkre talál.

Szól az egybegyűltekhöz *Tempfli József* katolikus püspök, szemében könnyecseppel, meghatottságtól elfülő hangon. Nagy elődeinek emlékét idézi fel, köztük *Fraknoi Vilmosét*, aki saját pénzen vette meg a híres római Falconieri palotát, hogy a magyar kultúrának máig élő otthont adjon messze idegenben. Hogyne kellene idehaza igyekeznünk. Ígéri, hogy egyháza, püspöksége a legnagyobb eréllyel fogja támogatni a magyar művelődést, s eljön az idő, amikor a mainál is méltóbb elhelyezést fog majd ajánlani a váradi magyar közkönyvtárnak.

Budapesti kórházból érkezett *Tökés László* református püspök kézírásos köszöntője: „Bunyitay Vince neve, úgy hiszem, talányos név a mai hazai magyar köztudat számára. Ebben az összefüggésben is beszédesnek tartom közkönyvtárunk nevének a megválasztását, hiszen arra utal, hogy nélkülözhetetlen értékű művek, példamutató nagy nevek – egy egész szellemi

Balról jobbra: Varga Gábor, Nagy Béla (a Bihar megyei RMDSZ elnökhelyettese, illetve elnöke), Domokos Géza, az RMDSZ elnöke (Marián Antal felvételei)

»kontinens« – süllyedt el az utóbbi mostoha évtizedekben, melyet újból fel kell fedoznünk és közkinccsé kell tennünk megrövidített népünk számára. Ezt cselekszi tulajdonképpen a Bihar megyei RMDSZ az új közkönyvtár megalapításával, tudatosan vállalva ezáltal művelődési hivatását kisebbségi magyarságunk érdekében. Köszönöm az Elnökség figyelmességét, és sajnálom, hogy nem tehetek eleget meghívásának.

Isten áldását kérem a Bunyitay Vince közkönyvtárra, buzgó létrehozóira, eljövendő közérdekű szolgálatára. Üdvözletem küldöm – ragaszkodó szeretettel:
Bp. 1990. november 6.

Tökés László”

Elhangzik Vörösmarty Mihály Gondolatok a könyvtárban című verse. *Nagy Béla* a „talányos név” viselőjének életútját, munkásságát foglalja össze. *Bunyitay Vincét* (1837–1915) Nagyváradon szentelték pappá 1860-ban. A Bihar megyei Szentjobbon, majd Bélyenyéren plébánosként működött. Történeti kutatásait méltányolva, 1879-ben püspöke a váradi püspökség könyvtárnokává nevezte ki. Bunyitay termékeny évtizede következett: A váradi ősz székesegyház (1880), A váradi püspökség története I–III. (1883–1884), A váradi káptalan legrégebbi statutumai (1886), Szilágy megye középkori műemlékei (1887), Magyar királyok Váradon (1890), hogy csak nagyobb műveit említsük. Munkásságát elismerve a Magyar Tudományos Akadémia 1884-ben levelező tagjának választotta. Az évek múlásával egyhá-

zi méltóságokból is részesült: kanonok lett – s így ott élt és tevékenykedett, ahol ma a róla elnevezett könyvtár –, s élete alkonyán címzettes püspök.

A hírhozó hadd zárja beszámolóját azzal a vallomással, hogy többnek volt tanúja, mint egyszerű könyvtáratatásnak.

Sonnevend Péter

Kunszentmiklóstól Debrecenig és tovább... (IV.)

„...Szabadszállásra mentem.
A hadak vége volt.”

Jó két hónapot töltöttem el Szabadszálláson mint helyettes lelkész, s egyúttal a református elemi iskola legfőbb irányítója. Fölöttem nem volt tanügyi hatóság. Legfeljebb édesapámnak lehetett volna beleszólása, de ő nem élt ezzel a jogával.

Az a néhány hét, amelyet ott éltem át, furcsa kevercse volt az ódonsgáknak és a modernségnek. A használatos olvasókönyv nem a *Betűország virágoskertje* (amelyet az én évjáratom használt elsőnek), hanem ennél konzervatívabb felekezeti tankönyv. Én pedig József Attiláig akartam terjeszkedni. Nekem ő (meg Ady) már tananyag volt, de robbanó tananyag. Attila versei nem voltak jelen itt. Kunszentmiklóson akár egy tucatot is találhattam volna, a gimnázium könyvtárában és lelkes családoknál. Itt egy szem sem akadt. Az iskolai könyvtár kövület a múlt századból, a könyvek előzéklapján ezzel a figyelmeztetéssel: „Tiszta kézzel nyúlj e könyvhöz, és lapjait ne hajtsd be.”

Jelenkori, élő könyvtár hiányában az én könyv nélküli verstudásomra hagyatkozhattunk, ami már akkor is bőséges volt, különösen népdalok tekintetében. Hiteles népi dallamoknak, énekelte játékoknak különben is bőven voltunk. Mert már megjelent, éppen 1944 csúf esztendejében, az Iskolai Énekgyűjtemény a Nemzetnevelők Könyvtára V. köteteként, *Kodály Zoltán* előszavával, *Szinyei Merse Jenő* kultuszminiszter köszöntőjével. Megjelent, és meg is volt egy példánya akkor ott, Szabadszálláson. Sejtelmem sincs, hogy honnan került. Lehet, hogy a tanügyi szervezetnek el nem menekített, utolsó pillanatig helyén maradt részlege még postázta az iskoláknak ezt a

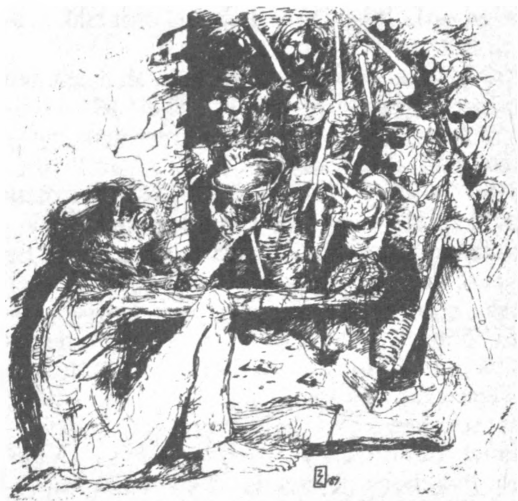
művet, amelyet közönségesen csak két könyvnek hívtunk és nagyon jó hasznát vettük.

Az első dallam (a zenei szerkezetek rendjében első) egy játékdal volt: „Sardó, gyűj el, hozz meleget...” Míg ezt most leírtam, megpillantottam magamat, amint ezt kérdezem a buzgón kötő tanítónőktől és a szétbombázott iskolából a gyülekezeti terembe költöztetett, gyér gyerekcsoporttól: – Haj székecske, székecske, Szőlő dombocskája... – hogy kerül össze ez a kettő? Látjátok-e magatokat székre fölállva, hogy jobban szemügyre vehessétek amott a kedves szőlősdombot?

Van, aki látja, van, aki nem látja.

– Mire mondják nálatok azt, hogy szék, meg azt, hogy *szék alja*? Mert nálunk, Szentmiklóson az elszikésedett nagy sík területeket hívják székeknek, és úgy sejttem, hogy a szabadszállásiaknak is ez rá a szavuk.

Megerősítették sejtésemet.

Én viszont jobban szemügyre véve a látómat, huszonhárom éves önmagamát, így fedtettem őt: – Fiatal barátom, te képes vagy ötven éven át veregetni en válladat, azon a jogon, hogy sikerült szétbeszélned egy ígéretes randevút egy szék és egy szőlőhegy között. Még csak nem is a boncasztalon. Racionális szómagyarázatotdól megdermednek az énekes gyerekjátékok szürrealista csapongásai.

Kodály Zoltán és Karácsony Sándor pedagógiai nézetei itt kezdtek még jobban egymás felé hajolni. Kodály azt mondta: Nincs botfülű gyerek. Mindenki tudna épkezláb dallamot kitalálni, variálni, ha szabad lett volna neki gyerekkorában zenét alkotni. Ha nem vették volna el a kedvét még a kezdet kezdetén. *Karácsony Sándor* azt mondta: Minden gyerek tehetséges. *Az* volna, ha engednék alkotni. Ha nem közöny és undor töltené be az iskola légkörét, mégpedig főleg azoknak a tantárgyaknak alkalmából, amelyek hajlamosak volnának a belobbanásra: a rajz, az ének-zene, a nyelv, a költészet.

Mindezt én is hiszem és vallom, egyetértve e két mesterrel.

A körülmények azonban csúfot üttek téziseimmel. Szabadszállásról hazahoztam emlékebe gyerekrajok kisebb csomóját, de köztük egyetlen egyre mondhatom, hogy tehetséges munka. A címe: Ruszki robot. Alkotója *Berceli Imre*, kilencéves kisfiú. Jóformán egyetlen vonallal varázsolta oda *Imre* a libasorban balagó magyarokat. Némelyiket lapáttal, ásóval a vállán. De nem csak úgy egyet-egyet, hanem éppen azt, amelyik a sor ritmusába odaillett. A legnyomatékosabb helyre pedig odatette a katonát, a ruszkit, a davaj gitárral. Ilyen egyszerű eszközökkel tökéleteset alkotni csak gyerekek tud.

Ott voltam azon a csődületen, ahol minden szabadszállási férfinak meg kellett jelenni tizenöt évestől hatvanig. Úgy mondták, hogy kétoldalt, a kövesút mellé, de az úttól jóval beljebb ássunk ki derékszögben megtört, mély árkokat. Nem lövészárkokat, sem nem futóárkokat, hanem repülőátadásra menedéket. Ez hihető magyarázat volt, érdemes arra, hogy néhány ásonyomra kimélyítsük a gödröt. Aztán fölíratkoztunk valami ivre, s hazaszivárogtunk annak tudatában, hogy leszolgáltuk a közmunkát. Többet ezzel nem háborgattak. Azt sem tette szavá senki, hogy ezzel a rajzfeladattal kicsúfolom a szovjet katonákat. Vagy fordítva, hogy ijesztgetem a kisiskolásokat.

Így gondolkodtam: ha valóságosan végigtiport rajtunk a háború, örökítsük meg addig soha nem látott jeleneteit. Ezért adtam ilyen föladatot is: Hogy kaptuk vissza szobánkat a ruszkitól? A rendszeres rajztanításnak egyik veszedelme a másodlagosság. Azt rajzolják, amit már ismernek, sőt azt is tudják, hogyan kell ezt rajzba áttenni.

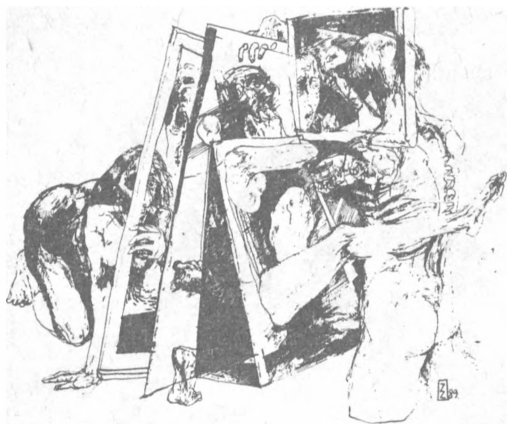
A legizgalmasabb képregény-lap halálos unalom mint kép. Ugyanaz a megoldás százszámra, a megújulás reménye nélkül. Ha eredetiséget várunk a rajzoló gyerekektől, először is le kell őket választani a kész sémáktól. *Berceli Imre* rajza volt számomra az első, amely ezt a módszertani reményt valóra váltotta. Kérdés, hogy meg lehet-e ismételni, sőt sokszorozni az ihletet? Alig kezdtem el a kísérletet, máris abba kellett hagynom. De közben morogni kezdett valami. Egyelőre tudtomon kívül.

1945 tavaszán megindult a tanítás a *Baksay Sándor* Gimnáziumban. Vagyis először a templomban, mert a gimnáziumot katonai kórház foglalta le. Rajzolni a templomban bajos lett volna, ezért nem gondoltak sem rám, sem másra. De mihelyt fölszabadult a gimnázium, és alaposan ki is takarították, *megszóllított* *Illyés Bálint*, vállalnám-e a rajzoktatást, míg haza nem tér *Gaal Sándor*. Attól tartok, hogy lerítt vagy inkább *lenevetett* az arcomról: semmi más nem tehetett volna boldogabbá. Hamarosan megmutatkozott, hogy a gyerekeknek is ízlik a rajzóra.

Vidám rajzórák

Mit jelent az, hogy a rajzórák vidámak voltak? Először is a hangulatuk fesztelenségét. Minden rajzórát úgy vettek bele az órarendbe, hogy kettenként egymás mellé kerültek, közben szünettel. A szünetben mindnyájan levonultunk az udvarra, üsdaharmadikat játszani. A becsöngetés sem zavarta meg a játékot. Az is megesett, hogy a lépcsőn fölfelé robogó rajzóra éppen egy tanárpocakkal ütközött össze a lépcsőn. Pofozásig nem terjedt a tanár haragja. De hamarosan nevelési értekezletet hívtak össze a majomszeretet megbélyegzésére. Egyes tanárok nem fegyelmeznek, sőt bratyiznak a diákokkal. Mivel név szerint nem feddtek meg senkit, én magam is buzgón helyesltem a nagyobb erélyt.

Változni sem változott semmi a nevelői háttérzetek következtében. Rajzolás közben

ugyanúgy lehetett dudorászni, halkán énekelni. A huzakodást, verekedést, rugdosást azonban nem pártoltam. A pofozás jogát fenntartottam magamnak, de az én ütesemtől nem tört csontja senkinek.

A rajzórák jó hangulatát a szellemük, a tartalmuk élte. Minden órához kellett (legalábbis kellett volna) egy nagy ötlet. Az órák nagyobb részét előre átgondoltam, szemelvényekkel készítettem rájuk, hogy megmozgassam a képzeletüket. Volt aztán olyan feladat, amelyet az utolsó pillanatban rögtönöztem. A hirtelen előkapott téma nem lett feltétlenül sikertelenebb, mint az, amit jól meggondoltam.

Dehát egyáltalán mi az, hogy téma? Mi az, hogy ötlet?

Olyan vizuális élmény, amely rövidre zárja a csatlakozást a gyerek képzelete és a külső világ között. Jelen korunkban még jobban eluralkodtak a sematikus képek, mint tanárságom idején, vagyis negyven évvel ezelőtt. A rajzfilmek, a képregények, karikatúrák, video-feldolgozások mind olyan sémákat erőszakolnak ránk, amelyek szellemi ócskaságukkal ártalmasak a gyerekek (és a felnőttek) vizuális kultúrájára. Ezt az értékvesztést tapasztalataim szerint azzal kerülhetjük el, ha rendszeresen tápláljuk a gyerek képzeletét. A téma, a feladat megadása katartikus perce volt a rajzórának. Állok a katedrán, szemközt az osztálylyal. Most még nem szólok semmit. Az osztály követelők.

– Tanár úr kérem, mit fescünk? Mit fescünk? (Nem tudom, honnan szedték ezt a korcs igealakot. Annak idején mindig így mondták.) Mikor már elég nagy a feszültség, mesélni kezdek valamit. Többnyire valami

irodalmi mű részletét idézem és fejtegetem. Az irodalmiasan exponált szöveg egyre világosabban hajlik oda a látomáshoz.

Vegyük például Arany „*tankölteményének*”, a Vojtina ars poeticájának budai tájképét: „Állok Dunának szélén, a pesti parton”... Innen kezdve olvasom föl a rész hatalmas zárósortpárjait: „Ím, itt a nimfák, itt a klárisok, / Az utcán por, bűz, német szó, piszok.” Expozíciómnak mindig ez a befejezése: – Ezt fessétek meg. Ha sikerül megragadni a témát, a gyerekek vadul belevágnak a munkába, s bírják is lendülettel a megformálásig.

Ebben a stádiumban már csak arra kell vigyáznom, hogy ne lopják el egymástól a beteljesedést ígérő ötletet. Persze, hasznos, ha technikai lehetőségekről is ejtek néhány szót. Vagy éppen megszorításokat alkalmazok, de mindig úgy, hogy minél több egyéni változat megszületését segítsem.

Egész rajztanári pályácskám legsikeresebb rajzfeladata az óriás legyőzése volt Petőfi *János vitézéből*. Fölolvastam azokat a versszakokat, amelyekben János vitéz legyőzi az óriások királyát. Ezt a jelenetet fogjátok majd megfesteni. De előbb hallgassátok meg a föltételeimet. 1. Nagyobb legyen az óriás, mint a papír. Többen kijelentették, hogy az nem lehet. Vagy olyan megoldást is javasoltak, hogy az óriásnak csak egy részét rajzolják meg. A megfelezett óriás sem jó megoldás. De aztán sorra megtalálták a nyitját: bele kell szoritani a nagy óriást a nála kisebb papírlap kereteibe. 2. Ne csak a történetből tűnjék ki, hogy János vitéz lesz vagy lett az erősebb, hanem a megformálásból is.

Sok egyéni, a többiektől teljesen különböző megoldás alakult ki. A képek megbeszélésekor az mutatkozott a legfontosabb következtetésnek: az emberalakot nem a méretei, hanem az arányai teszik óriássá vagy törpévé: A kerti törpének nagyon nagy a feje a testéhez képest. Ezért a húsz méter magas törpe nem lehet soha óriás. Michelangelo *Utolsó ítélet* című freskójának közepén Krisztus alakját nem csak az teszi óriássá és mindenkinél erősebb Pantokratorrá, hogy nagyobb a körülötte lévő alakoknál, hanem a széles válla és ahhoz képest kis feje is.

Sok mondanivalóm volna csak erről az egy rajzszorozatról: „Ugorgyunk” – ahogy Pósalaki úr mondta. Haladni kell, nem ragadhatok le ennél.

Bevált verstémák: Ady nézi a tükörképét a Csorba tóban. *A feltámadás szomorúsága* című

verséből. Ady: A disznófejű Nagyúr. József Attila: Lehunyja sok szemét a ház. Egyéb tréfák: Új cipóm a világ középpontja. (Mindig azt kell nézmem.) Lámpalázás színész hogy látja a közönséget. (Ijesztő pofák.) Kútba néztem. Mesebeli királylány kútba néz. Nevem X. Y. (Mindenki azt festi meg, ami a családi nevéől eszébe jut. Szappanos Balázs egy mosakodó alakot, Sirkő Bálint sírkövet rajzolt stb.) Mit lát a harangozó a toronyból? Házunk holdfényben.

Ezt a viccelős tanulást nagyon komolyan vettük, én is, ők is. Az volt a legtöbbet érő eredménye, hogy izléstelen rajz egy sem készült. Eltettem emlékeztetőül egyik kedves rajzosunknak, Ambrus Erzsinek néhány évvel későbbi rajzát. Piros nyakkendőű úttörő lányok voltak rajta riasztóan sivár előadásban.

Nálunk is termettek olyan rajzok, amelyekre az alkotója azt mondta: rossz. Ezek a gyerekek – csupa okos, erős szellem – nem tudják elhinni, hogy ők és kortársaik egyáltalán tudnak értékeset rajzolni. Művelt gyerekek, akik a világnagyságok műveit is megnézték már egyszer-másszor. Szinte hallottam, mit gondolnak: „Ne nevetesse ki magát a tanár úr. Hogy jövünk mi ahhoz, hogy művészi értéket teremtsünk?” Érdekes, hogy *Bernáth Aurél* is ilyesmit mondott, mikor a *Válaszban* megjelent egy írásom: „A gyerekrajznak semmi köze a művészethez.” Csontváry művészetéről is ugyanezt mondta Bernáth. Ennek örültem. Lám, kezdjük megtalálni helyünket a művészet világában.

Egy-két év múlva, amikor már nem szentmiklósi rajztanár voltam, hanem szegedi népművelő (az se sokáig), hallottam, hogy *Sóter István* (akkor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a külföldi kapcsolatok irányítója) gyerekrajzokat keres, genfi kiállításra, de amiket eddig ajánlottak, azokkal nincs megelégedve. Vettem egy mély lélegzetet, s fölvittem hozzá válogatott rajzok csomóját. Átnyújtottam az irattartó. Kinyitotta. Hogy hány rajzot nézett meg, nem tudom. Csalfa emlékezetem úgy tartja számon, hogy csak egyet, s mégis csörgetett a titkárnőnek: küldjék az egész csomagot Genfbe. Biztos, hogy ez nem igaz. Megnézett ő tízet is, eszmét is cseréltünk a gyerekrajzokról. A futár sem rohant el velük olyan gyorsan, mert volt még rá időm, hogy ráírjam a dossziéra: pótolhatatlan értékek ezek, tessék velük kíméletesen bánni, s a kiállítás után visszajuttatni erre és erre a címre. Aki el mer tulajdonítani a gyűjteményből, azt főat-

kokkal sújtottam. Három hét múlva levelet kapok Genfből:

Igen tisztelt Tanár Úr, most kaptam meg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól a kunszentmiklósi gimnázium tanulóinak 120 rajzát avégre, hogy azokat a Genfben székelő Nemzetközi Oktatásügyi Intézet pedagógiai kiállításának magyar fülkéjében elhelyezzem.

Mindenek előtt sietek megírni Tanár Úrnak, hogy mind magam, mind pedig a csomag kibontása óta egyre-másra idehívott művész és pedagógus barátaim a legnagyobb elragadtatással és nem szűnő ámulattal örvendezünk, hogy tanúi lehetünk e képek csodájának. Nem tudunk rájönni arra, hogy hogyan találta meg Tanár Úr ennyi spontán formáló akarat, ilyen eredetiség és az annyira hiteles szabadság nyitját. Éppen ezért igen hálás lennék, ha értesítené arról, hogy mi a módszere és hogyan jutott el hozzá?

Tekintettel arra, hogy az érdeklődés a módszeren túl felébredt a tanulók személye és életkörülményei iránt is, örülnék, ha Tanár Úr szíves volna a tekintetben is minél több adatot s esetleg jellemző apróságot közölni.

A kiállítást a július hónapban tartandó nem-

zetközi pedagógiai konferencia idejére akarom megnyitni, s tekintettel arra, hogy az említett helyen valószínűleg csak 50–60 vízfestmény bemutatására lesz elegendő hely, az anyag másik felét ugyanakkor egy művészeti szalonban szeretném kiállítani, hogy pedagógiai és artistikus érdekessége egyaránt hangsúlyozódjék.

Gondoltam arra is, hogy meghívóként már egy négyoldalas kis katalógust küldenék szét, Tanár Úr közlései alapján szerkesztett bevezetővel, s a címlapon esetleg az egyik könnyebben reprodukálható kép színes másával. (Erdei, Oláh, Szalóky, Fazekas vagy Vadkerti üvegablaka, Maár „Süt a nap”-ja, Szappanos Balázs vagy Csujá önarcképe, vagy – ami talán legmegfelelőbb – Pötördi „Felszállott a páva”-ja.)

Közléseit, útbaigazításait, szóval válaszát igen várva, Tanár Urat tanítványaival együtt őszinte szívből köszönti

Hubay Miklós s. k.
állandó magyar megbízott a Nemzetközi
Oktatásügyi Intézet mellett

Ilyen reverenciával még senki sem írt nekem. *Hubay Miklós* hamarosan Pestre jött. Megbeszéltük első találkozásunkat telefonon. Nagy meglepetés: a két „igen tisztelt” személyiség két taknyos kölyök volt. Barátságunk jóban-rosszban kitartott attól fogva máig.

Lappang valami gyanú talán itt is: elmulasztottam egy értékes lehetőséget. Ha megtaláltam a rajztanításban a *bölcsék kövét*, miért hagytam, hogy a következő években éppen fordított irányba haladt vagy inkább csúszott lefelé a rajzoktatás?

A pedagógiai irányításba hol volt beleszólásom, hol nem volt. Tehetetlenül kellett néz-nem például, hogy az ötödikes gyerekeknek háromszor kell galuskavágó deszkát rajzolni egy évben. Az indoklás: a konyhai szerszámok közel vannak a gyerekekhez.

Szerintem az óriások meg a hétfejű sárkányok sokkal közelebb vannak hozzájuk. (*Folytatjuk*)

Vargha Balázs

„Rendezni végre közös dolgainkat...”

A közelmúltban a *Könyvtári Levelező/Lap* egyik munkatársa beszámolt arról, hogy az úttorlaszok vasárnapján gyermekével és kutyájával sétára indult a Duna partján. Ebben még semmi rossz nincs, hiszen a séta egészséges dolog s bizonyára jót is tett mindhármuknak.

Séta közben jönnek a legjobb gondolatok, tartja egy közismert mondás, ezúttal azonban nem így történt. A *Könyvtári Levelező/Lap* munkatársát – akiben egyébként kolléganőt tisztelhetünk – eléggé nem dicsérhető módon még akkor is könyvtárügyünk jelen és jövő problémái foglalkoztatták. Ez persze szíve joga – de hát akkor miért vitatja el másoknak ugyanahhoz való jogát? Ha néhány könyvtáros összeül és szakmája – hivatása! – dolgát meghányja-veti és az egyre jobban nehezülő gazdasági helyzetben kiutat keres a kultúra és a kultúrával való élés számára, miért volna ez baj? Hiszen minél többen és minél több helyen gondolkodnak és vitatkoznak erről, annál inkább kristályosodhatnak az elvek, megfogalmazódhatnak a gyakorlati tennivalók. No per-

sze, nem is ez a fő kifogás, hanem az, hogy ennek a néhány könyvtárosnak a véleményére a kormányzó párt volt kíváncsi. Kolléganőnkben máris kész volt az ítélet: az ántivilág állampártjára emlékezik, amely szerinte úgy működött, hogy kidolgozott egy neki tetsző könyvtári koncepciót, majd azt legitimáltatta a szakma különböző fórumain. Kolléganőnket nem nagyon zavarja, hogy időközben Magyarországon szabad választások voltak, s a többséget kapott kormányzó párt már nem cselekedhet s nem is cselekszik úgy, mint az egykori állampárt. Ő egyenlőségjelet tesz állampárt és kormányzópárt közé, öneki egykutyta, hogy többpárti demokrácia vagy egypárti puha diktatúra van, ő egybemos mindent, akárcsak a hazai sajtó. S miképpen honi sajtónknak is minden rossz, amit a kormány tesz – ha Á-t mond, B-t kellett volna mondanía, s ha történetesen B-t mondott, az Á-t követelik rajta, a következetesség ritka szép erényét rágógumi módjára kezelve –, nos hát kolléganőnknek sem tetszik, ha a kormányzópárt tanácsot kér.

Ha meghív egynehány, szakmáját értő és szerető könyvtárost, és megkéri őket, fejtsek ki véleményüket a könyvtárügy mai állapotáról s arról, hogy szerintük mik volnának a legsürgősebb feladatok. Jobb volna talán, ha senkit nem kérdezne, nem tájékozódna, hanem csak úgy, ukmukfukk a kormány felülről elrendelne valamit? De hiszen ezek az idők elmúltak, s ezt már igazán illene észrevenni. Dehogyan akarnak ők felülről parancsolgatni, ellenkezőleg, az érdeklőket, hogy a szakma mit mond, hogy a szakmának mi a véleménye, mit tartanak a szakmabeliek fontosnak, miben kérnek – netán el is várják! – a kulturális kormányzat segítségét. Pontosan úgy, ahogy kollégánknak, *Itzs* megfogalmazta: „Legfelsőbb irányítószervük [mármint a szakmáé] pedig szintúgy szakértelme, átlátása és lehetőségei által legitimálva, dolgukba nem beleszólva, segíti fejlődésüket.” Csakhogy *Itzs* ezt képzeletében egy utópisztikus jövőbe helyezte, figyelmen kívül hagyva, hogy most éppen ennek megvalósulásáról van szó. Meg akarnak hallgatni minket, országos könyvtáros fórum rendezését ajánlották, ahol a kulturális irányítás embereivel szembesülve bárki elmondhatja véleményét, kifejtheti koncepcióját, elősorolhatja kívánságlistáját. Legyen egy ilyen fórum, tisztázódjanak a vélemények, fogalmazódjanak meg a szakmai követelmények, amelyeket a kulturális irányítás eszközeivel majd irányítani lehet. Ez volna az a rossz, ami ellen küzdeni kellene?

Kedves *Itzs*, igazán nem értjük aggodalmát. Annál is kevésbé, mivel az alapvető dokumen-

tum, amelyre hivatkozva a résztvevők kifejtették nézeteiket, a szakma előtt általánosan ismert: megjelent a *Könyvtári Figyelő* 1990/1–2. számában, s egybeszerkesztett, illetve továbbfejlesztett változatait az MKE már többszörösen tárgyalta. Ezenkívül még egy dokumentumot ajánlottak a megkerdezettek a kormányzópárt különös figyelmébe: *Szente Ferencnek* 1990. június 18-án a képviselőknek írt levelét, benne a Könyvtári és Informatikai Kamara javaslatával az önkormányzati törvény tervezetéhez. (Megjelent a *Könyvtári Levelező/Lap* 1990/7. számában.) Ez ellen csak nem lehet kifogása?...

A könyvtári szakma végre mozog, szerveződik, hangját igyekszik hallatni. Van MKE, van Kamara, van KMK, vannak szakmai lapok, s ha megkeresések érkeznek, azokra is reagálni kell. Mindeközben pedig ne egymás hangját igyekezzünk semlegesíteni, de ne is akarjuk túlkiabálni a másikat. A cél közös, s munka jut mindenkinek bőven.

Dehát *Itzs* csak azért is ott sétál a Dunaparton, s hasonlatként nem jut eszébe más, mint hogy régen a Duna bal partján álló párt-székházból érkezett a megrendelés, most pedig a Duna jobb partján állóból. Egyéb különbséget nem lát, az ő számára egybecsúszik minden. Azt a régit nem lehetett nyíltan kritizálni, hát nosza, rúgjunk bele a mostaniba, a demokrácia szent nevében.

Ez a játék azonban 1990 végén már többszörösen lerágott csont. Higyje el kedves *Itzs*, még az ön kutyája is otthagyná. (mkt).

Lapozgató

A *Társadalmi Szemle* 1990. júliusi számában ugyanúgy hiába keressük (talán a saját figyelmetlenségünk a vétkes?) a fő-, netán a felelős szerkesztő nevét, miként a korábbiakban sem voltak felfedezhetők. A magát „Szocialista Elméleti Folyóirat”-ként azonosító periodikum továbbra is a szerkesztőbizottság elnökének (*Radics Katalin*) és tagjainak névsorát nyújtja fogódzól annak jelzésére, milyen „elkötelezettségű” lapot tartunk kezünkben. (Vajon mit kell érteni a „szocialista” jelzőn itt és most, 1990-ben?) De talán a következő számot

lapozgatván már okosabbak leszünk. Egy tv-interjú jóvoltából értesülhetünk arról, hogy a lap szerkesztését a továbbiakban *Bihari Mihály*, az MSZMP-ből kizárt neves politológus veszi át.

A hetes számról egyébként mindazt elmondhatjuk, amit a közvetlenül megelőzőekről: érdekes, olvasmányos. Néhány cím: *Új felvilágosodás: a mérlegelő-egyezettető társadalomban, Új szociáldemokrata történet kezdődik?* (interjú *Schlett István* politológussal) stb.

(Sy)

KÖNYVTÁROS SZERKESZTŐSÉGE

BUDAPEST

Alkotmány u. 4. III/11.

1054

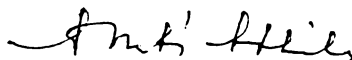
Kedves Kollégák,

Kedves Barátaim!

Tájékoztatlak Benneteket arról, hogy idóm elérkezvén - 1991. március 31-ével nyugdíjba megyek. December 1-től felmentésem töltöm, erre az időre a pályázati kiírás elbírálásáig helyettesem Dr. Simon Zoltán kap megbízást az intézmény vezetésére.

Ezúton köszönöm mindig érezhető segítségeteket, azt, hogy gondjaink, sikereink és reményeink rendszeresen nyilvánosságot kaphattak. Remélem, hogy korrekt hivatásbeli magatartástokat szakmánk elismeri és lapjait megvédi. Ha úgy látjátok, hogy ennek érdekében még én is tehetek valamit jelezzétek. Együttérzéssel, jobb időket kívánva köszöntlek Benneteket.

D e b r e c e n, 1990. november 30.

Arató Attila

4032 DEBRECEN
Akadémia út. 107.

Zvolszky Zita

A világ legnagyobb holocaust-múzeuma, a jeruzsálemi *Jad Vashem Art Museum* nem dokumentumokat, kortörténeti forrásként fontos képeket, grafikákat, képzőművészeti alkotásokat őriz, hanem olyan remekművek, kiemelkedő művészi értékű alkotások láthatók itt, amelyek ihletője, tárgya, témája a világtörténelem egyik legszörnyűbb, letragikusabb ténye, a holocaust. Akik műveikkel jelentkeznek a múzeumnál, korántsem számíthatnak arra, hogy felajánlott munkáikat elfogadják. Nagyon szigorú zsűri dönt arról, mi kerülhet oda. Ráadásul ott lenni pusztán és kizárólag művészi-emberi rang, a múzeum ugyanis nem fizet. Nos, *Zvolszky Zita*nak egy csodálatos grafikai sorozata látható a *Jad Vashem Múzeumban*. De birtokosa a fiatal művésznő az egyik leg-rangosabb magyar grafikai kitüntetésnek, a *Barcsay-emlékéremnek* is. Kevesen mondhatják ezt el magukról, hisz a *Barcsay*-alapítvány kuratóriuma csak olyanoknak adományozza az emlékérmét, akik a nagymester, a világhírű grafikusművész oly szigorú és szinte aszketikus szellemi eszményének megfelelnek, akik „hozzájárultak *Barcsay Jenő* szellemének ébrentartásához”. *Zvolszky Zita* hozzájárult. A művésznőnek számos kiállítása is volt, legtöbbször azonban nyilván illusztrációit ismerik. Rendszeresen jelennek (jelentek) meg rajzai, grafikái a *Magyar Hírekben*, a *Nők Lapjában*, a *Rakéta Regényújságban*, az *Élet és Irodalom*-ban, az *Új Tükörben* és másutt is. Legbűszkébb talán *Paszternak-* és *Szolzenyicin*-illusztrációira, hiszen – vallja – csak nagy mű, csak jelentős, és ráadásul hozzá közel álló irodalmi mű illusztrálására szeret vállalkozni. *Zvolszky Zita* halálos komolyan veszi a művészetet, a saját művészetét is. A pénzkereset? A megélhetés? Az más. Nem hallatlanul kidolgozott grafikáiból, nem a mindenkor többször is elolvasott irodalmi művekbe beleélő, egyszerre önálló és szövegértelmező illusztrációi-

ból kívánja fönntartani magát. Akkor inkább a szellemi favágás, a schnellportrék nyaranta, Tihanyban vagy egyebütt.

Zvolszky Zita festő és grafikus. Nagyméretű, álomszép színekben villódzó festményeiről most nem szólhatunk, annál inkább hallatlanul összetett, sokrétegű, sokjelentésű, soktitkú grafikáiról. Aki ezeket a rajzokat, metszeteket, illusztrációkat nézi, először is arra lesz figyelmes, mennyire átszellemiesítettek ezek. Nem tárgyukkal, nem motívumaikkal hatnak elsősül, hanem vonalaik, vonalhálóik, vonalkombinációik absztrakt, jelzésszerű nyelvvel. Kedvelt műfaja a ciklus. Ahogy egy kezét, egy görnyedt tartást, egy arc változásait „megfogja”, abban nem a látvány, nem a konkrét grafikai téma hie et nunc-ja dominál, hanem az a belső szöveg, amelyet ikonikus vonalnyelvvel mond el a művész. Éppen ezért *Zvolszky Zita*tól minden puhább, sírósbabb, közvetlenül „emberi”, „istállómeleg” megközelítés idegen. Szigorú, kemény, néha szinte igazságtalanul irgalmatlan ez a grafikai világ. És mégsem az, sokszólamúsága miatt. Ezek a „dolgok” korántsem csupán absztrakt egyértelműségek. Finom belső villódzása, „felelése” figyelhető meg kompozícióiban a motívikának, a grafikai szövegnek és a lírai monológoknak. Ennek a többszörösen elenponozott, külön-külön is „olvasható”, egymásba mégis mindig átmenő szövegművészetnek egyedülálló művésze ő. Rajzait ezért szükséges sokszor „elolvasni”. Más-más rétegére figyelve értelmezni, majd megkísérelni a szintetizálást, az egyes „szólamok” olyanféle egységbe rendezését, amelyben mindegyik hallható-látható, de egyúttal a művész által meghatározott hierarchia megfelelő síkjára is kerül. Nehéz, de intenzív esztétikai élménnyel kecsegtető vállalkozás. Érdemes azonnal neki-kezdeni, hisz ügyis sokáig fog tartani.

Vajda Kornél

A Világ repertórium

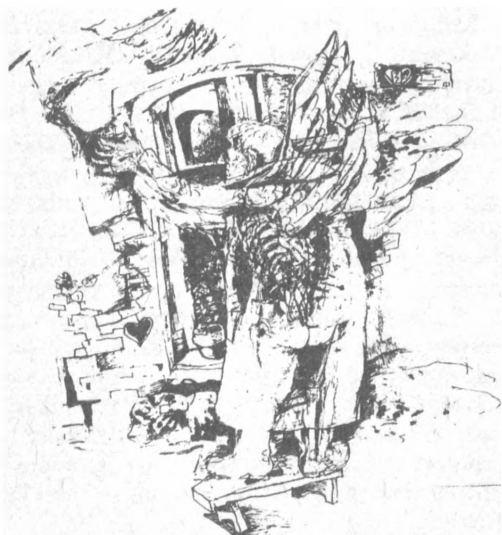
Az 1910–1926 között megjelenő *Világ* a magyar polgári radikálisok színvonalas napilapja volt. Rendszeres cikkírói között találjuk *Ady Endrét, Agoston Pétert, Balázs Bélát, Bölöni Györgyöt, Csáth Gézát, Kosztolányi Dezsőt, Szabó Ervint*, a XX. század első évtizedei magyar szellemi életének nem akármilyen rangú képviselőit.

A *Petőfi Irodalmi Múzeum* kiadásában, *Czére Gyöngyvér* szerkesztésében megjelenő repertórium első kötete a napilap társadalmi, politikai, irodalmi és művészeti cikkeinek regisztrálását tűzte ki célul az 1910–1912. évekből. A Múzeum kiadásában megjelenő többi repertóriumkötethez hasonlóan tehát csak válogatást tartalmaz a jelentős írásokból. Kétségtelenül szükséges a szelektálás, hiszen a két évfolyam anyagából így is 5758 tétel gyűlt össze, a teljes repertórium feltehetően 7–8 kötetes lesz. A repertórium időrendi felépítésű, az egyes tételekhez esetenként annotáció kapcsolódik.

Nagy értéke a kötetnek *Litván György* terjedelmes tanulmánya a napilap történetéről, arról a küzdelemről, amit szerkesztői és munkatársai vívtak a liberális eszmék jegyében. A *Világban* az utókorra örökítődött szellemi értékek utóélete meglehetősen felemás. Hosszú évtizedeken keresztül volt gyanús, elfelejtésre ítélt hagyaték – jobbról és balról egyaránt; ha más és más indokból is, végső soron azonos alapállásból: a diktatórikus rendszerek nehezen viselik a szellemi önállóságot, az útkezesés jogát. Hívókra van szükségük elsősorban, nem pedig gondolkodó, és így törvénytörően kételkedő polgárookra.

A repertórium használatát gondosan szerkesztett mutató könnyíti. Nemcsak a személyek nevét gyűjtötte egybe a szerkesztő, hanem a különböző intézmények, egyesületek, körök, szövetségek, szabadkőműves páholyok, díjak és periodikumok neve és címe is megtalálható itt, ami majdnem pótolja ezáltal a tárgymutatót. Sikerült az álnevek, névrövidítések nagyobb részét is feloldani, elősegítve a repertórium használatát, illetve a *Világ* cikkeinek olvasását.

Egy apró hiányosságot lehet csak megemlíteni: jó lett volna közreadni a napilap 16 évfolyamának pontos bibliográfiai leírását, *Litván György* tanulmányából ugyan nyomon lehet követni a *Világ* életének egyes állomásait, mégis, a bibliográfiai adatok pusztá felsorolásával áttekinthetőbbé vált volna ez a kép. Itt lehetett volna egyébként a lelőhelyjegyzéket is közreadni, erre azért lett volna szükség, mert – mint a bevezetőből kiderült – egyetlen magyar könyvtárban sincs teljes, hiánytalan sorozat. (*Világ*. 1910. március 30 – 1926. április 30. Repertórium (1910–1912.) Összedáll. Czére Gyöngyvér. Bp. 1984. *Petőfi Irodalmi Múzeum*. XXIV, 412 l. | *A Petőfi Múzeum Bibliográfiai Füzetei. Napilapok repertóriumai.* | 78. Ft.) (P. Gy.)

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás tavalyi 8–9-es összevont száma, mint a főszerkesztő *Szántó Péter* előjáróban írja, „a 79. Deutscher Bibliothekartag (a Verein Deutscher Bibliothekare által szervezett könyvtáros tanácskozás, 1989. május 16–20., Bonn) előadásaiból merített”. Természetesen nem szükséges azonnal távlatos koncepciót látni ebben a német orientációban, mindazonáltal valószínűleg nem véletlen, hogy az utóbbi néhány hónapban több vidéki hálózati híradó is, a *Könyvtáros* is számos alkalommal foglalkozott a német könyvtárügy problémáival. Most a TMT említett duplaszámában *Peter Raunak*, Észak-Rajna-Vesztfália felsőoktatási könyvtári központja munkatársának cikke (*Szövetségi könyvtárstruktúra: könyvtárak és hálózatok*) csak úgy hemzseg az általunk is unos-untig ismert fogalmaktól, szlogenektől (könyvtárpolitika, központi megoldások, kooperáció, könyvtárközi kölcsönzés, állami feladatok, régióközi együttműködés, a könyvtáraknak nyújtott támogatások, a helyi, regionális és régiók feletti szintű adatfeldolgozás stb.), ám aki gondosan elolvassa a remek tanulmányt, mégis egy egészen más, sokkal racionálisabb világban érzi magát. A szerkesztőség *Peter Rau* mondandói közül a következőt emeli ki: „elveti – bármilyen tetszetősek is – a centralisztikus orientációjú szervezetre épülő megoldásokat, s helyettük a kooperatív megoldások mellett voksol”. Igaz is ez, meg nem is. A centralizáltság egészen most jelent egy szövetségi államban, mint nálunk. Ám, hogy a kooperatív stratégiák terén bőségesen meríthetünk megszívlelni valót *Peter Rautól*, az bizonyos. *Megoldja-e a katalógusproblémát az online használói katalógus?* – teszi fel a kérdést már cikke címében is *Günter Gattermann* (Düsseldorfi Egyetemi Könyvtár). A válasz természetesen (?) igen. E tanulmány, amely lényegében egy 1987. július 1-je óta tartó fejlesztés, egy OPAC (Online Public Acces Cata-

logue) katalógus kifejlesztése történetét beszéli el, arra döbbsenheti rá olvasóit, hogy a cél ugyan maximális helyesléssel találkozhat („A cél az, hogy a katalógusban szereplő adatok visszanyeréséhez – prototípusként – egy egyszerű, interaktív párbeszédés formát fejlesszünk ki, s ezt úgy, hogy keresőkérdéseit még az alkalmi könyvtárhasználó is, a könyvtáros segítsége és előzetes használói oktatás nélkül, maga fogalmazhassa meg a terminálon, és dinamikusan optimalizálhassa mindaddig, amíg a kívánt információt – azaz a címleírásokat – meg nem találja.”), a fejlesztés módszere, háttere azonban aligha „másolható”. Éppen ezért az igazi kérdés – számunkra – nem az, hogy „megoldja-e”, hanem hogy „miként juthatnánk oda, hogy online használói katalógussal oldjuk meg”. Nem a cikke gyengébb *Rosemarie Kemminernek* (Bielefeldi Egyetemi Könyvtár), csak épp tanulságai állnak még távolabb tőlünk, mint *Peter Rauéi*. Kemminer ugyanis arról ír, hogy milyen a Bielefeldi Egyetemi Könyvtár nyilvános online katalógusa CD-ROM-on. A CD-ROM alkalmazásáról szól *Barbara Hübner* (Regensburgi Egyetemi Könyvtár) cikke is, de az övénél sokszorta érdekesebb *Wilfried Lehmler* (Konstanzi Egyetemi Könyvtár) tanulmánya (*A végfelhasználók keresései a szakbibliográfiai CD-ROM adatbázisokban*). Ez a remekbe szabott írás „a használók – könyvtárosok és olvasók – általi fogadtatására, keresési szokásaik kialakulására, fejlődésére és megállapodására volt kíváncsi”. Olvasása, miként az egész TMT duplaszámé, minden gépesítés irányába tájékozódó, minden online-megszállott (ahogy egy nemrég anketon nevezték őket, korántsem pejorativ élel) számára kötelező. A fontos csak az, hogy a német tapasztalatokat „fordítsuk le” a magunk alparibb nyelvére (bár sikerülne ez a művelet oly remekül, mint *Papp Istvánnak* a német cikkek egzakt és szép magyarságú átültetése).

ZVOLSZKY ZITA grafikáiból
(Cikkünket lásd a 118. oldalon)

